

VARSINAISIA VIERASSANOJA

**Kuinka lukiolaiset osaavat
ja selittävät vierassanojen merkityksiä**

**Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
kesällä 2002**

Mia Kinnunen

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos Kielten laitos
Tekijä Mia Elina Kinnunen	
Työn nimi Varsinaisia vierassanoja - Kuinka lukiolaiset osaavat ja selittävät vierassanojen merkityksiä	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu –tutkielma
Aika Kesällä 2002	Sivumäärä 102 s liitteineen
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut vierassanoja ja niiden merkityksiä toisaalta osaamisen ja toisaalta niiden määrittämisen kannalta. Tutkimuksen kohteena olivat varsinaiset vierassanat eli erikoislainat. Teoreettisesti lähestyin aihetta lähinnä psykolingvistiikan, leksikaalisen semantiikan sekä leksikografian näkökulmista. Tutkimusjoukko koostui 121:stä 15 - 19 -vuotiaasta lukiolaisesta, joista 93 oli tyttöjä ja 28 oli poikia. Tutkimuksen aineiston kokosin kyselylomakkeiden avulla. Lomakkeessa oli kaksi osiota, joista ensimmäisessä tutkimusjoukko selitti 18: n eri vierassanan merkitystä ensin ilman kontekstia ja toisessa osiossa samoja sanoja virkkeen mittaisessa kontekstissa. Tutkimustehtävänä oli selvittää ensinnäkin sitä, miten lukiolaiset osaavat kysytyjen vierassanojen merkityksiä, mikä on kontekstin osuus ja millaisia väärinymmärryksiä sananselityksistä voi havaita. Toisaalta tehtävänä oli tarkastella, millä tavoin lukiolaiset selittävät vierassanojen merkityksiä, miksi sanojen määrittäminen on usein ongelmallista ja miten mentaalisen leksikon organisointiperiaatteet heijastuvat tutkimusjoukon sananselityksistä. Kokonaisuudessaan tutkimusjoukko osasi hyvin vierassanojen merkityksiä, sillä oikeiden sananselitysten määrä kyselylomakkeen kaikissa osioissa oli yli 60 prosenttia. Aineistossa parhaiten osattiin substantiivisten vierassanojen merkityksiä, sitten verbien ja vähiten osattiin adjektiivisten vierassanojen merkityksiä. Tytöt osasivat keskimäärin 7,5 prosenttiyksikköä paremmin vierassanojen merkityksiä kuin pojat. Virkkeen mittaisessa kontekstissa vierassanoja osattiin keskimäärin 3,5 prosenttiyksikköä huonommin kuin ilman kontekstia. Mentaalisen leksikon toimintaperiaatteiden kannalta oli havaittavissa piirre, että fonologisesti samankaltaisia tai lähekkäisiä vierassanoja sekoitettiin joskus keskenään. Vierassanojen merkityksiä selitettiin synonyymien, vastakohtien, hyponymian sekä vertailun avulla. Epävarmuutta tutkimusjoukko ilmaisi epävarmuutta kuvailevilla sanoilla tai välimerkeillä. Prototyypiset mielikuvat, vierassanoihin liitetyt assosiaatiot, ensyklopedinen tieto sekä asenteet heijastivat kaikki käsityksiä mentaalisesta leksikosta ja antoivat viitteitä sanoihin ja sanojen merkityksiin liittyvistä kunkin yksilön henkilökohtaisista aspekteista.</p>	
Asiasanat Mentaalinen leksikko, leksikaalinen semantiikka, sanojen määrittäminen	
Säilytyspaikka Kielten laitos	
Muita tietoja	

SANAT

On olemassa hyvin paljon sanoja.

Sanat elävät.

Ja minä voin ne nähdä.

Toiset ovat rumia ja toiset kauniita.

Äiti on hyvin kiltti sana - paras sana.

Se maistuu paljon suukkosille.

Isäkin on hyvä sana,

mutta siihen kertyy joskus ukkosta

ja silloin on paras

livahtaa oven taakse piiloon.

Kesä on hyvin lämmin sana

ja sen löytää joka aamu

ruohikolta ja santakasasta.

Maailma on hyvin suuri sana,

joka ei mahdu aivoihin.

Vitsa on hyvin kirvelevä ja vihattava sana.

Ihmisillä on vielä tyhjiä sanoja.

Käsittämättömiä sanoja.

Niin kuin synty ja kuolema,

jotka eivät merkitse mitään.

Mutta niitä pitää kuitenkin pelätä.

- Uuno Kailas -

Kiitos Maisa Martinille ohjauksesta ja Eskolle kärsivällisyydestä.

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO	5
1.1	Tutkimuksen aihe	5
1.2	Tutkimusjoukko ja tutkimuksen aineisto	5
1.3	Tutkimustehtävä	6
2.	TUTKIMUKSEN KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYÄ	7
2.1	Vierassanat	7
2.2	Merkitysten maailma	10
2.3	Mentaalinen leksikko	15
2.3.1	Kielen sisäänotto	16
2.3.2	Muistiin varastointi	17
2.3.3	Muistista hakeminen	18
3.	VIERASSANOJEN MERKITYSTEN OSAAMINEN	19
3.1	Sanojen osaaminen	19
3.2	Kuinka tutkimusjoukko osaa vierassanojen merkityksiä	20
3.3	Kontekstin merkitys	29
3.4	Väärinymmärryksiä	33
4.	VIERASSANOJEN MERKITYSTEN MÄÄRITTELEMINEN	37
4.1	Sanakirjat ja sanojen määrittely	37
4.2	Gummeruksen suuri sivistyssanakirja ja Sivistyssanat-sanakirja	40
4.3	Kuinka tutkimusjoukko määrittelee käsitettä vierassana	43
4.4	Määritelmä, kuvaus ja esimerkki	47
5.	VIERASSANOJEN MERKITYSTEN SELITYSTAPOJA	52
5.1	Sanaston sisäiset merkityssuhteet	52
5.2	Synonyymit	53
5.3	Vastakohtaisuus	57
5.4	Hyponymia	59
5.5	Vertailu	60
5.6	Epävarmuus	62

6.	HEIJASTUMIA MENTAALISESTA LEKSIKOSTA	66
6.1	Prototyypit	66
6.2	Assosiaatiot	71
6.3	Ensyklopedinen tieto	73
6.4	Asenteet ja ajankohtaisuus	75
7.	PÄÄTÄNTÖ	77
	LÄHTEET	82

LIITTEET

1. Kyselylomake 1
2. Kyselylomake 2
3. Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan sekä Sivistyssanat-sanakirjan määritelmät kyselylomakkeissa olevista vierassanoista.

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihe

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani vierassanoja ja niiden merkityksiä toisaalta osaamisen ja ymmärtämisen sekä toisaalta niiden selittämisen tai määrittelemisen kannalta. Tehdessäni suomen kielen opintoihin liittyvää proseminaarityötä jokseenkin samasta aiheesta huomasin varsin pian aiheen rajaamisen hankaluuden, koska aihe levittäytyy usealle eri alueelle. Kuitenkin jokin vierassanojen merkitysten selityksissä jäi kiehtomaan minua ja päädyin sen vuoksi uudemman kerran tarkastelemaan, mitä vierassanojen merkitysten sisälle oikein mahtuu.

Tutkimuksen kohteena ovat varsinaiset vierassanat eli niin sanotut erikoislainat. Joukossa on myös muutamia yleislainoja, joiden merkityksen voidaan katsoa vakiintuneen suomen kieleen jo siinä määrin, että on kyseenalaista, onko vierassana enää käyttäjälleen ollenkaan vieras. Tutkielma noudattaa enimmäkseen kvalitatiivisen tutkimuksen periaatteita, mutta vierassanojen osaamista olen tarkastellut myös kvantitatiivisin menetelmin. Teoreettisesti lähestyn aihetta lähinnä psykolingvistiikan näkökulmasta käyttäen hyödyksi esimerkiksi mentaalisen leksikon käsitettä ja siihen liittyvää tutkimusta. Vierassanojen merkityksiä koskevissa kysymyksissä tukeudun leksikaalisen semantiikan tarjoamiin näkökulmiin. Koska tutkielma sivuaa sanojen määrittelemistä, joudun jonkin verran ottamaan kantaa myös leksikografian perusteisiin.

1.2 Tutkimusjoukko ja tutkimuksen aineisto

Tutkimusjoukko koostuu 121:stä lukion ensimmäistä tai toista luokkaa käyvästä lukiolaisesta, joista 64 on Jyväskylän Cygnaeuksen lukiosta ja 57 Joensuun Lyseon lukiosta. Taustamuuttujina kysyin sukupuolta, ikää sekä äidinkielen viimeisen kurssin arvosanaa. Tutkimuksessa on mukana 93 tyttöä ja 28 poikaa, joiden ikäjakauma on 15 - 19 vuotta ja joiden äidinkielen viimeisen kurssin arvosanat vaihtelevat 5 - 10.

Tutkimuksen aineisto koostuu kyselylomakkeiden avulla saaduista vierassanojen merkitysten selityksistä. Kyselylomakkeessa on kaksi osiota. Ensimmäisessä osiossa (osio A) pyysin tutkimusjoukkoa selittämään 18: n eri vierassanan merkitystä irrallaan, ilman kontekstia ja toisessa osiossa (osio B) tutkimusjoukko selitti samoja vierassanoja virkkeen mittaisessa kontekstissa. (Katso liitteet 1 ja 2) Saadakseni use-

amman eri vierassanan selityksiä laadin kaksi erilaista kyselylomaketta, joista ensimmäinen on kyselylomake 1 (KL 1) ja toinen on kyselylomake 2 (KL 2). Tutkimusjoukosta 59 selitti kyselylomakkeen 1 vierassanoja ja loput 62 kyselylomakkeen 2 vierassanoja. Kyselylomakkeen vierassanat sekä virkkeen mittaiset kontekstit poimin satunnaisesti 14.11. - 29.11. 1998 ilmestyneistä Karjalaisista sekä Helsingin Sanomista. Graduseminaari-ryhmälle laatimani pilottitestin avulla varsinaisiin kyselylomakkeisiin karsiutuivat seuraavat 36 vierassanaa, jotka ryhmittelin sanaluokittain substantiiveihin, adjektiiveihin sekä verbeihin. Kyselylomakkeissa vierassanat ovat sekalaisessa järjestyksessä. Kyselylomakkeen 1 vierassanoista viisi substantiivia ovat *identiteetti, katastrofi, konkurssi, moraali ja trendi*, kahdeksan adjektiivia ovat *dramaattinen, empaattinen, esteettinen, ideologinen, liberaali(nen), normaali, romanttinen ja terapeutin* sekä viisi verbiä ovat *inspiroida, kommentoida, kritisoida, parodioida ja spekuloida*. Kyselylomakkeen 2 vierassanoista viisi substantiivia ovat *demokratia, eliitti, imago, kriisi ja tragedia*, kahdeksan adjektiivia ovat *aggressiivinen, boheemi, dynaaminen, eettinen, eksoottinen, karismaattinen, radikaali ja sympaattinen* sekä viisi verbiä ovat *analysoida, argumentoida, boikotoida, improvisoida ja reagoida*.

1.3 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen alussa määrittelen termiä vierassana, pohdin merkityksen olemusta sekä esittelen lyhyesti mentaalisen leksikon käsitettä. Varsinaiseen teoriaosuuteen olen koonnut vain tutkielmaa koskevat pääkäsitteet. Pääkäsitteitä sivuavia, niistä haarautuvia alakäsitteitä tai muita tutkielmaan oleellisesti liittyviä teoreettisia näkökulmia käsitelen aineiston analyysiosiossa aina omassa asiayhteydessään.

Varsinaisessa aineiston analyysissä tarkastelen aluksi sanojen osaamista ja ymmärtämistä kokonaisuudessaan sekä sitä, miten hyvin tutkimusjoukko tuntee ja osaa vierasperäistä sanastoa? Miten lukiolaiset osaavat ja ymmärtävät kysytyjen vierassanojen merkityksiä ensin ilman kontekstia sekä tämän jälkeen virkkeen mittaisessa kontekstissa. Pohdin myös sitä, mikä on kontekstin merkitys. Toimiiko kontekstiyhteys vierassanan merkityksen vihjeenä vai kompastuskivenä? Oletukseni on, että vierassanoja ymmärretään paremmin kontekstissa kuin ilman kontekstia. Tämän lisäksi tarkastelen, millaisia väärinymmärryksiä sananselityksistä voi havaita, millaisia syitä väärinymmärryksiin voisi olla ja millaisia viitteitä väärinymmärrykset antavat mentaalisen leksikon organisointiperiaatteista.

Tämän jälkeen tarkastelen sanojen määrittelemistä. Pohdin, miksi sanan määrittelemisen ylipäätään on niin vaikeaa sekä tarkastelen, millaisia näkökulmia leksikografinen tutkimus tarjoaa sanojen määrittelemiseen ja miten uusimmat sivistys-sanasanakirjat määrittelevät kysytyjä vierassanoja. Sanojen määrittelemisen kannalta tarkastelen ensinnäkin sitä, miten tutkimusjoukko määrittelee käsitettä vierassana ja toisaalta, miten vastaajat määrittelevät kyselylomakkeessa olevia vierassanoja. Tämän jälkeen tarkastelen tutkimusjoukon tapoja sekä keinoja selittää kysymieni vierassanojen merkityksiä. Oletukseni on, että mitä abstraktimpi tai monimerkityksisempi sana on kyseessä, sitä vaikeampi merkitystä on selittää yhdellä sanalla tai yksiselitteisesti.

Tutkimuskohteena on myös se, kuinka käsitykset mentaalista leksikosta heijastuvat tutkimusjoukon sananselityksissä. Millaisia prototyyppisiä ja assosiativisia merkityksiä ja mielikuvia vierassanojen selityksistä ilmenee? Millaista ensyklopedista tietoa vierassanoista heijastuu? Miten vastaajien omat asenteet tai ajankohtaiset ilmiöt näkyvät sananselityksistä?

2. TUTKIMUKSEN KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYÄ

2.1 Vierassanat

Suomalaisessa kielenkäytössä kieleen kaikin puolin kotiutuneista vanhemmista lainasanoista erotetaan yleensä nuoret tai uudehkot lainasanat, joita kutsutaan myös vierasperäisiksi sanoiksi eli vierassanoiksi. Nämä vierassanat puolestaan jaetaan kieleen mukautumisensa perusteella yleislainoihin, erikoislainoihin ja sitaattilainoihin. (Sajavaara 1989: 70.)

Termiä vierassana on käytetty Suomessa 1970-luvulta saakka ja sen mallina ovat olleet ruotsin kielen *främmande ord*, saksan kielen *Fremdwort* sekä englannin kielen *foreign word*. Vierassana-termillä on pyritty korvaamaan pituudeltaan kömpelö ilmaus vierasperäinen sana, jota käytettiin vuosisadan alussa. (Itkonen 1990: 9.) Nimitysten vierassana tai vierasperäinen sana taustalla on käsitys, että tällaiset sanat ovat vastaanottajakielen kannalta vieraslähtöisiä, alkuperältään ja usein ulkoasultaan omasta sanastosta poikkeavia. Tällaisia sanoja on kutsuttu myös sivistyssanoiksi, koska vierassanat ovat kuuluneet ensi sijassa koulutusta saaneiden kielenkäyttöön. (Sajavaara 1989:

70.) Kuitenkin muun muassa Sajavaara (1989: 70) toivoisi nimityksen sivistyssana väistyvän lyhemmän ja neutraalimman vierassana-käsitteen tieltä.

Tällä hetkellä uusimmat ilmestyneet sivistyssanakirjat kuten WSOY: n julkaisema Suuri sivistyssanakirja (2000), Gummeruksen suuri sivistyssanakirja (2001) sekä Kaarina Turtian Sivistyssanat (2001) käyttävät kaikki termiä sivistyssana. Suuren sivistyssanakirjan päätoimittajan Kalevi Koukkusen (2000: 8) mukaan termi vierassana on neutraalimpi ja yksitulkintaisempi kuin sivistyssana, mutta tämä termi ei ole juurtunut käyttöön tutkijoiden piiriä laajemmalti, joten sivistyssana osoittamassa kansainvälisiä kulttuuriyhteyksiä on hänen mielestään kelpo termi. Samoin Gummeruksen suuri sivistyssanakirja, jo kirjan nimestäkin päätellen, käyttää mieluummin termiä sivistyssana. Toimittajien (2001: 9) mukaan vierassana-termi on yhä kohdeyleisölleen outo ja termi sivistyssana kuvaa yleiskielessä parhaiten sitä kirjavaa joukkoa, johon tämän sanaston sanat kuuluvat. Kaarina Turtia (2001: 7) perustelee sivistyssana-termin käyttöä sillä, että sivistyssanan käsite on varsin ominainen suomen kielelle eikä useissa muissa kielissä ole aivan vastaavaa termiä. Turtian (2001: 7) mielestä suomen kielessäkin olisi asianmukaisempaa puhua vierassanoista tai vierasperäisistä sanoista, mutta käsite sivistyssana on kuitenkin juurtunut mieliimme kuvaamaan tietynlaisia vierasperäisiä sanoja, joten sivistyssana ilmaisee kyseisen teoksen nimessä vierassanaa paremmin, millaisesta sanastosta on kyse.

Itse käytän mieluummin termiä vierassana, koska se kuvaa paremmin, millaisia sanoja vierassanat lähemmin tarkasteltuna ovat. Vierassanat ovat vierasta alkupeirää ja ne ovat sananmukaisesti vieraita suomen kielelle. Usein vierassanojen rakenteessa tai ulkoasussa on vieraita piirteitä ja vaikutteita muista, vieraista kielistä. Tutkielmassa käytän kuitenkin termiä sivistyssana siinä tapauksessa, jos sanakirjan tekijät itse ovat sitä lähdekirjallisuudessa käyttäneet.

Suomen kielessä sivistyssanat ovat yleensä helposti tunnistettavissa vieraiksi sanoiksi, koska suomen oma sanavarasto on omaperäinen. Sanastomme poikkeaa indoeurooppalaisten kielten sanastosta ja useimmat sivistyssanat ovat tulleet kieleemme juuri indoeurooppalaisista kielistä (Turtia 2001: 7). Vierasperäinen sana määritellään tavallisesti kielellisten, varsinkin äännerakenteellisten, tuntomerkkien perusteella (Sajavaara 1989: 71). Osmo Ikolan (1991: 127) mukaan vierassanoiksi kutsutaan uudehkoja, enimmäkseen kirjallista tietä kieleen tulleita lainasanoja, jotka ovat äänneasultaan lähellä vastaavia vieraiden kielten sanoja. Terho Itkosen (2000: 41) mukaan varsinaiset vierassanat eli erityislainat ovat osin mukautuneet kotoisten sanojen äännerakenteeseen, mutta ne voivat silti sisältää esimerkiksi kotoisille sanoille outoja konsonantteja, konso-

nanttiyhtymiä tai pääteaineiksi. Kielen sanastossa vierassanat ovat varsin omaleimainen ryhmä ja niiden rajaaminen voi joskus olla varsin ongelmallista, sillä kaikki vierassanat ovat lainasanoja, mutta läheskään kaikki lainasanat eivät ole vierassanoja (Itkonen 1990: 9 - 10). Pelkän äännerakenteen perusteellakaan vierassanoja ei voida rajata, sillä kaikki vierassanat eivät ole äännerakenteeltaan outoja tai ei-kotoisia ja outouskin on lähemmin tarkasteltuna varsin suhteellista (Sajavaara 1989: 71).

Lainasanan mukautumisessa toiseen kieleen on erotettavissa kolme vaihtoa: 1) vieras sana mukautuu täydellisesti lainaavan kielen oikeinkirjoitus-, äänne- ja taivutusjärjestelmään, esimerkiksi *tulppaani*, 2) sana mukautuu osittain, esimerkiksi *kognitiivinen* ja 3) sana lainataan sellaisenaan, mukauttamatta, esimerkiksi *laudatur*. Vierassanojen jaottelu yleislainoihin, erikoislainoihin sekä sitaattilainoihin vastaa melko tarkasti E.A. Tunkelon jo vuonna 1906 *Virittäjässä* esittämää kolmijakoa. Jaottelun perusteena Tunkelo käytti sanojen kielellisen ulkoasun lisäksi kunkin sanaryhmän pääasiallista käyttäjäkuntaa, käyttöaluetta, käyttötiheyttä sekä lainautumistapaa. Tunkelon mukaan yleislainat olivat muodostuneet suomalaisten yhteisomaisuudeksi: yleislainoja kansa ymmärsi ja osasi käyttää vaikeuksista. Erikoislainoja olivat Tunkelon mukaan erityisesti kirjallista tietä saadut lainat, joita yleensä vain koulutettu väestö käytti ja joissa esiintyi outoja äänneyhtymiä. Sitaattilainojen ryhmää Tunkelo nimitti vieraiksi sanoiksi, koska niiden oikeinkirjoitus ja ääntäminen olivat lähtökielen mukaista. Niiden vierautta korosti myös se, että niitä käytti vain suhteellisen pieni osa väestöstä. (*Virittäjä* 1907.) Tunkelon hahmottelema kolmijako on edelleen käytössä, vaikkakin viittaukset käyttäjäryhmiin on jätetty huomioimatta. Nykyään ryhmitysperusteena mainitaan yleensä vain kielelliset piirteet. (Sajavaara 1989: 71.)

Mielestäni nykyinen vierassanojen kolmijako on varsin käyttökelpoinen ja toimiva. Joskus on kuitenkin vaikea määrittellä, kuuluuko jokin sana erikoislainoihin vai onko kyseisen sanan merkitys vakiintunut suomen kieleen jo siinä määrin, että se voitaisiin luokitella kuuluvaksi yleislainoihin. Turtian (2001: 7) mukaan sivistyssanaston kannalta ongelmallisina ryhmä ovat juuri erikoislainat, joiden kohdalla voisi puhua veteen piirretystä viivasta. Milloin sivistyssanan voi katsoa juurtuneen suomen kieleen ja milloin se puolestaan on vain suomen kieleen mukautettu lainasana? Tässä tutkielmassa olen pääosin keskittynyt tarkastelemaan erikoislainoja, jotka muodostavat Sajavaaran (1989: 71) mukaan vierassanojen suurimman ryhmän. Mukana on kuitenkin myös esimerkiksi vierassana *normaali*, jonka voisi nykyisessä kielenkäytössä katsoa kuuluvan yleislainoihin, koska tämä vierassana on mukautunut ja juurtunut suomen kieleen jo niin vahvasti.

Suomessa virallinen kielenhuolto on aina suhtautunut varsin puristisesti vieraslähtöiseen sanastoon. Viime vuosisadalla pyrittiin valtaosa vieraslähtöisestä sanastosta korvaamaan omapohjaisilla muodosteilla, koska haluttiin korostaa sanaston kansantajuisuutta. Nykyään kuitenkin kansainvälistymisen myötä myös vieraslähtöinen sanasto alkaa olla ihmisten jokapäiväistä elämää. Meidän odotetaan ainakin passiivisesti hallitsevan useita arkipäivän toimintoihin liittyviä vierassanoja. Vieraslähtöisen sanaston monipuolistumiseen ja leviämiseen on useita syitä. Ensimmäkin koulutus ja kielitaidon lisääntyminen ovat edistäneet vierasperäisen sanaston leviämistä ja omaksumista. Toisaalta nykyinen media- sekä teknologiakulttuuri levittävät huimaa vauhtia uutta sanastoa, vaikkakin valtaosaltaan englanninkielistä, kulttuurista sekä kielestä toiseen. Radion, television ja taivaskanavien kautta kansainvälisen politiikan, talouselämän, tieteen ja taiteen sekä monihaaraisen nuoris- ja populaarikulttuurin uudet virtaukset tavoittavat hetkessä laajoja ihmismassoja ja tulevat näin nopeasti jokaisen kuultavaksi sekä nähtäväksi ja sitä kautta omaksuttavaksi. Kansainväliset ilmiöt kuljettavat tietysti sekä tarpeellista että tarpeetontakin sanastoa kulttuurista toiseen ja aivan perustelemattomaan vierasperäisen sanaston leviämiseen on syytä puuttua. (Sajavaara 1989: 72 - 73.)

Vierasperäisellä sanastolla on katsottu olevan sekä haittoja että etuja. Vierasperäisiä sanoja on vastustettu esimerkiksi seuraavista syistä: 1) vierassanoja on vaikea oppia ja muistaa niiden läpikuultamattomuuden vuoksi ja vierassanat eivät helposti kytkeydy kielen muuhun sanastoon, joten ne harvoin avautuvat kielenkäyttäjälle ilman selitystä, 2) vierassanoja on usein vaikea taivuttaa, kirjoittaa ja ääntää oikein, koska ne voivat sisältää vieraita äännteitä tai äänneyhtymiä tai ne ovat äännerakenteeltaan omista sanoista poikkeavia, 3) vierassanoja on vaikea ymmärtää ehdottoman täsmällisesti ja 4) vierassanat voivat uhata kansallista identiteettiä. Toisaalta vierassanoista on katsottu olevan myös etua: 1) vierassanat helpottavat kansainvälistä yhteydenpitoa, 2) kansainvälisen sanaston tunteminen helpottaa kielten oppimista, 3) vierassanat mahdollistavat täsmällisen tietojen vaihdon ja 4) vierassanat kartuttavat kielen sanastoa ja antavat mahdollisuuden ilmaisun tyylliseen vaihteluun sekä elävöittämiseen. (Sajavaara 1989: 74.)

2.2 Merkitysten maailma

Merkitysten avulla meille kerrotaan ja me kerromme itsellemme, keitä me olemme ja millaisessa todellisuudessa me elämme. Kulttuurimme on riippuvainen loputtomasta merkitysten joukosta, koska elämme merkitysten keskellä ja maailmassa olemisemme

on keskeisellä tavalla näiden merkitysten lukemista. Todellisuus on eräänlainen merkitysten kudos, ja siten maailmamme on merkitysten maailma. (Lehtonen 2000: 18 - 19.)

Lehtosen (2000: 17 - 18) mukaan merkitykset, arvot ja katsomukset saavat konkreettisen hahmonsä instituutioissa, sosiaalisissa suhteissa, uskomusjärjestelmissä, tavoissa ja tottumuksissa. Nämä kaikki yhdessä muodostavat kulttuureja. Kulttuurit sisältävät merkityskarttoja, jotka tekevät maailmasta ymmärrettävän niiden jäsenille. Nämä merkityskartat eivät sijaitse pelkästään ihmisten mielissä, vaan ne ilmentyvät myös niissä toiminta- ja käyttäytymismalleissa, joita omaksumalla me todistamme kuulumamme johonkin kulttuuriin. Juuri näiden erilaisten merkityskarttojen välityksellä me esimerkiksi tiedämme, arvioimme ja ymmärrämme.

Kielen avulla voimme käsitellä ja välittää merkityksiä. Merkitystä voidaan tarkastella kahdesta eri näkökulmasta. Toisaalta voidaan tarkastella sitä, miten ilmausten merkitykset liittyvät todellisuuteen tai johonkin muuhun mahdolliseen maailmaan. Tällöin huomion kohteena on kielen ja maailman välinen suhde, toisin sanoen kielen suhde kielenulkoiseen. Toisaalta tarkastelun kohteena voi olla myös se, millaisessa suhteessa kielen ilmausten merkitykset ovat toisiinsa. Tällöin huomion kohteena ovat kielen sisäiset merkityssuhteet. (Kangasniemi 1997: 23.)

Sanojen merkityksiin keskittyvissä tarkastelutavoissa on myös erotettavissa kaksi eri perusnäkemystä, joista jompaankumpaan useimmat kielellistä merkitystä käsittelevät esitykset viime kädessä palautuvat (Kangasniemi 1997: 9 - 10). Toista näkemystä kutsutaan merkityksen nimiteoriaksi ja sen mukaan sana on nimi, joka nimeää todellisuuteen kuuluvan olion tai oliojoukon, ja sanan merkitys on tämän näkemyksen mukaan juuri tuo olio tai oliojoukko, johon sanalla voi viitata. Siksi suomen kielen sana *kissa* olisi nimi, joka nimeää kaikista kissoista koostuvan joukon, joka puolestaan muodostaisi tuon sanan merkityksen. Nimiteorian pyrkimyksenä on käsitellä merkityksenä jotakin sellaista, mikä on aistein havaittavissa. Toista teoriaa kutsutaan merkityksen käsiteteoriaksi ja sen mukaan sanan merkitys on se käsite, idea tai mielikuva, jonka sana synnyttää kielenkäyttäjän tajunnassa tai jonka kielenkäyttäjä yhdistää siihen. Sanan *kissa* merkitys olisi siis se käsite, joka kielenkäyttäjän tajunnassa yhdistyy tähän käsitteeseen. (Kangasniemi 1997: 9 - 10.)

Nimiteoria osoittautuu kuitenkin riittämättömäksi, jos sitä yritetään soveltaa sellaisiin sanoihin kuin *keiju* tai *menninkäinen* eli sanoihin, jotka eivät viittaa mihinkään todellisuudessa oikeasti olemassa oleviin olioihin. Tällaisilla sanoilla ei teorian mukaan olisi merkitystä lainkaan, jos merkitykseksi ei hyväksytä pelkästään kielenkäyttäjän tajunnassa olevia olioita. Vaikeuksiin nimiteoria joutuu myös silloin, jos tarkaste-

lun kohteena ovat abstraktit sanat kuten *rakkaus* tai *vapaus*, sillä nämäkään sanat eivät viittaa mihinkään sellaisiin olioihin, joita osoittamalla niiden merkitys voitaisiin määrittellä. Edelleen nimiteorian ongelmallisuus tulee esille, jos sitä yritetään soveltaa muihin sanoihin kuin substantiiveihin. Mikä olisi esimerkiksi adjektiivin *punainen* tai pronominin *se* merkitys? Käsiteteoria selviää nimiteoriaa paremmin eri sanaluokkiin kuuluvien merkitysten selittämisestä, mutta sen heikkous on kuitenkin siinä, että se ei oikeastaan sano mitään. Määriteltäessä merkitys ilmausta vastaavaksi käsitteeksi, ideaksi tai mielikuvaksi, joudumme seuraavaksi kysymään, mitä ovat nuo tajunnassa olevat käsitteet, ideat tai mielikuvat. (Kangasniemi 1997: 9 - 10.)

Mitä merkitys sitten on? Kangasniemen (1997: 11 - 16) mukaan ei ole olemassakaan mitään yhtä merkityksen olemusta, vaan merkitykset ovat hyvin moninaisia ja erilaisia. Sanan tai muun kielellisen ilmauksen merkityksen määrittelemisen voi olla hyvinkin pulmallista. Mitä abstraktimmasta käsitteestä on kyse, sitä vaikeampi sitä on määrittellä yksioikoisesti ja täsmällisesti. Esimerkiksi sana *nainen* voidaan melko täsmällisesti määrittellä 'naaraspuoliseksi täysikasvuiseksi ihmiseksi', mutta on huomattavasti hankalampaa määrittellä esimerkiksi sanaa *vapaus*. Toisaalta määritelmä 'naaraspuolinen täysikasvuinen ihminen' ei varmasti sisällä kaikkea sitä, mitä eri kielenkäyttäjät mieltävät sanan *nainen* merkitykseksi. Eri ihmisten eri käsitteiden attribuutit ovat aina jossain määrin erilaisia.

Ihmiset kokevat intuitiivisesti sanojen merkitykset omassa mielessään oleviksi käsitteiksi. Jokaisella on kokemuksia siitä, että toinen ihminen saattaa ymmärtää tietyn sanan merkityksen aivan toisella tavalla. Merkitykset eivät siis ole staattisia. Psykologingvistiikassa merkitys käsitetään tarkoitteesta syntyneeksi mielikuvaksi ihmisen tajunnassa. Esimerkiksi sanan *tuoli* merkitys olisi jonkinlainen tuolin kuva ja tämän kuvan tulisi sitten sopia tarpeeksi hyvin yhteen todellisten tuolien kanssa, että sanaa voisi käyttää viittaamaan niihin. Tämän psykologisoidun merkityskäsityksen mukaan kielelliset merkitykset synnyttävät tajuntaamme jonkinlaisen tarkoittemaailman kuvan, jossa kutakin olioluokkaa edustaa jokin käsite. (Kieli ja sen kieliopit 1996: 60.)

Karlsson (1994: 171) toteaa, että sanat ovat meille maallikoille kielen ilmeisimmät elementit, varmaankin siksi, että sanat ovat primitiiviontologian keskeiset rakennusaineet. Ihminen yleensäkin käsitteistää maailmaansa ratkaisevasti sanojen avulla eikä maailma tarkoita vain konkreettisten esineiden näkyvää maailmaa, vaan myös maailmaa, joka on olemassa vain kielen ansiosta. Menninkäisiä ja keijuja on olemassa vain sen vuoksi, että suomen kielessä ovat sanat *menninkäinen* ja *keiju*, jotka muoto/merkitys-yhdistelminä luovat nämä tarkoitteet.

Merkitys sisältää erilaisia aineksia. Kielellinen ilmaus koostuu varsinaisesta denotatiivisesta merkityksestä eli viittaavasta merkityksestä sekä siihen liittyvistä assosiativisista merkityksistä eli liitännäismerkityksistä. Denotatiivinen merkitys on tyypillisesti kielijärjestelmään kiteytynyttä merkitystä, joka on konventionaalinen ja kielenpuhujille yhteinen (Karlsson 1994: 195).

Kielelliseen ilmaukseen liittyvät assosiativiset merkitykset voidaan Leechin (1981: 9 - 23) mukaan jakaa viiteen eri lajiin. Ensinnäkin kielellinen ilmaus voi saada erilaisia konnotatiivisia merkityksiä eli sivumerkityksiä. Esimerkiksi sana *koira* voi saada sivumerkitykset 'sylikoira' tai 'vahtikoira'. Sivumerkitykset vaihtelevat usein sen mukaan, millaisia käsityksiä, tietoja tai mielikuvia kielenkäyttäjällä on maailmasta. Myös eri kulttuureissa sama sana voi saada erilaisia sivumerkityksiä. (Kangasniemi 1997: 13.) Konnotatiivinen merkitys on subjektiivisempi ja viittaa merkityskokemuksiin, joita sanojen käyttö yksittäisissä puhujissa synnyttää. Konnotaatiot liittyvät tiettyihin tarkoitteisiin, kielenkäyttäjän kokemuksiin ja ensyklopedisiin tietoihin, jotka ovat tavalla tai toisella merkittyjä tai värittyneitäkin. (Karlsson 1994: 218.)

Kielelliseen ilmaukseen voi liittyä myös erilaisia affektiivisia merkityksiä. Esimerkiksi sanat *koira*, *rakki*, *hauva* tai *piski* viittaavat kaikki samaan eläimeen, mutta ne kertovat ihmisten hyvin erilaisista tuntemuksista tai asenteista tuota eläintä kohtaa. Eri kielenkäyttäjät voivat liittää samaan ilmaukseen hyvinkin ristiriitaisia tunteita. Affektiivisten merkitysten luonteelle on kuvaavaa se, että kielenkäyttäjät ovat huomattavasti herkempiä ilmaisemaan eri tunnesävyjä käyttäessään omaa äidinkieltään. (Kangasniemi 1997: 13.) Merkitykseltään affektiiviset tai deskriptiiviset sanat muodostavat sanastossa erikoislaatuisen osan, jossa voidaan havaita merkityksen häilyvyyttä, tietynlaista rönsyilevyyttä sekä usein sanojen lyhyitäkin elinkaaria (Karlsson 1994: 218).

Kielellisiin ilmauksiin liitetään usein myös erilaisia heijastusmerkityksiä, jotka ovat tyypillisiä tabusanoille. Esimerkiksi värittyneisyytensä vuoksi verbi *naida* avioliiton solmimista tarkoittavassa merkityksessä on korvautunut yleisesti ilmauksella *mennä naimisiin*, joka on kielenkäyttäjille neutraalimpi ilmaus. Ilmauksen merkitykseen voi liittyä myös erilaisia tyylisävyjä sen mukaan, millaisissa yhteyksissä ilmausta käytetään. Esimerkiksi sanat *ilta* ja *ehtoo* eroavat toisistaan tyyliltään nykyisessä kielenkäytössä, vaikka niiden denotatiivinen merkitys onkin sama. (Kangasniemi 1997: 13 - 14.)

Kielellinen ilmaus voi saada myös erilaisia kollokatiivisia merkityksiä eli myötämerkityksiä esiintymisympäristönsä mukaan. Tällaisilla ilmauksilla on jollakin tavoin vakiintunut, odotuksenmukainen tai toisaalta rajoittunut esiintymistiheys. (Kangasniemi 1997: 14 - 15.) Tiettyjen sanojen voidaan siis ajatella liittyvän toisiinsa sen

perusteella, että ne esiintyvät yleensä samassa tekstiyhteydessä. Tätä suhdetta kutsutaan kollokaatioksi ja sillä tarkoitetaan sitä, että merkitys yhdistyy niihin sanoihin, joiden kanssa se tyypillisesti tekstissä esiintyy esimerkiksi sanat *yö* ja *pimeä*. (Kieli ja sen kie-liopit 1996: 62 - 63.)

Sanaston sisäisten merkityssuhteiden perusteella kielen sanojen voidaan nähdä muodostavan erilaisia merkityskenttiä ja -verkostoja. Esimerkiksi sukulaisuutta tai värejä ilmaisevat sanat muodostavat oman merkityskenttensä. Merkityskentistä toiset ovat hyvin tarkkaan rajautuvia, mutta usein niille on mahdotonta vetää tarkkoja rajoja. Merkityskentät ovat tavallisesti myös järjestyksettömiä. Nämä merkityskentät ovat yhteydessä toisiinsa siten, että yhden merkityskentän sanat esiintyvät luontevasti toisen merkityskentän sanojen kanssa. Esimerkiksi ruokia ilmaisevien sanojen merkityskenttä on yhteydessä syömistä ilmaisevien sanojen kenttään. (Kangasniemi 1997: 67.) Näin eri merkityskenttien voidaan katsoa muodostavan seittimäisiä ja moniulotteisia verkostoja, joissa jokainen säie edustaa yhtä merkityssuhdetta ja kahden säikeen yhtymäkohdassa on jokin sana (Lyons 1983: 75). Merkityskenttien sisäisiä suhteita voidaan kutsua paradigmaattisiksi ja merkityskenttien välisiä suhteita syntagmaattisiksi (Kangasniemi 1997: 67). Keskeisiä paradigmaattisia merkityssuhteita ovat synonymia, hyponymia, meronymia, attribuutio sekä antonymia (Karlsson 1994: 203). Paradigmaattisista suhteista synonymiaa, hyponymiaa sekä antonymiaa käsitellen tarkemmin aineiston analyysiosiossa luvussa 5.

Kielen sisäisiä merkityssuhteita on pyritty kuvaamaan myös komponenttialyysien avulla. Tässä analyysissa sanojen merkitykset jaetaan valikoituihin merkityskomponentteihin eli merkityspiirteisiin. Esimerkiksi sanan *nainen* komponentteja voisivat olla *naaraspuolinen*, *täysikasvuinen* ja *inhimillinen*. (Kangasniemi 1997: 69.) Komponenttialyysin tavoitteena on kuvata sanojen merkitysten järjestelmällisyyttä eli sitä, että jokainen sanan merkitys ei ole täysin ainutkertainen, vaan merkityksistä löytyy toistuvia ominaisuuksia (Karlsson 1994: 199). Julkilausuttuna tai julkilausumattomana ajatuksena on usein ollut, että nämä erilaiset merkityskomponentit olisivat jollakin tavoin universaaleja eli että olisi olemassa jokin yksittäisistä kielistä riippumaton komponenttien varasto, josta kukin kieli valitsisi omat komponenttinsa ja yhdistäisi ne omalla tavallaan (Kangasniemi 1997: 70).

Komponenttialyysi sopii parhaiten kuvaamaan melko rajallisten ja järjestelmällisesti koostuneiden merkityskenttien sanastoa esimerkiksi sukulaisuussanaston sanoja. Kun kuvauksen kohteeksi otetaan laajempia ja järjestyksettömämpiä sanastonosia, komponenttien lukumäärä voi helposti nousta hallitsemattoman suureksi eikä

kuvaus tällöin ole enää kovinkaan taloudellinen. Komponenttianalyysin rajoitteena on usein myös se, että komponenttien avulla kuvataan vain sanan denotatiivinen merkitys ja ulkopuolelle jää tällöin sanaan liittyvät erilaiset konnotatiiviset merkitykset. (Kangasniemi 1997: 71.)

Kangasniemi (1997: 71) kuitenkin toteaa, ettei komponenttianalyysin tavoitteena olekaan merkitysten seikkaperäinen kuvaus, vaan pyrkimyksenä on ainoastaan erottaa samaan merkityskenttään kuuluvien tai muiden kuvattavien sanojen merkitykset toisistaan. Osuvampaa olisikin sanoa joidenkin komponenttien kuuluvan tietyn sanan merkitykseen kuin tuon sanan merkityksen koostuvan juuri noista tietyistä komponenteista yhteenlaskuun verrattavalla tavalla.

2.3 Mentaalinen leksikko

Psykolingvistiikassa on mieleen, kieleen sekä muistiin liittyvien tutkimusten perusteella ryhdytty käyttämään käsitettä mentaalinen leksikko. Psykologit ovat mentaalisen leksikon metaforan avulla pyrkineet kuvaamaan kielen ja mielen suhdetta. Mentaalista leksikkoa on pidetty eräänlaisena mielen sanastona, joka ilmentää sanojen mentaalisia representaatioita. Mentaalinen leksikko on syntynyt tarpeeseen selittää esimerkiksi sitä, kuinka ihmiset pystyvät käsittelemään niin valtavan suuria määriä sanoja, kuinka sanat ovat mieleen varastoituneet ja kuinka ihminen poimii sanoja varastosta niin huikean nopeassa ajassa. (Aitchison 1987: 3 - 26.) Metaforan pohjana on käytetty erilaisia ihmisen kehittämiä tiedon järjestämisyhteistöjä kuten sanakirjoja, tietosanakirjoja sekä tietokoneita. Koska ihmismieli on kuitenkin näitä systeemejä monimutkaisempi, voidaan näiden metaforien avulla päästä vain osatotuuksiin. Erilaisten tutkimusten avulla on otaksuttu, että sanat eivät voi olla varastoituneena mieleen täysin mielivaltaisesti ja toisistaan irrallaan, vaan mielen täytyy organisoida ja järjestää niitä jotenkin. (McCarthy 1990: 34.)

McCarthy (1990: 35 - 45) jakaa mentaalisen leksikon toiminnan kolmeen eri osa-alueeseen: kielen sisäänottoon (input), muistiin varastointiin (storage) sekä muistista palauttamiseen (retrieval). Nämä kaikki kolme toimintatapaa antavat viitteitä siitä, miten sanat ovat mahdollisesti järjestäytyneet mentaaliseen leksikkoon. Sanan organisointiperiaatteena mentaalisisessa leksikossa ovat muun muassa sanan fonologinen ja ortografinen muoto, tavarakenne, sanaluokka, erilaiset syntaktiset sekä semanttiset piirteet ja suhteet, sanahahmo sekä sanaan liittyvä ensyklopedinen tieto. Osa näistä organi-

sointiperiaatteista on tärkeitä sanan tunnistamiselle, osa sanan varastoimiselle ja osa sanan palauttamiselle muistista.

2.3.1 Kielen sisäaänne

Käyttäessään mentaalista leksikkooan ihminen käsittelee samanaikaisesti fonologista, syntaktista sekä semanttista tietoa sanasta. Peruserona sanan tuottamisessa ja tunnistamisessa on se, että tuottaessaan sanan ihmisen täytyy poimia merkitys ennen äännettä ja puolestaan tunnistaessaan sanan hänen täytyy aloittaa äänneistä ja siirtyä vasta sen jälkeen merkitykseen. Sanojen tuottamisesta sekä tunnistamisesta mentaaliseen leksikosta on olemassa erilaisia malleja. Nämä mallit antavat joitakin tietoja siitä, miten sanat mahdollisesti ovat mentaaliseen leksikkoon järjestäytyneet. Näissä kaikissa erilaisissa malleissa on kuitenkin hyvin samantapainen toimintaperiaate. Oikea ja tarvittava sana valikoituu hyvin nopeasti usean samanaikaisesti mielessä aktivoituneen sanan joukosta sanojen fonologisten tai semanttisten piirteiden avulla. Nämä piirteet vuorottelevat joko tuoden esille uusia mahdollisia sanoja tai rajaten tilanteeseen sopimattomia pois. (Aitchison 1987: 165 - 189.)

Natiiveille puhujille, eli jotain kieltä äidinkielenään puhuville, tunnistettavan sanan ”yleinen muoto” (the general shape) on tärkeää. Tunnistaessaan sanoja natiivit puhujat tunnistavat sanojen ensimmäiset ja viimeiset tavut sekä ottavat huomioon tavujen lukumäärän, sanan yleisen rytmisen rakenteen sekä sanapainon. (McCarthy 1990: 35.) Aitchison (1987: 119) kutsuu tätä ilmiötä ”bathtub” -efektiksi, jonka mukaan ihmiset muistavat keskimäärin paremmin sanojen alku- ja loppuosat kuin sanojen keskiosat. Sanan ”yleisestä muodosta” ovat osoituksena myös erilaiset ”pyörii kielen päällä” -tapaukset. Kun ihmisellä pyörii jokin sana kielen päällä, hän pystyy usein sanomaan melko paljon sanasta, sen yleisen muodon piirteistä, mutta silti hän ei kykene palauttamaan sanaa tarkalleen mieleensä. ”Pyörii kielen päällä” -tutkimukset ovat osoittaneet, että tämä ilmiö on hyvin samanlainen sekä äidinkielessä että vieraassa kielessä. Tämän vuoksi voisi olettaa, että sanan ”yleinen muoto” on oleellinen piirre niin äidinkielessä kuin vieraissa kielissä mentaalisen leksikon organisoitumisen kannalta. (McCarthy 1990: 35 - 36.)

2.3.2 Muistiin varastointi

Sanan varastointi muistiin on toinen alue, joka vaatii mentaalista leksikkoa toimimaan järjestäytyneesti. Sanan sisäänotossa sekä sanan varastoinnissa vaikuttavat samanlaiset tekijät. Sanat varastoituvat muistiin redundantisti eli toistuvasti ja useilla eri tavoilla fonologisen ja ortografisen muodon sekä merkityksen mukaan. McCarthyn (1990: 40 - 42) mukaan sitä, miten sanat ovat varastoituneet mentaaliseen leksikkoon, kuvaa parhaiten verkko-metafora. Tämä sanastollinen verkko on kolmiulotteinen ja siinä sanoja yhdistävät 1) risteävät fonologiset ja ortografiset verkot, 2) ristikkäiset semanttiset verkot sekä 3) ristikkäiset ensyklopediset verkot.

Sanan merkitys on myös osa mentaaliseen leksikkoon varastoitunutta tietoa. Komponenttianalyysien avulla on pyritty selittämään ja luomaan sanojen merkityksiä jakamalla sanat komponentteihin eli eri merkityspiirteisiin, joiden pohjalta sanojen merkityksiä on sitten rakennettu. (McCarthy 1990: 38 - 39.) Kuitenkin tutkimukset ovat osoittaneet, että sanoja prosessoidaan suoraan merkitystä varten eikä niitä välttämättä pilkota ensin osiin. (Aitchison 1987: 67 - 69).

Merkityksen kannalta mentaalille leksikolle ovat tärkeitä sanojen vahvat siteet toisiinsa. Erilaisten sana-assosiaatiotestien avulla on todettu, että sanat ovat ilmeisesti organisoituneet mielessä semanttisiin perheisiin. Semanttisessa sanojen assosioinnissa natiivit puhujat tuottavat assosiaatioita 1) rinnasteisten käsitteiden avulla esimerkiksi *sininen – punainen*, 2) kollokaatioiden avulla esimerkiksi *maanantai – työ*, 3) synonyymien avulla esimerkiksi *alkaa – riveta* tai 4) yläkäsitteiden avulla esimerkiksi *kukka - ruusu* (Aitchison 1987: 73 - 78).

McCarthyn (1990: 40 - 41) mukaan natiivit puhujat kykenevät usein sanomaan sanoista paljon muutakin kuin rinnasteisia ilmauksia, kollokaatioita, yläkäsitteitä tai synonyymeja, sillä heille on ehtinyt kerääntyä myös niin sanottua ensyklopedista tietoa sanoista. Mentaalinen leksikko sisältää ensyklopedista tietoa sanoista ja tämä tieto yhdistää sanat maailmaan ja vaikuttaa siihen, miten kukin kielenkäyttäjä ymmärtää sanan. Ensyklopedista tietoa ja heijastumia siitä tutkielmani aineistossa tarkastelen enemmän kohdassa 6.3.

Kielellisen varastoinnin yhteydessä McCarthy (1990: 42) haluaa vielä tähdentää, että mentaalinen leksikko ei ole koskaan staattinen, vaan se vastaanottaa jatkuvasti uutta syötöstä, joka ei vielä ole ehtinyt integroitua olemassa olevaan varastoon. Mentaalinen leksikko vastaanottaa niin uusia sanoja kuin uutta tietoa jo varastossa ole-

vista sanoista. Semanttiset sekä assosiativiset verkot muuttuvat ja sopeutuvat ja siten mentaalisisessa leksikossa luodaan koko ajan uusia yhteyksiä sekä vahvistetaan vanhoja.

2.3.3 Muistista hakeminen

Mentaalisen leksikon kolmas toiminta-alue on mieleen palauttaminen tai paremminkin sanan muistista hakeminen. Mentaalisen leksikon on täytynyt järjestäytyä siten, että sana on mahdollista hakea muistista käyttöön ja yleensä vieläpä varsin nopeassa ajassa. McCarthy (1990: 43) haluaa erottaa toisistaan sanan tietämisen sekä sanan muistista hakemisen. Sana voidaan McCarthy (1990: 43) mukaan tietää, mutta kaikissa tilanteissa sitä ei jostain syystä muisteta eli sanan hakeminen mentaalisisesta leksikosta epäonnistuu. Muistista hakeminen voidaan jakaa reseptiiviseen ja produktiiviseen hakuun kuten sanan tietäminenkin.

Suuri osa jokapäiväisestä kielenkäytöstämme on automaattista ja sujuvaa eli meillä on huomattavan nopea kyky hakea sanoja muistista. Kun mentaalisisesta leksikosta haetaan sopivaa merkitystä sanalle, kontekstissa olevat ”ankkurisanat” (anchor words) rajaavat niitä mahdollisia merkityksiä, joita sanalla ylipäätään on olemassa. Kielenkäyttäjän kannalta olisi epäkäytännöllistä ja aikaa vievää, jos hän aina tarvitessaan jotakin sanaa, joutuisi käymään läpi kaikki sanan mahdolliset merkitykset löytääkseen juuri oikean merkityksen tarvittavalle sanalle. (McCarthy 1990: 43.)

Psykolingvistiikassa mentaaliseen leksikkoon kuuluvat tutkimukset kuvaavat useimmiten vain puhuttua kieltä koskevia eli puheen tuottamiseen ja tunnistamiseen liittyviä prosesseja. Tässä tutkielmassa havainnot mentaalisen leksikon mahdollisista toimintaperiaatteista liittyvät kuitenkin kirjoitettuun kieleen, koska tutkimusjoukon testaustapa oli kirjallinen. Mentaalinen leksikko koskee tietenkin myös kirjoitettua kieltä, koska samalla tavalla sanat ovat varastoituneet muistiin ja tunnistaessamme kirjoitettua kieltä joudumme hakemaan sanoja varastosta. Erona puhuttuun kieleen mentaalisen leksikon toimintaperiaatteiden kannalta täytyy kirjoitetun kielen kohdalla kuitenkin ottaa huomioon aikafaktori. Puhuessamme ja tunnistaessamme puhuttua kieltä haemme muistista sanoja sekä tunnistamme niitä varsin nopeassa ajassa, kun taas kirjoitetun kielen kohdalla meillä on käytettävissämme enemmän aikaa näihin samoihin toimintoihin.

Mentaalista leksikkoa käsiteltäessä on syytä ottaa huomioon myös se, että jokaisen ihmisen mentaalinen leksikko on siinä mielessä henkilökohtainen, että sisältää yleisiksi tai yhteisiksi luokiteltavien piirteiden lisäksi paljon kunkin yksilön omia sana-

ton organisointiperiaatteita. Sen vuoksi myös yksittäiset viitteet, tutkimustulokset tai havainnot mentaalisen leksikon toimintaperiaatteista ovat tärkeitä ja oleellisia kokonais-tutkimuksen kannalta.

3. VIERASSANOJEN MERKITYSTEN OSAAMINEN

3.1 Sanojen osaaminen

Erilaisissa luettavuustutkimuksissa on todettu, että vierassanoja ei aina ymmärretä tai niiden merkitys tulkitaan usein väärin (Sajavaara 1989: 87). Olipa kyseessä sitten oma tai vieras sana on melko hankalaa määritellä, milloin sana osataan tai ymmärretään. Osataanko esimerkiksi sana *jalka*, kun tiedetään yksi kyseisen sanan päämerkitys vai edellyttääkö sanan osaaminen myös muiden merkitysten, sanan taivutuksen, johdosten, rektioiden, fraasien tai idiomien hallintaa? (Aalto 1993: 95).

Alan tutkijat ovat eritelleet useita erilaisia sanan osaamisen tai tietämisen (knowing a word) osa-alueita ja kriteerejä. Tutkijat ovat halunneet erottaa sanaston hallinnassa eri asteita ja siksi sanan reseptiivinen ja produktiivinen tieto on erotettu toisistaan. Reseptiivisen tiedon varassa kielenkäyttäjä tunnistaa sanan merkityksen puheessa tai tekstissä, erottaa sanan muista samanmuotoisista sanoista ja pystyy ratkaisemaan, näyttääkö tai kuulostaako sana oikealta. Produktiivinen tieto sisältää reseptiivisen tiedon lisäksi taidon käyttää sanaa kieliopillisesti ja funktionaalisesti oikein ja sopivissa tilanteissa puheessa ja kirjoituksessa sekä taidon suhteuttaa sana synonyymeihinsa. Kielenkäyttäjän reseptiivinen sanasto on luonnollisesti paljon laajempi kuin produktiivinen sanasto. (Nation 1990: 30 - 33.)

Saman asian ilmaisee tiiviimmin Channell, jonka (1998: 84) mukaan kohdekielinen sana osataan tai on omaksuttu, kun kielenkäyttäjä tunnistaa ja ymmärtää sanan merkityksen sekä kontekstissa että ilman kontekstia ja hän osaa käyttää sanaa luonnollisesti ja sopivalla tavalla eri tilanteissa. Channell kiinnittää huomion myös kielenkäyttöön yhtenä sanan osaamisen kriteerinä. Tämä on olennaista, koska kieli ja sen käyttäjät ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Sanat saavat merkityksensä suhteessa ja vuorovaikutuksessa toisiin sanoihin sekä toisiin sanojen käyttäjiin.

Niin syntyperäiset kielenkäyttäjät kuin kielenoppijatkin hallitsevat kielen sanat eri tavoin. He ymmärtävät jotkut sanat kaikissa konteksteissaan, toiset sanat he kykenevät palauttamaan mieleen tarvittaessa pienellä vaivalla, kolmansia he eivät tilapäisesti saa mieleensä, sana ikään kuin ”pyörii kielen päällä” ja neljänsiä he pystyvät automaattisesti tuottamaan produktiivisesti. Kaikissa näissä tapauksissa on kuitenkin kyse jonkinasteisesta sanan osaamisesta. (Aalto 1993: 96.)

Milloin kielenkäyttäjä sitten osaa sanan merkityksen? Nationin (1990: 31 - 32) mukaan kielenkäyttäjä osaa sanan merkityksen, kun hän 1) tietää, mitä sana tarkoittaa ja tietää, millä toisilla sanoilla hän pystyy ilmaisemaan kyseisen sanan merkityksen, 2) osaa assosoida eli hänelle tulee sanasta muita siihen liittyviä sanoja tai synonyymeja mieleen ja 3) osaa eritellä sanaan liittyviä kollokaatioita eli pystyy ilmaisemaan, millaisia sanoja kyseiseen sanaan läheisesti liittyy.

Karlssonin (1994: 172) mukaan puolestaan normaali syntyperäinen puhuja osaa sanan merkityksen, jos hän 1) tietää sanan kollokaatiot eli sanan taipumuksen esiintyä tiettyjen muiden sanojen kanssa, 2) tietää sanan vakiintuneet päämerkitykset, jotka aktuaalistuvat, kun sanaa käytetään tavanomaisesti, 3) tietää sanan sivumerkitykset ja sen mahdollisesti synnyttämät konnotaatiot, mukaan luettuna sanan tyyliarvo ja käyppyy kielenkäytön eri tilanteissa esimerkiksi murteellisuus tai virallisuus ja 4) tietää sanan keskeiset semanttiset suhteet muihin sanoihin, kuten synonyymit, antonyymit tai lähimerkityksiset sanat.

Tämä tutkielma rajoittuu kuitenkin vain vierassanan merkityksen sisällön ymmärtämiseen tai osaamiseen toisaalta ilman kontekstia ja toisaalta virkkeen mittaisessa kontekstissa. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät muut sanan osaamisen tai tietämisen osa-alueet. Itse merkityksen osaamisen ulkopuolelle jää myös kokonaan kielenkäyttötilanne eli tieto siitä, osaako tutkimusjoukko käyttää kysymiäni vierassanoja oikeissa tilanteissa tai konteksteissa. Kyselylomake ei myöskään ole laadittu siten, että se testaisi tai mittaisi kaikkia eri sanan merkityksen ymmärtämisen osa-alueita esimerkiksi vierassanoihin liittyviä kollokaatioita.

3.2 Kuinka tutkimusjoukko osaa vierassanojen merkityksiä

Tutkimuksen yksi vaikeimmista vaiheista oli vetää raja vierassanan oikean ja väärän selityksen välille, sillä vastaajien sananselitykset ovat paikoin todella rönsyileviä, monitulkintaisia ja erityisesti selityksissä käytetään useita eri synonyymeja. Usein vastaajien

sananselitykset ovat jokseenkin oikeita tai vierassanoja selitetään jokseenkin oikeassa kontekstissa, mutta itse vierassanan merkityksen ymmärtäminen on vaillinaista. Tämän vuoksi jokseenkin oikeat sananselitykset olisivat vaatineet oman kategoriansa, mutta koska tutkimus ei painotu pelkästään mittaamaan, ovatko vastaajat osanneet täydellisesti vierassanojen merkityksiä, päädyin jakamaan vastaajien selitykset vain joko oikeisiin tai väärin ja mahdollisten rajatapauksen kohdalla olen pyrkinyt tekemään kompromisseja.

Tutkimusjoukon vierassanojen selityksiä olen verrannut Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan sekä Kaarina Turtian Sivistyssanat-sanakirjan antamiin määritelmiin kyselylomakkeessa olevista vierassanoista. Sanan määrittelemistä käsittelen perusteellisemmin kohdassa 4.1 ja liitteestä 3 löytyvät molempien sanankirjojen määritelmät kysytyistä vierassanoista. Sanakirjojen määritelmien lisäksi olen tietysti pyrkinyt ottamaan huomioon sekä Nationin että Karlssonin edellä mainitut sanan merkityksen osaamisen kriteerit (katso kohta 3.1) niiltä osin kuin se on mahdollista. Soveltuvien osin Nationin kriteerit 1 ja 2 sekä Karlssonin kriteerit 2, 3 ja 4 sopivat tutkielmani oikean vierassanan merkityksen selityksen edellytykseksi, lukuun ottamatta Karlssonin mainitsemaa kielenkäyttötilanteen kriteeriä.

Oikeiden sananselitysten edellytykset ovat varsin väljät, mikä antaa tilaa tutkimusjoukon monitulkintaisille selityksille. Vääräksi vastaukseksi olen tulkinnut vierassanan selvästi väärän merkityksen selityksen sekä tässä tapauksessa myös jokseenkin oikeat sananselitykset. Omaksi ryhmäksi olen luokitellut vastaamatta jättämisen eli olen laskenut, kuinka monta prosenttia vastaajista on jättänyt kokonaan vastaamatta. Vaikka seuraavista taulukoista näkyy myös vierassanojen osaaminen kontekstissa, käsittelen tässä kohdassa pääosin vain vierassanojen ymmärtämistä irrallaan, ilman kontekstia. Vierassanojen osaamista kontekstissa tarkastelen paremmin kohdassa 3.3. Seuraavista taulukoista 1. ja 2. näkyy, kuinka tutkimusjoukko on kokonaisuudessaan osannut kysytyjen vierassanojen merkityksiä.

TAULUKKO 1. Vierassanojen osaaminen kokonaisuudessaan kyselylomakkeessa 1 ilman kontekstia ja virkkeen mittaisessa kontekstissa.

Sanat ilman kontekstia		Sanat kontekstissa	
Oikein	65 %	Oikein	61 %
Väärin	24 %	Väärin	27 %
Vastaamatta jättäneet	11 %	Vastaamatta jättäneet	12 %

TAULUKKO 2. Vierassanojen osaaminen kokonaisuudessaan kyselylomakkeessa 2 ilman kontekstia ja virkkeen mittaisessa kontekstissa.

Sanat ilman kontekstia		Sanat kontekstissa	
Oikein	69 %	Oikein	66 %
Väärin	21%	Väärin	23 %
Vastaamatta jättäneet	10 %	Vastaamatta jättäneet	11 %

Sekä kyselylomakkeessa 1 että kyselylomakkeessa 2 tutkimusjoukko on osannut ja ymmärtänyt kysytyjä vierassanoja mielestäni varsin hyvin. Kun otetaan huomioon molemmissa kyselylomakkeissa olevat 18 eri vierassanaa ensin ilman kontekstia ja sen jälkeen virkkeen mittaisessa kontekstissa, on oikeiden selitysten määrä kaikissa eri osioissa yli 60 prosenttia. Vierassanojen osaamiseen hyvin vaikuttaa varmasti se, että kyselylomakkeisiin valitut vierassanat ovat melko yleisiä ja monelle vastaajalle varmasti merkitykseltään jo ennalta tuttuja. Todennäköisesti vastaajat itsekin käyttävät kysytyjä vierassanoja puhuessaan tai kirjoittaessaan tai he ovat ainakin kuulleet tai muuten törmänneet niihin, koska näitä vierassanoja vilisee tutkimusjoukon päivittäisessä elämässä esimerkiksi lehdissä, televisiossa, radiossa, koulussa ja kotona monissa eri yhteyksissä ja tilanteissa. Valitsin kyselylomakkeisiin tarkoituksella melko yleisiä ja tunnettuja vierassanoja, koska halusin varmistua siitä, että saan mahdollisimman paljon avoimia ja vapaita sananselityksiä, sillä tutkielman oleellisempi osio on tarkastella juuri näitä tapoja, joilla vierassanoja selitetään. Seuraavista taulukoista 3. ja 4. näkyy tyttöjen ja poikien vierassanojen osaaminen molemmissa kyselylomakkeissa ensin ilman kontekstia ja sen jälkeen virkkeen mittaisessa kontekstissa. Prosenttiluku kertoo sekä tyttöjen että poikien oikeiden vierassanojen selitysten määrän.

TAULUKKO 3. Tyttöjen ja poikien vierassanojen osaaminen kyselylomakkeessa 1 ilman kontekstia ja virkkeen mittaisessa kontekstissa.

Sanat ilman kontekstia		Sanat kontekstissa	
	Oikein		Oikein
Tytöt	67 %	Tytöt	64 %
Pojat	60 %	Pojat	51 %

TAULUKKO 4. Tyttöjen ja poikien vierassanojen osaaminen kyselylomakkeessa 2 ilman kontekstia ja virkkeen mittaisessa kontekstissa.

Sanat ilman kontekstia		Sanat kontekstissa	
	Oikein		Oikein
Tytöt	70 %	Tytöt	63 %
Pojat	64 %	Pojat	59 %

Kuten taulukoista 3. ja 4. voi havaita tytöt ovat osanneet kysytyjen vierassanojen merkityksiä jonkin verran paremmin. Kun otetaan huomioon molempien kyselylomakkeiden molemmat osiot, niin tytöt ovat osanneet vierassanoja keskimäärin 7,5 prosenttiyksikköä paremmin. Eroa on jonkin verran, mutta ero ei kuitenkaan ole huomattavan suuri tai dramaattinen. Keskimäärin tytöt ja pojat osasivat ja ymmärsivät mielestäni hyvin kyselylomakkeessa olevien vierassanojen merkityksiä. Kysyin taustamuuttujana myös vastaajien viimeisen äidinkielen kurssin numeroa. Nämä vastaajien viimeisen kurssin äidinkielen numerot vaihtelevat 5 - 10, mutta äidinkielen numerolla ei kuitenkaan tässä aineistossa ole ollut juuri mitään vaikutusta vierassanojen merkitysten osaamiseen. Vastaaja, jonka äidinkielen numero on viisi ja vastaaja, jonka äidinkielen numero on kymmenen osasivat suhteessa toisiinsa keskimäärin saman verran vierassanojen merkityksiä. Taulukko 5. kertoo, miten tutkimusjoukko on osannut vierassanojen merkityksiä sanaluokittain.

TAULUKKO 5. Vierassanojen osaaminen sanaluokittain yhteensä kaikissa kyselylomakkeissa.

Sanaluokat	
	Oikein
Substantiivit	83 %
Verbit	59 %
Adjektiivit	57 %

Sanojen ymmärtämiseen ja omaksumiseen voivat vaikuttaa esimerkiksi sanaluokka, sanojen abstraktiotaso sekä konteksti. Takalan (1984: 60 - 61) mukaan substantiivit ovat helpompia omaksua kuin adjektiivit, verbit tai adverbit. Erityisesti verbi on todettu tuottavan vaikeuksia esimerkiksi toisen kielen oppijoille ja tämä liittyy

siihen havaintoon, että ylipäätään abstraktimmat sanat ovat konkreettisia sanoja vaikeampi omaksua sekä ymmärtää. Toisaalta Nationin (1990: 48) mukaan näyttää siltä, että tekstistä on helpompaa arvata substantiivien ja verbien merkitykset kuin adjektiivien ja adverbien merkitykset.

Jos tarkastellaan vierassanojen osaamista sanaluokittain, tutkielman aineistossa parhaiten osattiin substantiivit, sitten verbit ja vähiten osattiin adjektiivien merkityksiä. Tämä tulos tukee toisaalta edellä mainittuja Takalan sekä Nationin huomioita ja toisaalta tulokseen vaikuttaa valittujen vierassanojen abstraktiotaso. Kyselylomakkeessa olevat substantiivit ovat tutkimusjoukolle vierassanoina todennäköisesti tuttuja ja niille useimmille on olemassa suomenkielinen vastine. Abstraktiotasoltaan substantiivit ovat mielestäni keskitasoa, mutta ne ovat kuitenkin konkreettisempia kuin suurin osa kyselylomakkeessa olevista verbeistä sekä adjektiiveista. Konkreettisuus on tietysti kovin suhteellista, sillä todellisuudessa tai syvällisemmin tarkasteltuna, miten konkreettinen käsite on esimerkiksi vierassanan *demokratia* suomenkielinen vastine 'kansanvalta'.

Valitessani vierassanoja kyselylomakkeisiin oletukseni oli, että verbit ovat aineostossani abstrakteimpia ja sen vuoksi vaikeimpia ymmärtää ja selittää, mutta tutkimustulosten mukaan kyselylomakkeen adjektiivit ovat olleet vastaajille hieman verbejä vaikeampia. Sekä verbien että adjektiivien joukossa on vierassanoja, jotka ovat merkitykseltään varsin abstrakteja ja tämä on varmasti osaltaan vaikeuttanut sanojen merkitysten ymmärtämistä sekä selittämistä.

Eriytyisen vaikeita tutkimusjoukolle ovat sellaiset vierassanat, joille ei ole olemassa selkeää suomenkielistä vastinetta tai jos vastaaja ei tiedä, ei ole varma tai ei muista vierassanan suomenkielistä vastinetta. Kaikissa näissä tapauksissa vastaaja joutuu selittämään vierassanan oikeaa merkitystä omin sanoin ja tällöin hän saattaa lipsahdattaa selittämään sanan merkityksen väärin. Aineistossa esimerkiksi vierassana *boheemi* on merkitykseltään varsin abstrakti ja vaikeaselkoinen. Vierassanalle *boheemi* ei ole olemassa selkeää suomenkielistä vastinetta ja esimerkiksi Gummeruksen suuri sivistyssanakirja (2001: 56) määrittelee kyseisen vierassanan seuraavasti: epä säännöllistä, epäsovinnaista ja surutonta elämää viettävä henkilö. Sivistyssanakirjan määritelmä tuntuu yhtä abstraktilta kuin itse vierassanan *boheemi* merkitys. Tämän vuoksi ei ole ihme, että myös tutkimusjoukon keskuudessa on muutamia varsin monisanaisia ja omaperäisiä selityksiä vierassanoille, joille ei ole olemassa selkeää suomenkielistä vastinetta. Esimerkiksi vierassanaa *boheemi* tutkimusjoukko selittää seuraavasti: *Erikoinen ja villi, ei välitä siitä, että miten yleensä asiat on tapana tehdä, tekee omalla laillaan; Ihminen*

esim. taiteilijatyyppejä miettii elämän suuria kysymyksiä ei turhanpäiväisyyksiä; Taiteellinen hällävälä tyyppejä, antaa asioiden mennä omalla painollaan eikä turhaan tiukkapi-poile tai Jonkinlainen individualisti, joka elää omaa elämänsä välittämättä muista, tekee mitä tahtoo, on taiteellinen.

Taulukosta 5. näkyy yksittäisten vierassanojen osaaminen molemmissa kyselylomakkeissa ensin A) ilman kontekstia ja sitten B) virkkeen mittaisessa kontekstissa. Vierassanat ovat taulukossa tunnettuusjärjestyksessä eli ensin on vierassana, jonka merkitys on osattu parhaiten ja viimeisenä vierassana, jonka merkitys on osattu huonoiten. Prosenttiluku kertoo vastaajien vierassanojen merkitysten oikeiden selitysten määrän. En käsittele jokaista taulukossa ilmenevää vierassanaa erikseen tai käy niitä yksitellen läpi, vaan tarkastelun kohteeksi poimin esimerkeiksi vain neljä parhaiten osattua vierassanaa sekä neljä huonoiten osattua vierassanaa, joista käy ilmi, millaisin perustein olen jakanut sanojen selityksiä joko oikeisiin tai väärin.

TAULUKKO 6. Yksittäisten vierassanojen osaaminen kyselylomakkeessa 1 sekä kyselylomakkeessa 2 ensin A) ilman kontekstia ja sitten B) virkkeen mittaisessa kontekstissa.

	Kyselylomake 1	A	B		Kyselylomake 2	A	B
1.	Katastrofi	98%	98%	1.	Kriisi	98%	87%
2.	Konkurssi	97%	97%	2.	Imago	95%	93%
3.	Normaali	93%	80%	3.	Aggressiivinen	94%	100%
	Kommentoida	93%	83%		Eksoottinen	94%	34%
4.	Kritisoida	90%	93%	4.	Reagoida	89%	79%
5.	Trendi	86%	83%	5.	Tragedia	85%	85%
6.	Identiteetti	83%	81%		Sympaattinen	85%	75%
7.	Romanttinen	78%	80%	6.	Analysoida	84%	66%
8.	Inspiroida	70%	39%	7.	Eliitti	82%	79%
9.	Terapeuttinen	68%	71%	8.	Improvisoida	77%	81%
10.	Moraali	64%	44%	10.	Demokratia	69%	69%
11.	Empaattinen	63%	46%	11.	Boikotoida	66%	73%
12.	Liberaalinen	61%	56%	12.	Radikaali	65%	50%
13.	Esteettinen	31%	31%	13.	Karismaattinen	47%	27%
14.	Dramaattinen	29%	47%	14.	Boheemi	42%	47%
15.	Spekuloida	24%	24%	15.	Dynaaminen	32%	42%
16.	Parodioida	20%	24%	16.	Eettinen	34%	26%
17.	Ideologinen	15%	29%	17.	Argumentoida	2%	16%

Kaksi osatuinta vierassanaa kyselylomakkeessa 1 ovat *katastrofi* ja *konkurssi* ja kyselylomakkeessa 2 *kriisi* ja *imago*. Nämä neljä vierassanaa ovat kaikki substantiiveja ja tämä tukee tutkimusten mukaista käsitystä, että substantiivit ovat yleensä sanaluokittain ajatellen helpompia ymmärtää. Vierassanat ovat merkitykseltään melko konkreettisia ja ne ovat myös todennäköisesti olleet merkitykseltään suurimmalle osalle vastaajista jo ennestään tuttuja. Kyselylomakkeessa 1 vastaajista 98 prosenttia osasi vierassanan *katastrofi* merkityksen oikein ja oikeaksi vastaukseksi hyväksyin esimerkiksi seuraavanlaiset selitykset: *Tuhoisa/ järkyttävä/ kauhea/ kamala/ hirveä tapahtuma, onnettomuus, suuronnettomuus, tuho, suurtuho, täystuho, ongelma, sekasorto, kaaos; Kamala asia, kaikki menee päin mäntyä; Ihan kauhea, peruuttamaton tapahtuma; Järkyttävä tilanne, kaikki menee pieleen; Hirveä ongelma, mistä on tullu kauheat menetykset; Jokin kauhea tapahtuma kuten ydinvoimalan räjähtäminen tai jotain vastaavaa; Kauhea elämäntilanne tai luonnon oikku, joka saa kaikki pois tolaltaan jne.* Vain yksi vastaaja jätti vastaamatta vierassanan *katastrofi* kohdalla.

Puolestaan 97 prosenttia vastaajista osasi vierassanan *konkurssi* merkityksen oikein ja oikeaksi vastaukseksi hyväksyin esimerkiksi seuraavanlaisia selityksiä: *Vararikko, yrityksen/ yhtiön/ firman loppu, yritys/ yhtiö menee nurin, yritys/ yhtiö kaatuu, taloudellinen loppu; Yhtiön kauhu, taloudellinen rappio; Jokin yhtiö ei menesty; Liike kärsii niin suuria tappioita, että se joutuu lopettamaan; Yritys kaatuu... ei ole varaa pitää pystyssä; Yhtiö joutuu menettämään omaisuutensa pankille; Yhtiön menot suuremmat kuin tulot, se ei pysty jatkamaan toimintaansa jne.* Vierassanan *konkurssi* kohdalla kaksi vastaajaa jätti vastaamatta.

Kyselylomakkeessa 2 vastaajista 98 prosenttia osasi vierassanan *kriisi* merkityksen oikein. Oikeiksi vastauksiksi hyväksyin esimerkiksi seuraavat: *Hätä, hätätilanne, ongelma, ongelmatilanne, ongelmien joukko; Tilanne, kun on tapahtunut jotain kauheeta; Kaaos, onneton tapahtuma; Purkautumisvaiheessa oleva ristiriita; Kaikki menee sekaisin jonkun tapahtuman takia; Ongelmatilanteita ihmisen elämässä; Ongelmien mukanaan tuoma tilanne, joka saattaa ahdistaa ja tuntua ylitsepääsemättömältä jne.* Yksi vastaaja jätti vastaamatta vierassanan *kriisi* kohdalla.

Vastaavasti 95 prosenttia vastaajista osasi vierassanan *imago* merkityksen oikein. Vierassanan *imago* oikeita selityksiä ovat muun muassa seuraavat: *Kuva, ensivaikutelma jostain ihmisestä; Kuva, joka annetaan itsestä muille ihmisille; Ihmiselle luotu julkikuva; Mielikuva tietystä tuotteesta tai henkilöstä; Ihmisen maine ja ulkoinen olemus jne.* Vääräksi vastaukseksi tulkitsin seuraavat selitykset: *Itse itsellesi tekemä luonne; Jonkun ihmisen persoona; Millainen joku ihminen on.* Kaikissa näissä selityk-

sissä vastaaja on kylläkin hieman oikeilla jäljillä eli sananselitykset ovat jokseenkin oikeita, mutta verrattuna muihin vastauksiin tai sivistyssanakirjojen antamiin määritelmiin kysytystä vierassanasta selitykset tuntuvat epämääräisiltä ja vastaajan sanan merkityksen ymmärtäminen horjuu.

Kyselylomakkeessa 1 kaksi huonoiten osattua sanaa ovat verbi *parodioida* sekä adjektiivi *ideologinen* ja puolestaan kaksi huonoiten osattua sanaa kyselylomakkeessa 2 ovat adjektiivi *eettinen* ja verbi *argumentoida*. Vastaajista 20 prosenttia on osannut selittää verbin *parodioida* oikeassa merkityksessä ja oikeiksi sananselityksiksi hyväksyin esimerkiksi seuraavat: *Irvailta, tehdä pilaa, mukailla ivaillen; Ivata, tehdä pilaa, joka perustuu läheisesti tosimaailmaan; Tehdä ironista pilaa matkimalla tunnettua juttua, vähän muuttaen jne.* Vääriksi sananselityksiksi tulkitsin puolestaan esimerkiksi seuraavat: *Matkia, ennustaa, jaksottaa, epätodellisuuden tutkimista, epätodellista ja hauskuutella.*

Vastaajista 15 prosenttia on osannut selittää vierassanaa *ideologinen* oikeassa merkityksessä. Oikeiksi sananselityksiksi katsoin muun muassa seuraavat: *Aatteellinen, aatteenmukainen, aatteelle omistautunut, aatteen omaava; Jollain on jokin aate, jota kannattaa; Jonkun aatteen takana oleminen.* Adjektiivi *ideologinen* on ollut monelle vastaajalle vaikea ja niinpä sananselityksistä on havaittavissa myös useita vääriä vastauksia kuten *toimiva, käsitteellinen, sisällöllinen, keksinnöllinen, järkeenkäypä, järkevästi ajatteleva, ajatuksellinen, ajatuksenmukainen; Sellainen ihminen, jolla on paljon ideoita; Jonkin idean omaava tai Paljon ideoita jollain ihmisellä.*

Vastaavasti kyselylomakkeessa 2 vastaajista 34 prosenttia on osannut selittää vierassanan *eettinen* oikeassa merkityksessä esimerkiksi seuraavasti: *Tutkii asiaa hyvän, pahan, oikean ja väärän kannalta; Kysymys oikeasta ja väärästä; Hyvän ja pahan käsitykseen liittyvä arvo; Omantunnon kysymys eli mitä teetkin, mietit onko se oikein jne.* Vääriksi vastauksiksi tulkitsin puolestaan muun muassa seuraavat: *Uudenaikainen, tietoperäinen, periaatteellinen, kaunis, henkinen, vähemmistökansoja, ihmiskeskeinen, kansallinen, uskonnollinen.*

Verbi *argumentoida* on selkeästi huonoiten osattu vierassana. Kaarina Turtian Sivistyssanat-sanakirjan (2001: 76) mukaan vierassanan *argumentoida* määritelmä on todistella, perustella ja vain yksi vastaaja osasi selittää vierassanan merkitystä jokseenkin tämän suuntaisesti eli *Esittää perusteltuja vastaväitteitä.* 42 prosenttia vastaajista jätti kokonaan vastaamatta. Loput vastauksista olen tulkinnut vääriksi, koska ne eivät mielestäni vastaa vierassanan varsinaista merkitystä. Vääriksi sananselityksiksi olen tulkinnut esimerkiksi seuraavat: *Keskustella, riidellä, tapella, väitellä, kommentoi-*

da; Alleviivata, korostaa; Kirjoittaa jotakin jostakin tekstistä; Järjestää asiapapereita säilytykseen tai Tutkia, säilyttää vanhaa asiaa/ esinettä.

Samalla tavoin olen arvioinut kaikki molemmissa kyselylomakkeissa olevat vastaajien vierassanojen selitykset joko oikeiksi tai vääriksi. Monet vastaajien sananselitykset ovat kylläkin aiheuttaneet päänvaivaa, koska on ollut erittäin vaikea tulkitta, onko vastaaja osannut ja ymmärtänyt vierassanan varsinaisen merkityksen vai ei. Edellä mainituista esimerkeistä näkyy myös joidenkin vierassanojen kohdalla tulleet väärinymmärrykset eli vastaaja on sekoittanut vierassanan johonkin tätä fonologisesti paljon muistuttavaan sanaan. Tällaisia sanasekaamuksia käsittelem paremmin kohdassa 3.4.

Tutkimusjoukon vierassanojen merkitysten selityksiä olen suurelta osin verrannut sekä Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan että Turtian Sivistyssanasanakirjan vierassanojen määritelmiin Haluan tässä yhteydessä kuitenkin ottaa esille aineistossani olevat vierassanat *trendi* sekä *analysoida*, joiden kohdalla olen jonkin verran poikennut sanakirjojen antamista määritelmistä.

Useissa sivistyssanakirjoissa, kuten Gummeruksen suuressa sivistyssanakirjassa (2001: 469), vierassana *trendi* määritellään kehityssuunnaksi, taipumukseksi tai suuntaukseksi. Kaarina Turtia (2001: 1003) puolestaan määrittelee vierassanan *trendi* seuraavasti: (engl. trend) 1) Taipumus, suuntaus, kehityssuunta, yleiskehitys, pitkäaikainen kehitys; (talous)suhdanteen yleispiirteinen kehityskulku. 2) Arkik. leimallinen (nyky)muodin tai käyttäytymisen piirre, (hetken) muoti.. Turtia ottaa vierassanan *trendi* määritelmässä huomioon myös muodin. Tämän vuoksi hyväksyin oikeaksi myös vastaajien sananselitykset, jotka viittaavat muotiin. 73 prosenttia vastaajista viittaa vierassanan *trendi* kohdalla muotiin ja näyttää siltä, että sanan merkitys on laajentumassa käsittämään myös muotiin liittyvän merkityksen. Ainakin nuorten keskuudessa *trendi*-sana tuntuu olevan merkitykseltään hyvin tiedetty ja jos ajatellaan esimerkiksi adjektiivia trendikäs, voisi sen suomenkielinen vastine olla muodikas, muodinmukainen ja tämäkin viittaisi siihen, että sanan merkitykseen sisältyy myös viittaukset muotiin. Tutkimusjoukko selittää vierassanaa *trendi* ja viittaa sananselityksissään muotiin esimerkiksi seuraavasti: *Muodissa, juuri tietyllä hetkellä vaikuttava virtaus; Vallitseva, mutta usein vaihtuva muoti-ilmiö; Muodin mukana kulkeva esim. muodikas, trendikäs ihminen; Jokin suuntaus esim. muodissa; Tietyin ajan villitys, muotisuuntaus jne.*

Samalla tavoin verbin *analysoida* kohdalla olen poikennut hieman sanakirjojen antamista määritelmistä tulkitessani tutkimusjoukon vastauksia oikeiksi ja vääriksi. Esimerkiksi Gummeruksen suuri sivistyssanakirja (2001: 28) määrittelee kyseisen

verbin seuraavaan tapaan: hajottaa osinsa, ottaa selville, jäsentää, eritellä, suorittaa analyysia. Kuitenkin noin 53 prosenttia vastaajista käsittää vierassanan merkitykseksi myös tutkia tai tulkita. Hyväksyin nämäkin selitykset oikeiksi, koska onhan esimerkiksi runon tai kuvan analysointi eräänlaista tutkimista ja tulkitsemista. Vastaajat selittivät analysoida-verbiä esimerkiksi seuraavaan tapaan: *Tutkia ja tarkastella jotakin asiaa; Tutkia jotain asiaa pilkkomalla se osiin ja miettiä niitä eri kanteilta; Tulkita omalla näkemyksellään jotain asiaa; Avata esim. joku teksti ja tulkita sitä; Tutkia, millainen jokin ilmiö todella on; Tutkia ja miettiä jotain asiaa perinpohjaisesti jne.*

3.3 Kontekstin merkitys

Erilaisten tutkimusten mukaan kontekstilla on havaittu olevan tärkeä tehtävä sanojen merkitysten sekä ylipäättään sanojen ymmärtämisessä. Erilaisissa sanojen ymmärrettävyydetutkimuksissa on todettu, että sanoja ymmärretään paremmin tekstiyhteydessä kuin irrallisina. Tämä koskee kaikkia sanoja: normaalitilanteessa sekä omia että vieraita sanoja käytetään yleensä lauseyhteydessään tai laajemmassa kontekstissaan. Toisaalta tutkimuksia voidaan tehdä monella eri tavalla, ja sen mukaan voidaan saada myös monenlaisia tuloksia. Erilaisia tuloksia sanan ymmärtämisen kannalta saadaan, jos kysytty sana liittyy tuttuun tai toisaalta tuntemattomaan aihepiiriin. Tämän vuoksi omakaan sana ei välttämättä avaudu, jos sana kuuluu outoon aihepiiriin tai tulkintaa yrittävän henkilön tietojen ja asiantuntemuksen ulkopuolelle. (Sajavaara 1989: 87.)

Sanat saavat lopullisen merkityksensä vasta konteksteissaan, joissa ne esiintyvät sekä sanoihin liittyvissä merkitysneuvotteluissa, joita kommunikaatioon osallistuvat henkilöt käyvät jatkuvasti. Lehtosen (2000: 129) mukaan, kun avaamme esimerkiksi Suomen kielen perussanakirjan havaitsemme, että siellä on lueteltu kunkin sanan kohdalla joukko sanojen mahdollisia merkityksiä. Nämä merkitykset on kuitenkin liitetty kuhunkin sanaan nimenomaan irtautumalla konteksteista. Kuitenkin konkreettisisä käyttöyhteyksissään sanakirjoissa mainitut sanat eivät välttämättä saa kaikkia sanakirjamerkityksiään, vaan niiden merkitystä rajoittavat toiset sanat, joiden yhteydessä ne esiintyvät.

Kielen monimerkityksisyys ja merkitysten kontekstisidonnaisuus näkyy siis jo yksittäisten sanojen kohdalla. Voisikin todeta, että kielen merkit itsessään eivät ole merkitysyksiköitä ja niillä ei itsessään ole lukkoon lyötyä merkitystä. Kielen merkit ovat paremminkin merkitysten raaka-ainetta, sanastollisia tai kieliopillisia resursseja,

joita käytämme hyväksi tuottaessamme merkityksiä. Yksikään puhunta tai teksti ei itsessään merkitse mitään kontekstiansa ulkopuolella. Yksittäisen puhunnan tai tekstin merkitystä määrittelevät aina toiset, ympäröivät puhunnat tai tekstit. (Lehtonen 2000: 129.)

Vaikka tutkimukset yleisesti osoittavat, että kontekstilla on merkittävä rooli sanojen ymmärtämisprosessissa, tässä tutkielmassa tekstiyhteydellä ei kuitenkaan ollut merkitystä vierassanojen osaamiseen tai ymmärtämiseen paremmin. Jos tarkastellaan sanojen osaamista kokonaisuudessaan, kyselylomakkeessa 1 kysytyjen vierassanojen merkityksiä osattiin kontekstissa neljä prosenttiyksikköä huonommin kuin ilman kontekstia ja kyselylomakkeessa 2 puolestaan kolme prosenttiyksikköä huonommin. Jos taas tarkastellaan yksittäisten vierassanojen osaamista kontekstissa, molemmissa kyselylomakkeissa vain kuusi vierassanaa on osattu ja ymmärretty hieman paremmin kontekstissa kuin ilman kontekstia. Nämä vierassanat näkyvät tummennettuina taulukosta 5.

Siihen, ettei vierassanoja ole osattu kontekstissa paremmin kuin ilman kontekstia, on varmasti useita syitä, mutta suurin syy on todennäköisesti valituissa virkkeen mittaisissa konteksteissa. Useimmiten sanat esiintyvät pidemmissä kuin virkkeen mittaisissa konteksteissa. Jos kirjoitettu tekstiyhteys on esimerkiksi kappaleen mittainen, siinä on todennäköisesti useampia samaan semanttiseen kenttään kuuluvia sanoja tai muita ”ankkurisanoja”, jotka auttavat ymmärtämään tai joiden avulla voi arvailla kysytyn sanan merkityksen. Virkkeen mittaisessa kontekstissa ei tällainen ole välttämättä mahdollista ja näin ollen konteksti ei auta sanan merkityksen ymmärtämisprosessissa.

Sen lisäksi, että kontekstit ovat vain virkkeen mittaisia, kysytyjen vierassanojen ymmärtämiseen vaikuttaa myös itse kontekstin sisältö. Jos vastaajat ovat selittäneet kysytyä vierassanaa jossakin tietyssä merkityksessä kyselylomakkeen osiossa A ja sitten sama sana esiintyy toisenlaisessa lauseyhteydessä, kuin mihin vastaajat ovat tottuneet, eivät he tällöin olekaan enää osanneet selittää kysytyn sanan merkitystä. Tällainen saman sanan esiintyminen toisentyyppisessä kontekstissa tai sanan käyttäminen erilaisessa merkityksessä, kuin mikä vierassanan päämerkitys yleensä on, on aiheuttanut varmasti hämmennystä useissa vastaajissa ja siksi monet ovat jättäneet kokonaan vastaamatta tai selittäneet vierassanan merkityksen väärin.

Aineistossa on muutamia vaikeita lauseyhteyksiä, jotka eivät todennäköisesti ole ainakaan auttaneet vastaajia ymmärtämään kysymieni vierassanojen merkityksiä. Tähän otan esimerkeiksi kontekstit, jotka liittyvät sanoihin *eksoottinen* ja *inspiroida*. Vierassanan *eksoottinen* lauseyhteys, jossa sanaa pyysin selittämään on seuraava: *Clapton on rocklegenda, joka ei ole kuollut tai menettänyt eksoottisesti järkeään*. Kun

94 prosenttia vastaajista osasi selittää vierassanan *eksoottinen* merkityksen oikein ilman kontekstia, niin vain 34 prosenttia vastaajista osasi selittää kyseisen sanan merkityksen oikein virkkeen mittaisessa kontekstissa. Edellä mainitussa kontekstissa vierassanaa *eksoottinen* on käytetty todella metaforisesti ja totutusta käyttöyhteydestä poiketen. Tässä yhteydessä sanan merkityksen selitykseksi ei voi juurikaan ajatella sivistyssanakirjojen määritelmää vierasperäinen tai vierasmaalainen. Tämä tekstiyhteys ja vierassanan käyttäminen metaforisessa merkityksessä on selvästi hämännyt vastaajia, koska vastaajista 52 prosenttia on kokonaan jättänyt vastaamatta ja mukana on myös seuraavanlaisia hämmästyneitä ja kantaaottavia kommentteja vierassanan sopimattomuudesta kyseiseen lauseyhteyteen: *Täh!?! ; Sana ei sovi lauseeseen; Huono sanavalinta!!! Miten voi mennä eksoottisesti järkensä.*

Samalla tavoin vierasperäinen verbi *inspiroida* on kyselylomakkeessa melko vaikeassa kontekstissa. Ilman kontekstia 70 prosenttia vastaajista on osannut selittää vierassanan merkityksen oikein, mutta kontekstissa vain 39 prosenttia vastaajista on ymmärtänyt vierassanan merkityksen oikein. Konteksti, jossa *inspiroida*-verbin merkitystä kysyin, on seuraava: *Ehkä hänestä on huvittava lukea, millaisia ajatusleikkejä hänen teoksensa ovat inspiroineet.* Tämän lauseyhteyden tekee osittain vaikeaksi se, ettei konteksti anna paljonkaan vinkkejä kysytyn vierassanan merkityksestä. Tähän tekstiyhteyteen vierassanan merkitykseksi käy sivistyssanakirjojen antama määritelmä innoittaa, mutta vastaajat ovat harvoin käyttäneet sitä, vaan he ovat pyrkineet selittämään vierassanaa omin sanoin. Jos tässä yhteydessä ei käytä vierassanan suomenkielistä vastinetta innoittaa, sanan merkitystä on melko hankala täsmällisesti selittää muilla sanoilla ja niinpä vastauksissa on useita vääriksi katsottavia tai tähän lauseyhteyteen sopimattomia sananselityksiä.

Tutkielmassa olevien kontekstien pituuden ja sisällön lisäksi huomio kiinnittyy myös siihen, että vastaajat ovat jättäneet huomattavasti useammin vastaamatta selittäessään sanoja kontekstissa kuin ilman kontekstia. Syynä tähän voi olla tietysti se, että vastaajat eivät ole oikeasti osanneet selittää vierassanan merkitystä kysytyssä lauseyhteydessä tai sitten vastaajien keskittymiskyky on jo herpaantunut, kun samoja sanoja pyydettiin selittämään uudestaan. Kyselylomakkeen osiot A ja B tehtiin peräkkäin ja luulen, että moni vastaaja on jättänyt vastaamatta siksi, ettei ole jaksanut enää selittää osiossa A kysytyjen vierassanojen merkityksiä uudelleen osiossa B.

Virkkeen mittaisella lauseyhteydellä ei siis keräämässäni aineistossa ole ollut merkitystä itse vierassanojen ymmärtämiseen paremmin, mutta kontekstilla on aineistossa toisentyypinen merkitys. Vaikka en tutkielmassa millään tavoin testannut

kielenkäyttötilannetta tai siihen liittyviä seikkoja, niin eräänlainen sanojen kuuluminen ja liittyminen konteksteihinsa näkyy aineistossa. Sanat mielletään luontaisesti kuuluvaksi johonkin kontekstiin, sillä vastaajat pyrkivät hyvin usein selittämään kysytyjen vierassanojen merkityksiä jossain lauseyhteydessä. Monet vastaajat ovat sijoittaneet kysytyyn vierassanan joko prototyyppeihin, sanakirjojen konteksteja muistuttaviin, lauseyhteyksiin tai he ovat keksineet itse sopivan kontekstin, jonka avulla he sitten ovat pyrkineet hahmottamaan ja selittämään vierassanan merkitystä. Paikoin, kun vastaajat ovat käyttäneet jonkinlaista kontekstia hyödykseen ja yrittäneet selittää vierassanaa lauseyhteydessä, he ovat unohtaneet selittää, mikä sanan varsinainen merkitys on.

Tässä tutkielmassa siis konteksti on eräänlainen sanan merkityksen hahmottamisen ja selittämisen apukeino. Aineistossa olevat esimerkit viittaavat siihen, että sanat esiintyvät harvoin yksin, irrallaan muista sanoista tai konteksteista. Sanoja käytetään yleensä aina jossakin kontekstissa ja sanat koetaan luontaisesti kuuluvan yhteen muiden sanojen kanssa. Sanojen merkitysten hahmottaminen näyttää helpottuvan, kun sanat sijoitetaan johonkin tekstiyhteyteen. Seuraavassa on esimerkkejä siitä, kuinka tutkimusjoukko pyrkii selittämään kysytyjen vierassanojen merkityksiä jossakin kontekstissa.

Jokaisella on oma identiteetti eli persoona, luonne... (identiteetti)

Esim. ihmisen identiteetti on hänen minuutensa, luonne, mielipiteet, aatteet... (identiteetti)

Jos jokin inspiroi minua, se tavallaan ”sytyttää” mielen... (inspiroida)

Joku asia inspiroi esim. kirjoittamaan runon. Inspirointi on lähinnä sitä, että syntyy mielenvirike, joka auttaa tekemään jonkun toisen asian. (inspiroida)

Meidän sisällämme pitäisi olla oma moraali, jonka mukaan koemme asioita oikeiksi ja vääriksi. (moraali)

Yritys menee nurin, se tekee silloin konkurssin. (konkurssi)

Esim. vaatetrendi on tietty tapa pukeutua, joka on muodissa. (trendi)

Esimerkkinä vaikka aviokriisi, on mennyt tappeluissa yms. erimielisyyksissä tuohon pisteeseen, ongelmavyyhti. (kriisi)

Sellainen vaihe elämässä, jolloin kaikki/ jokin asia on elämässä huonosti. Sen aiheuttajana on jokin elämää esim. keski-ian kriisi mullistanut asia. (kriisi)

Esim. kun joku elokuva on surullinen, se on traaginen, tragedia. (traaginen)

Eli vaikka radikaalisti erilainen tai radikaali muutos eli iso muutos. (radikaali)

Miten toimii jossakin tilanteessa esim. joku heittää jollakin, miten reagoit siihen? (reagoida)

Reagoida johonkin asiaan eli miten käsittelee jonkun asian esim. joku haukkuu sua, niin miten reagoit. (reagoida)

Boikotoida joku maa, jolloin sinne ei saa tuoda jotain tuotetta ja se ei saa myydä jotain tuotetta. (boikotoida)

Jos vaikka boikotoi jotain paikkaa, se meinaa, että sinne ei mennä eikä sitä kannateta. (boikotoida)

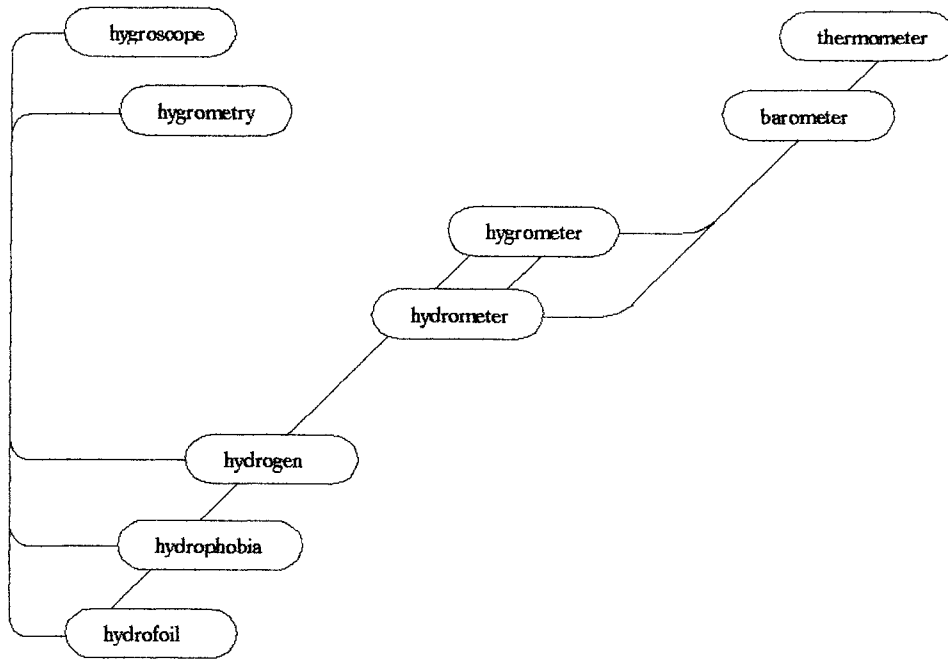
3.4 Väärinymmärryksiä

Kyselylomakkeen 1 osiossa A (sanat ilman kontekstia) tutkimusjoukon vierassanojen merkitysten selityksistä 24 prosenttia on vääriä ja osiossa B (sanat virkkeen mittaisessa kontekstissa) 27 prosenttia selityksistä on vääriä. Puolestaan kyselylomakkeen 2 osiossa A tutkimusjoukon vierassanojen merkitysten selityksistä 21 prosenttia on vääriä ja osiossa B 23 prosenttia selityksistä on vääriä. Syitä väriin vastauksiin on joko vierassanan merkityksen ymmärtäminen väärin tai sellainen sananselitys, jossa vastaaja on sekoittanut kysytyn vierassanan merkityksen johonkin toiseen, kysytyä sanaa fonologisesti muistuttavaan, vierassanaan. Kutsun tätä ryhmittymää väärinymmärrysten joukoksi ja tässä tutkielman kohdassa käsittelem tarkemmin näitä väärinymmärryksiä, jotka antavat joitakin viitteitä mentaalisen leksikon organisointiperiaatteista.

Miten sitten väärinymmärrykset viittaavat mentaalisen leksikon toimintaperiaatteisiin? Joistakin tutkimusjoukon vierassanojen merkitysten selityksistä on havaittavissa sellainen piirre, että vierassanat, jotka muistuttavat äännerakenteeltaan tai sanahahmoltaan toisiaan, ovat voineet vastaajan mielessä sekoittua keskenään. Tämä tukee useimpien kognitiivisten psykologien käsityksiä siitä, että sanat ovat organisoituneet muistiin muun muassa fonologisesti, mihin viittaavat esimerkiksi erilaiset kielelliset ”lipsahdukset”, joissa äännerakenteellisesti samankaltaisia sanoja on sekoitettu keskenään (Miller 1986: 175 - 176).

Aitchisonin (1987: 119) mukaan mentaalisen leksikon organisointiperiaatteiden kannalta jotkut osat sanoista ovat merkittävämpiä tai tärkeämpiä kuin toiset. Nämä sanojen osat ovat ikään kuin syvemmin painuneet mieleemme. Aitchison käyttää tästä ilmiöstä nimitystä ”bathtub” -efekti. Ihmiset muistavat sanojen alkuosat ja loppuosat paremmin kuin sanojen keskiosat aivan kuin sana olisi vertauskuvallisesti ihminen makaamassa kylpyammeessa, jolloin hänen keskiruumiinsa on veden peitossa, mutta pää ja jalat ovat veden yläpuolella. Pää on vieläpä ylempänä vedestä kuin jalat, joten tämä kuvaisi ilmiötä, että muistamme sanojen alkuosat paremmin kuin loppuosat.

Aitchisonin (1987: 126) mukaan sanat muodostavat paremminkin erilaisia sanaryppäitä kuin sanakirjamaisia listoja. Tämä puolestaan viittaa jälleen siihen havaintoon, että sanoista muodostuu erilaisia verkostoja, joiden kautta jotkut sanat ovat vahvemmin sidoksissa toisiinsa ja jotkut puolestaan heikommin. Sanat, jotka muistuttavat fonologisesti paljon toisiaan eli sanat, joilla on samanlainen alku, samanlainen loppu sekä samanlainen rytmien rakenne, ovat vahvemmin sidoksissa toisiinsa. Näitä sanoja sekoitetaan useammin keskenään. Puolestaan ne sanat, jotka muistuttavat toisiaan vähemmän, ovat verkostossa kauempana toisistaan sekä heikommin sidoksissa toisiinsa. Nämä sanat ovat kuitenkin vielä riittävän lähellä toisiaan, että ne voidaan silloin tällöin sekoittaa keskenään. Nämä verkoston linkit eivät välttämättä ole pysyviä, sillä uusia linkkejä luodaan koko ajan uusien sanojen myötä. Oheisesta kuviosta 1. näkyy Aitchisonin soveltama malli siitä, miten äänteellisesti samankaltaiset sanat voisivat olla verkostoituneet.

KUVIO 1. Äänteellisesti samanlaisten sanojen verkosto (Aitchison 1987: 126).

Tutkielman aineistossa on muutamia esimerkkejä vierassanoista, jotka ovat vastaajan mielessä sekoittuneet toiseen, kysytyä vierassanaa, muistuttavaan sanaan. Useimmiten nämä keskenään sekoitetut vierassanat ovat fonologisesti lähekkäisiä tai samankaltaisia. Ne muistuttavat fonologiselta sanahahmoltaan toisiaan eli sanat alkavat tai päättyvät samalla tavalla tai ne ovat tavurakenteeltaan tai tavumäärältään samankaltaisia. Edellä esitetyn Aitchisonin mallin mukaan voisi olettaa, että nämä keskenään samankaltaiset vierassanat muodostaisivat kunkin ihmisen mentaalisisä leksikossa ryhmiä, missä lähekkäiset sanat voisivat joskus sekoittua keskenään. Kun samankaltaiset sanat sekoittuvat keskenään, sanan muistista hakeminen epäonnistuu. Tällöin kun mentaalisisä leksikosta pyritään hakemaan tilanteeseen sopivaa sanaa, valitaankin tarvittu sana sijaan jokin lähekkäinen, tarvittua sanaa läheisesti muistuttava sana.

Aineistossa esimerkiksi vierassanat *eettinen* ja *esteettinen* ovat sekoittuneet joidenkin vastaajien mielessä keskenään. Vierassanaa *eettinen* on selitetty merkityksessä *kaunis* ja puolestaan vierassanaa *esteettinen* on selitetty merkityksessä *siveä, siveellinen, hyvän moraalien omaava henkilö tai hyväksyttävä, suotava*. Tämän lisäksi vierassana *eettinen* on sekoitettu sitä läheisesti muistuttavaan vierassanaan *etninen*, koska vierassanaa on selitetty sanoilla *kansallinen, joku kansallisuusjuttu* sekä *vähemmistökansoja*.

Samalla tavoin verbit *improvisoida*, *inspiroida* ja *imitoida* ovat vastaajien mielessä sekoittuneet keskenään. Verbiä *inspiroida* on selitetty merkityksessä *keksiä omasta päästä, keksiä uusi vaihtoehto tyhjistä sekä kehittää jotain extempore* eli vastaajat ovat sekoittaneet verbin *inspiroida* merkityksen verbin *improvisoida* merkitykseen. Puolestaan verbiä *improvisoida* on selitetty *imitoida*-verbin merkityksessä *esittää jotain toista esim. näyttelijää*.

Myös vierassanat *strategia*, *tragedia* sekä *traditio* ovat sotkeutuneet toisiinsa. Kun kyselylomakkeessa kysyin vierassanan *tragedia* merkitystä, muutama vastaaja selitti sanaa merkityksessä *suunnitelma, toimintasuunnitelma* sekä esim. *oppimistapa tai muu vastaava*. Sama *tragedia*-sana sekoitettiin myös vierassanaan *traditio*, koska sitä selitettiin sanoilla *perinteet/perinteinen*.

Vierassana *argumentoida* on muutaman vastaajan mielessä sekoittunut suomenkieliseen verbiin *arkistoida*, koska vastaajat ovat selittäneet verbin *argumentoida* merkitystä seuraavasti: *tutkia, säilyttää vanhaa asiaa/esinettä; järjestää asiapapereita säilytykseen; laittaa säilöön, vaikka tärkeitä papereita, jotka haluaa säilyttää hyväkuntoisina*.

Väärinymmärrysten joukossa on myös toisenlainen väärinymmärtämisen tyyppi, joka ei ole edellä mainittujen esimerkkien kaltainen, mutta siinäkin on kyse sanojen jonkinasteisesta fonologisesta lähekkäisyydestä. Tämä ilmiö koskee aineistossani vierassanoja *esteettinen* ja *empaattinen*, joiden merkitystä on selitetty seuraavien esimerkkien tavoin.

Estoinen (esteettinen)

Rajoitteinen (esteettinen)

Estoton (esteettinen)

Joku, jolla on estoja, jotka rajoittavat esim. hänen elämäänsä ja toimintaansa. (esteettinen)

Ei voi tehdä mitä vain... "rajansa kaikella". (esteettinen)

Sympaattisen vastakohta eli hieman itseensä vetäytyvä, ei välttämättä muiden suosiossa, alakuloinen. (empaattinen)

Se on varmaan sympaattiselle (mukava, ystävällinen, lempeä persoona) vastakohta. (empaattinen)

Sympaattisen vastakohta. (empaattinen)

Vierassanan *esteettinen* kohdalla vastaajat, jotka ovat selittäneet sanan merkitystä edellä mainittujen esimerkkien tavalla, ovat ikään kuin johtaneet vierassanan merkityksen sanan *esteettinen* fonologisesta asusta. Heidän mielestään *esteettinen* tarkoittaa ihmistä, jolla on estoja tai joka on muuten estoinen tai toisaalta päinvastoin estoton.

Puolestaan vierassanan *empaattinen* on osa tutkimusjoukosta mieltänyt vierassanan *sympaattinen* vastakohtaksi. Vierassanat *empaattinen* ja *sympaattinen* muistuttavat toisiaan paljon sanahahmoltaan, fonologialtaan, tavumäärältään sekä tavurakenteeltaan. Sanojen merkityksetkin ovat hyvin lähellä toisiaan ja tästä varmasti johdettu se, että vierassanaa *empaattinen* on selitetty sanan *sympaattinen* avulla esimerkiksi seuraavasti: *Melkein sama kuin sympaattinen*. Kun vastaajat ovat mieltäneet vierassanan *empaattinen* vierassanan *sympaattinen* vastakohtaksi, näissä tapauksissa vastaajat ovat voineet tulkita, että vierassanan *empaattinen* alussa on eräänlainen negation ilmaisema, kielteinen etuliite ja siksi he ovat selittäneet kyseistä sanaa aivan päinvastaisessa merkityksessä, kuin mikä vierassanan merkitys todellisuudessa on. Tätä ilmiötä kuvaa myös se, että vain vierassana *empaattinen* on koettu vierassanan *sympaattinen* vastakohtaksi, mutta omassa aineistossani ei yhdessäkään sananselityksessä toisin päin.

4. VIERASSANOJEN MERKITYSTEN MÄÄRITTELEMINEN

4.1 Sanakirjat ja sanojen määrittelyminen

Tutkimusjoukon selitykset esimerkiksi vierassanalle *identiteetti*: ”En mä sitä osaa selittää. Ihmisellä voi olla esim. *identiteetti-kriisi*.” ja ”On ihmisellä sellainen *luonne tai... vaikea selittää*.” tai vierassanalle *ideologinen*: ”*Noudattaa jotain tiettyä ideologiaa... ääh... ajattelutapaa*.” kuvaavat hyvin sitä, miten vaikea sanan merkitystä on joskus selittää, määrittellä. Usein ihmiset tietävät ja tuntevat esimerkiksi vierassanan *romanttinen* merkityksen ja osaavat käyttää sanaa oikeassa kontekstissa, mutta kun heitä pyytää selittämään tarkemmin sanan merkitystä, eivät he välttämättä yhtäkkiä pysty siihen. Arkisessa kielenkäytössä tietysti joudumme harvoin analysoimaan tai määrittelemään sanojen - niin tuttuja kuin vieraidenkaan - merkityksiä, vaan tärkeintä on, että tunnistamme, ymmärrämme ja osaamme käyttää niitä oikeissa tilanteissa ja konteksteissa.

Kangasniemi (1997: 16 - 17) toteaa, ettei merkityksen määritelmää pidä samastaa itse merkitykseen. Äidinkielen suomenpuhujat tietää ja tuntee hyvin todennäköisesti esimerkiksi sanan *tuuli* merkityksen, vaikka ei kysyttäessä pysty antamaan sanalle mitään tarkkaa kuvausta.

Miksi sanan merkityksen määrittäminen on sitten niin vaikeaa? Jos emme tiedä jonkin sanan merkitystä tai emme osaa määritellä sitä, voimme kääntyä sanakirjan puoleen ja saada sieltä vastauksen pulmaamme. Sanakirjatyön tarkoituksena on tuottaa käyttökelpoisia sanakirjoja eri tarkoituksia varten. Sanakirjojen yksi keskeisimmistä tehtävistä on nimenomaan määritellä sanojen merkityksiä ja antaa käyttäjälleen kuvaus siitä, mitä sana tarkoittaa. Sanan merkityksen määrittäminen on jo sinänsä hyvin hankala tehtävä. Pelkän sanan denotatiivisen merkityksen ilmaiseminen ei riitä, vaan sanan merkitykseen kuuluvat myös esimerkiksi sanaan liittyvät assosiativiset merkitykset eli liitännäismerkitykset, sanan suhde muihin samaan merkityskenttään kuuluvien sanojen kanssa sekä sanan mahdolliset kollokaatiot (Karlsson 1994: 181.)

Kuten Karlsson (1994: 181 - 182) toteaa, laajassa yksikielisessä sanakirjassa joudutaan ottamaan kantaa leksikaalisen semantiikan moniin hankaliin ongelmiin esimerkiksi siihen, mitä alamerkityksiä sanalla on varsinaisen merkityksen lisäksi, mitkä näistä merkityksistä ovat toista keskeisempiä, mitkä taas ovat metaforisia laajentumia tai mitkä ovat mukaan otettavia monisanaisia idiomeja. Kaksikielisen sanakirjan tapauksessa puolestaan edellä mainitut ongelmat aktualistuvat sekä lähde- että kohdekielen kannalta, jolloin leksikografi joutuu tekemään joka sana-artikkelin laadinnassa kielten kontrastiivista tutkimusta eli kielijärjestelmien rakenteellista vertailua. Kaksikielisissä sanakirjoissa on otettava huomioon myös se, että sanakirjat palvelevat käyttäjiään erityisesti kielen oppimista ja kääntämistä varten. Perustyö edellyttää tällöin kielijärjestelmien vertailua sekä eri käyttäjäryhmien intressien yhteen sovittamista. Toiset haluavat apua lähinnä lähtökielen passiiviseen ymmärtämisen ja toiset puolestaan haluavat apua kohdekielen aktiiviseen tuottamiseen. Olipa kyseessä sitten yksikielinen tai kaksikielinen sanakirja on mielestäni aina otettava huomioon mahdollinen käyttäjäkunta: sanakirjan käyttäjät vaihtelevat tavallisesta väestöstä asiantuntijoihin ja niinpä käyttäjäkunnan tarpeetkin vaihtelevat eri käyttötarkoitusten mukaan.

Jacksonin (1988: 60, 126) mukaan sanakirjamääritelmät ovat väliaikaisia, tyyppillisiä tai mahdollisia sanojen merkityksiä, jotka todentuvat vasta joko kielellisissä tai tilanteenmukaisissa konteksteissa. Hänen mukaansa jo käsite *määritelmä* on ongelmallinen. Jos meidän täytyy määritellä esimerkiksi jokin tieteessä käytetty tekninen termi, odotamme tarkkaa termin luonnehdintaa, jonka voimme löytää esimerkiksi tie-

tosanakirjasta. Tällaisissa tilanteissa käytämme kieltämme merkityksen kuvaamiseen, mutta itse ilmiö, jota kuvaamme, on esimerkiksi jokin maantieteellinen piirre tai kemiallinen aine. Tavallinen kieli ei kuitenkaan toimi samoin kuin tieteen kieli, sillä arkikielen sanat ovat epämääräisempiä ja epäselvempiä. Kun pyrimme määrittelemään jotakin kielen sanaa, meidän on käytettävä toisia sanoja tämän sanan määritelmän laatimiseen. Eli sana, jota kuvaamme, ja kuvauksen merkitys ovat molemmat käyttämäämme kieltä. Sanakirjamääritelmät ovat tällöin eräänlaisia parafraseja: selitämme sanoja toisin sanoin eikä sanakirjamääritelmiä näin ollen tule pitää täydellisinä sanojen luonnehdintoina tai semanttisina analyyseina. (Jackson 1988: 126 - 127.)

Mentaalista leksikkoa ja sanakirjoja on usein verrattu toisiinsa. Aitchisonin (1987: 9 - 10) mukaan niissä on kuitenkin melko vähän samaa, vaikka jotkut piirteet limittyvätkin keskenään. Ensinnäkin sanakirjoissa sanat ovat aakkosjärjestyksessä, mutta mentaalisisessä leksikossa sanat ovat todennäköisesti järjestäytyneet muun muassa sanan äännerakenteen mukaisesti. Tästä ovat osoituksena esimerkiksi erilaiset kielelliset ”lipsahdukset” ja niihin liittyvät tutkimukset. Aitchison mainitsee esimerkin, jossa henkilö on sanonut: *”The doctor listened to her chest with his periscope”* eli henkilö on käyttänyt sanaa *periskooppi* sanan *stetoskooppi* sijaan. Tämän mukaan sanat olisivat järjestäytyneet mentaaliseen leksikkoon paremminkin siten, että sanat, joilla on samantapainen alku tai loppu olisivat lähekkäin toisiaan.

Toiseksi sanakirjat sisältävät rajallisen ja laskettavan määrän sanoja. Mentaalisen leksikon sanamäärää ei pysty rajaamaan tai laskemaan, koska ihmisten käyttämä kieli ja sanasto muuttuu koko ajan. Ihmiset keksivät jatkuvasti uusia sanoja ja luovat uusia merkityksiä. Suurimpana erona sanakirjojen ja mentaalisen leksikon välillä Aitchison pitää kuitenkin sitä, että mentaalinen leksikko sisältää huomattavasti enemmän tietoa sanoista kuin sanakirjat. Tämä on tietysti ymmärrettävää, sillä olisi kovin epäkäytännöllistä sanakirjan käyttäjän tai laatijan kannalta, jos sanakirjat sisältäisivät kaiken mahdollisen tiedon kaikista mahdollisista jonkin kielen sanoista. (Aitchison 1987: 9 - 10.)

Jackson (1988: 60) kuitenkin korostaa, että sanan merkitys on sidoksissa siihen, millaisessa kontekstissa sanaa käytetään. Ensinnäkin sanan merkitys riippuu siitä, millaisessa kielellisessä yhteydessä sanaa käytetään. Samalla sanalla voi olla eri lauseissa tai teksteissä eri merkitys. Toisaalta sanan merkitys riippuu siitä, millaisessa tilanteessa sanaa käytetään eli kuka sanaa käyttää ja kuka on sanan vastaanottaja. Sanakirjamääritelmissä tätä vaihtelua ei voida ottaa kaikilta osin huomioon, sillä sanakirjat paisuisivat aivan liian valtaviksi. Meidän on vain tyydyttävä sanakirjojen rajallisuuteen

ja hyväksyttävä se mahdollisuus, että sanoja käytetään uusissa konteksteissa ja uusissa merkityksissä eivätkä sanakirjat aina voi vastata tähän vaatimukseen.

4.2 Gummeruksen suuri sivistyssanakirja ja Sivistyssanat-sanakirja

Tutkimusjoukon vierassanojen merkitysten selityksiä olen verrannut Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan (GSS = Gummeruksen suuri sivistyssanakirja) sekä Kaarina Turtian Sivistyssanat-sanakirjan (S = Sivistyssanat) antamiin määritelmiin kysytyistä vierassanoista. Tarkastellessani sanakirjojen määritelmiä otan kantaa vain testeissä kysymieni vierassanojen määritelmiin. Vertailukohteeksi valitsin juuri nämä sivistyssanakirjat, koska ne ovat tällä hetkellä uusimpia ja tuoreimpia ilmestyneitä sivistyssanakirjoja. Selatessani sivistyssanakirjojen määritelmiä kyselylomakkeessa olevista vierassanoista nämä sivistyssanakirjat tuntuivat tutkimukseni kannalta tarkoituksenmukaisimmilta. Sanakirjojen määritelmät ovat suhteellisen lyhyitä, selkeitä ja ymmärrettäviä.

Lyhyys, selkeys ja ymmärrettävyys ovat kaikki varsin suhteellisia käsitteitä ja ne ovat myös leksikografian ikuisia ongelmakohtia. Olipa kyseessä sitten laaja ja mittava sanakirja tai pokkarimallinen pieni sanakirja molemmissa tapauksissa hakusanojen määritelmien on pituudeltaan oltava mahdollisimman taloudellisesti kirjoitettuja. (Jackson 1988: 133.) Kun tutkii tarkemmin sanakirjoissa esiintyviä hakusanojen selitteitä, joidenkin tapausten kohdalla näyttää siltä, että edellä mainittua lyhyiden vaatimusta on joskus vaikea noudattaa. Esimerkiksi Turtian Sivistyssanat-sanakirjassa hakusanojen selitteet ovat paikoin venyneet melko pitkiksi, kun sanoja on pyritty määrittelemään ja selittämään liian seikkaperäisesti.

Toinen sanakirjojen vaatimus on se, että hakusanoja pitäisi pyrkiä määrittelemään yksinkertaisimmilla sanoilla kuin itse määriteltävä sana. Tämä tuottaa hankaluuksia erityisesti silloin, kun määriteltävä sana on jo itsessään yksinkertainen. (Jackson 1988: 133.) Sivistyssanakirjojen kohdalla tätä ongelmaa ei useimpien sanojen kohdalla ole, sillä vierassanat itsessään ovat yleensä moninaisempia ja niiden merkitysten selityksissä on useimmiten helppo käyttää yksinkertaisempia sanoja kuin vierassanat itse. Tämä ei tietysti pidä paikkaansa kaikkien vierassanojen kohdalla – erityisesti yleislainojen kohdalla on joskus kyseenalaista, onko vierassanaa määritelty itseään yksinkertaisimmilla sanoilla vai ei. Esimerkiksi tutkielmani aineistossa esiintyvä vierassana *normaali* on sivistyssanakirjoissa määritelty muun muassa sanoilla 'tavallinen' tai 'ylei-

nen'. Koska monikaan kielenkäyttäjä ei nykyään enää miellä sanaa *normaali* vieraaksi sanaksi, vaan sitä käytetään sanojen *tavallinen* ja *yleinen* rinnalla, onkin syytä pohtia, onko sanakirjan määritelmässä käytetty vierassanaa yksinkertaisempia sanoja.

Toisaalta sivistyssanakirjoissa on myös sellaisia hakusanojen selitteitä, jotka eivät noudata tätä yksinkertaisuuden periaatetta. Joskus selitteet voivat olla hyvinkin abstrakteja tai vaikeaselkoisia, ja tämä johtuu usein juuri siitä, että vierassanaa on määritelty merkitykseltään vaikeilla sanoilla, jotka sitten puolestaan kaipaisivat määrittelemistä. Olen esimerkiksi pohtinut vierassanan *eettinen* merkityksen selitettä tutkimusjoukon kannalta. Monissa sivistyssanakirjoissa *eettinen* määritellään sanalla *siveellinen*. Sanan *siveellinen* merkitys varmasti ymmärretään toisenlaisissa yhteyksissä, mutta vierassanan *eettinen* merkityksen selitteenä se tuntuu vanhahtavalta ja ehkä nykyään vähän harhaanjohtavalta. Joskus tällaisissa tapauksissa tuntuu, että sanat, joilla itse määriteltävää sanaa määritellään, tarvitsisivat myös itse määrittelyä.

Omien sanojensa (2001: 9) mukaan Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan tekijät ovat määritelleet sivistyssanan pragmaattisesti, sanakirjan käyttäjän varsinaista käytännön tarvetta ajatellen. Hakusanojen selitteissä tekijät ovat ylittäneet perinteisen sanakirjan ja tietosanakirjan välisen huteran rajan antaen täten sanakirjan käyttäjälle sanoista jotain konkreettista tietoa olematta kuitenkaan varsinainen tietosanakirja. Gummeruksen suuressa sivistyssanakirjassa on myös useita kontekstiesimerkkejä, joiden avulla vierassanojen merkityksiä pyritään selvittämään.

Kaarina Turtia (2001: 7 - 8) haluaa myöskin Sivistyssanat-sanakirjassaan ymmärtää termin sivistyssana varsin laajasti sekä pragmaattisesti eli käyttäjän tarpeista lähtien. Sanakirjaan on otettu runsaasti myös sellaisia sanoja, jotka eivät ankarasti ottaen täytä sivistyssanan vaatimuksia tai joita esiintyy esimerkiksi vain eri alojen kirjallisuudessa. Turtian (2001: 7 - 8) mielestä tällaistenkin sanojen ottaminen mukaan sanakirjaan on kuitenkin perusteltua, sillä vaikkapa sanomalehden lukeminen tuo eteemme huomattavan määrän vierasperäisiä sanoja, joita kansainvälistyminen sekä laajeneva kanssakäyminen eri maiden ja kansojen kanssa on tuonut suomen kieleen. Esimerkiksi lääketiede, gastronomia tai tietotekniikan alat ovat tuoneet jokapäiväiseen käyttöömme runsaasti uusia vierassanoja, joita meidän tulisi hallita tai ainakin ymmärtää niiden merkityksiä. Sekä Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan (GSS) ja Kaarina Turtian Sivistyssanat-sanakirjan (S) määritelmät kysytyistä vierassanoista löytyvät liitteestä 3.

Käytännössä Gummeruksen suuri sivistyssanakirja määrittelee kysytyjen vierassanojen merkityksiä useimmiten käyttämällä vierassanojen suomenkielisiä vastineita, synonyymeja tai kontekstiesimerkkejä. Jos vierassanalle ei ole selkeää suomen-

kielistä vastinetta, hakusanojen selitteissä pyritään kuvailemaan tai toisin sanoin selittämään vierassanan merkitystä. Usein näihin selitteisiin on liitetty mahdollista ensyklopedista tietoa sanoista. Jos vierassanalla on useampia merkityksiä, eri merkitykset on numeroitu. Sanakirja mainitsee myös vierassanan kuulumisen johonkin mahdolliseen erikoiskieleen esimerkiksi lääketieteen termistöön kuulumisen. Sanakirjan määritelmistä käy ilmi myös vierassanojen mahdollinen käyttö substantiiveina tai adjektiiveina tai se, kuinka vierassanaa voi käyttää kuvaannollisessa merkityksessä.

Itse pidän Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan tavasta käyttää vierassanaa esimerkkikontekstissa. Mielestäni tämä tapa tuo vierassanoja lähemmäksi käyttäjänsä ja auttaa myös sanan ymmärtämisprosessissa. Esimerkkejä käytetään yleensä sanakirjamääritelmissä vaihtelevasti: joissakin sanakirjoissa esimerkit ovat yksi määrittelyperiaate ja esimerkki ikään kuin puhuu puolestaan ja jotkut sanakirjat taas karttavat esimerkkejä, koska ne vievät liikaa tilaa. Useinkaan esimerkkejä ei esiinny jokaisen hakusanan kohdalla eikä sanaa esitellä jokaisessa mahdollisessa esimerkkikontekstissa, vaan esimerkkejä käytetään luonteivissa kohdissa. Esimerkki ikään kuin vahvistaa sanan määritelmää ja se kertoo sanan tyypillisen käytön jossakin tyypillisessä kontekstissa. (Jackson 1988: 133, 155.)

Turtian Sivistyssanat-sanakirjan hakusanat puolestaan noudattavat tekijän itsensä (2001: 8) mukaan kahta linjaa. Toisaalta vierassanojen määritelmät ovat sanakirjamaisen suppeita ja toisaalta ne ovat tietosanakirjamaisia laajempia selityksiä, joiden avulla on pyritty antamaan lukijalle jonkinlainen kuva esimerkiksi kasvista tai eläimestä tai jonka avulla on haluttu selittää tarkemmin jotakin vaikeaa käsitettä.

Sivistyssanat-sanakirjassa vierassanan merkityksen selityksenä voi olla useita suomen kielen synonyymeja tai lähimerkityksisiä sanoja. Turtian (2001: 7 - 8) mukaan vierassana yleensä ilmaisee käsitteen täsmällisesti ja suomen kielestä ei välttämättä löydy termiä, joka sisältäisi kaikki vierassanan rinnakkaismerkitykset. Moni erikoiskieltä käyttävä henkilö turvautuu usein täsmälliseen vieraskieliseen termiin, koska suomen kielessä ei ole olemassa täysin vastaavaa ilmaisua kyseiselle vierassanalle. Mitä täsmällisemmästä tieteellisestä tai teknisestä asiasta on kyse, sitä vaikeampi on löytää aivan vastaava ilmaus toisesta kielestä. Turtian sivistyssanakirjassa synonyymeista ja rinnakkaismuodoista on päähakusanaksi pyritty valitsemaan useimmin käytetty tai suositeltavampi muoto. Hakusanoista annetaan ensin mahdollinen ääntämisohje, sitten etymologia eli selvitys sanan alkuperästä ja lopuksi hakusanan suomenkielinen vastine tai selitys. Mikäli hakusanalla on useita merkityksiä, nämä on merkitty numeroin. Hakusanassa voidaan myös mainita tieteenala tai aihepiiri, johon sana liittyy, esimerkiksi

psykologia tai kirjallisuus tai sulkeissa voidaan mainita esimerkkejä sanan käyttötavoista. Hakusanoissa mainitaan myös sanan käyttö vanhentuneessa kielenkäytössä, nykykielessä, yleiskielessä, arkikielessä tai sanan käyttö kuvaannollisessa merkityksessä. (Turtia 2001: 8 - 13.)

Turtian sanakirjassa puolestaan pidän siitä, että sanasta annetaan etymologista tietoa, jonka kautta sanan merkitykseen tulee oma vivahteensa. On myös hyvä, että sanakirjan laatija itse ohjeistaa lukijaa, määrittelee käsitteitä, perustelee valintojaan sekä antaa sanakirjan käyttäjälle informaatiota esimerkiksi sanakirjan sisällöstä. Sivistyssanakirjan hakusanojen selitteet ovat mielestäni monipuolisia ja useimmissa selitteissä on uudistuneita ja vielä ajankohtaisia merkityksiä, jotka puuttuvat monista muista sivistyssanakirjoista. Paikoin hakusanojen selitteet ovat kylläkin melko pitkiä ja perusteellisia ja niistä huomaa, kuinka vaikeaa on vetää raja sanakirjamaisen ja tietosanakirjamaisen hakusanan selitteen välille.

Molempien sivistyssanakirjojen määritelmistä on havaittavissa sama piirre kuin tutkimusjoukon vierassanojen selityksistäkin. Mitä abstraktimpi vierassana on merkitykseltään, sitä monisanaisempi, monitulkintaisempi, deskriptiivisempi ja synonyymeja sekä erilaisia mielikuvia tuottavampi määritelmä on. Sivistyssanakirjojen määritelmät vierassanoista voisikin jakaa kahteen ryhmään 1) vierassanojen suomenkieliset ja usein synonyymiset vastineet ja 2) useammasta sanasta koostuvat vierassanan määritelmät tai paremminkin kuvaukset vierassanan merkityksestä.

4.3 Kuinka tutkimusjoukko määrittelee käsitettä vierassana

Kyselylomakkeen ensimmäisessä tehtävässä vastaajien piti selittää, mitä heidän mielestään tarkoitetaan vierassanalla (sivistyssanalla). Halusin saada kirjojen antamien määritelmien sekä omien mielikuvieni rinnalle myös tutkimusjoukon mielikuvia siitä, miten he käsittävät termin vierassana. Vastaajien määritelmistä voi havaita samantapaisia piirteitä kuin heidän pyrkimyksistään määritellä itse kysymiäni vierassanoja. Vierassanakäsitteen määritelmät ovat aina jossain määrin osamääritelmiä. Tällä tarkoitan sitä, että vastaajat selittävät termiä vierassana yleensä yhdestä tai kahdesta näkökulmasta, mutta he ottavat harvoin mukaan useampia näkökulmia, jotka olisivat tässä tapauksessa ominaisia tai oleellisia vierassana-käsitteen määrittelemisen sekä sen sisällön ymmärtämisen kannalta. Jos nämä kaikki osamääritelmät voisi laittaa yhteen, tulisi niistä vierassana-käsitteen jokseenkin kattava määritelmä.

Se, että vastaajat ovat päätyneet määrittelemään vierassanaa vain osittain, on tietysti monestakin syystä ymmärrettävää. Ensimmäkin tehtävänannossa ei nimenomaan pyydetty määrittelemään käsitettä vierassana, toiseksi tehtävänannossa ei erikseen mainittu, että käsitettä tulisi lähestyä mahdollisimman monesta näkökulmasta ja kolmanneksi on otettava huomioon, että vastaajat ovat otos normaalista väestöstä, jonka ei voi olettaa harjaantuneen määrittelemään sen kummemmin erilaisia käsitteitä.

Useimmiten vastaajat viittaavat määritelmässään sanojen alkuperään eli vierassana on vastaajien mielestä sana, joka on tullut tai se on lainattu suomen kieleen jostakin vieraasta kielestä. Toisaalta aineistossa on määritelmiä, joissa viitataan vierassanojen käyttöön eli vierassanoja käytetään vastaajien mielestä enimmäkseen virallisissa yhteyksissä: vierassanat ovat tyypillisempiä kirjakielelle eikä niitä sen vuoksi käytetty kovin usein tavallisessa puhekielessä. Hyvin usein vastaajien määritelmät viittaavat vastaajan omiin asenteisiin tai näkökulmiin itse vierassanoja kohtaan eli monen vastaajan mielestä vierassana on hienompi nimitys jollekin tavalliselle sanalle tai vierassana on ”hieno” sana, jota vain ”hienot” ihmiset käyttävät.

Olen jakanut tutkimusjoukon määritelmät vierassana-käsitteestä eri ryhmiin sen mukaan, mitä näkökulmaa määritelmä enimmäkseen edustaa: 1) määritelmä viittaa vierassanan alkuperään, 2) määritelmä viittaa vierassanojen käyttöön, 3) määritelmä viittaa vierassanan merkitykseen, 4) määritelmä viittaa vierassanan muotoon, 5) määritelmä viittaa vierassanan ymmärtämiseen, 6) määritelmä viittaa vierassanan suomenkielisiin vastineisiin, 7) määritelmä viittaa asenteisiin vierassanoja kohtaan ja 8) määritelmä viittaa kansainvälisyyteen tai vierassanojen käyttöön ammattisanoina.

Jako on siinä mielessä varsin karkea, että usein vastaajien määritelmät limittyvät toisiinsa. Joskus vastaaja on voinut selittää vierassanaa useammasta näkökulmasta ja niinpä hänen määritelmänsä viittaa silloin useampaan eri luokkaan. Tämän lisäksi en myöskään ole ottanut kantaa siihen, ovatko vastaajien määritelmät sisällöltään oikeita vai väriä. Määritelmät ovat vastaajien omia ja henkilökohtaisia tulkintoja siitä, mikä heidän mielestään on vierassana-termin sisältö ja suurimmaksi osaksi termi on ymmärretty oikein. Määritelmässä, joissa viitataan vierassanan suomenkielisiin vastineisiin, on erotettavissa kahdenlaista näkökulmaa. Joidenkin vastaajien mielestä vierassanoille on olemassa suomenkielinen vastine, mutta joidenkin vastaajien mielestä vierassanat ovat sanoja, joille ei ole löydettävissä suomenkielistä vastinetta. Molemmat määritelmät voi kuitenkin katsoa oikeiksi, sillä tähän pitää todellisuudessakin paikkansa: toisille vierassanoille on olemassa selkeä suomenkielinen vastine ja toisten vierassanojen merkitystä on kuvailtava useammalla sanalla eli niille ei ole löydettävissä selkeää suomenkielistä vastinetta. Seuraavassa esimerkkejä

listä vastinetta. Seuraavassa esimerkkejä tutkimusjoukon vierassana-käsitteen määrittelistä.

1) Määritelmä viittaa vierassanan alkuperään

Se on vierasperäinen, jostain toisesta kielestä lainattu.

Sana, joka on tullut kieleemme jostain muusta kielestä.

Vierasperäisestä, toisesta kielestä esim. latina tullutta sanaa.

Sana, joka ei alkuperältään Suomesta.

2) Määritelmä viittaa vierassanan käyttöön

Sana, jota ei ainakaan kovin yleisesti käytetä tavan puhekielessä.

Sivistyssana on enemmänkin kirjakielessä käytetty sana. Se on laitettu hienompaan muotoon. Sivistyssanoja käytetään kapulakielessä.

Sana, joka on otettu käyttöön, jotta pitkää suomenkielistä ilmausta voidaan välttää.

Tarkoitetaan sanaa, joka on tullut jostain vieraasta kielestä ja jota käytetään sivistyskielessä.

3) Määritelmä viittaa vierassanan merkitykseen

Sana on peräisin jostain muusta kielestä ja se tarkoittaa samaa molemmissa kielissä.

Vieraasta kielestä tulleen sanan muunnos. Alkuperäinen sana suomalaisen muunnoksen kaltainen ja (lähes) sama merkitys.

4) Määritelmä viittaa vierassanan muotoon

Sanaa, joka on lainattu suomen kieleen jostain muusta kielestä. Se on sitten muokkailtu suomenkielisemmältä kuulostavaksi esim. jollain päätteellä.

Jostain muusta maasta lainattu sana, joka on muutettu suomalaiseen muotoon.

5) Määritelmä viittaa vierassanan ymmärtämiseen

Sanoja, joita ei ymmärrä, jollei tiedä merkitystä.

Sanoja, jotka ymmärtää, mutta joita ei osaa selittää.

Vierasperäistä sanaa, jota on vaikea tajuta.

Sivistyssanat ovat usein lainattu vieraista kielistä, tosi vaikea ymmärtää.

6) Määritelmä viittaa vierassanan suomenkieliseen vastineeseen

Sellainen virallinen sana, joille suurimmalle osalle on arkisempi vastine.

Jostain toisesta kielestä lainattu sana, mille ei ole varsinaista suomenkielistä vastinetta.

Lainasana, jolle on vaikea löytää suomenkielistä vastinetta.

Sana, jolle ei ole vielä suomenkielistä vastinetta.

7) Määritelmä viittaa asenteisiin vierassanoja kohtaan

Sivistyssana on virallinen ja hienompi käsite jollekin, mikä voidaan joskus sanoa ihan "ihmisten" kielellä.

"Hienompi" sana, sellainen, joka voidaan selittää myös "tavallisemmin".

Vierasperäinen sana. Sit sä olet sivistynyt ja kouluja käynyt ihminen, jos tiedät sivistyssanoja.

Hienoja sanoja, joita "hienot" ihmiset käyttävät.

Hienostosana, jota tyypit käyttää kuulostaakseen älykkäältä.

Tulee fiksumpi oli, kun käyttää niitä sopivassa määrin.

8) Määritelmä viittaa kansainvälisyyteen tai vierassanan käyttöön ammattisanoina

Annetaan hienompia nimityksiä tavan sanoille, luodaan kansainvälisyyttä.

Yleisiä, kaikkien tiedossa olevia ilmauksia asioille ym. Tavallaan Suomen "kansainvälinen" kieli.

Vieraista kielistä "lainattuja" erikoistermejä esim. erityisiä ammattisanoja jne.

Eri alojen ns. alankieltä.

4.4 Määritelmä, kuvaus ja esimerkki

Jos itse sanojen merkitysten määrittelemine on hankalaa, on myös varsin vaikeaa tulkitta, milloin voidaan puhua sanan merkityksen määritelmästä ja milloin puolestaan sanan merkityksen kuvauksesta, koska nämä kaksi ovat hyvin lähellä toisiaan. Onko kysymyksessä oikeastaan yksi ja sama asia vai saman asian kaksi eri puolta? Määritelmähän on sanan merkityksen selittämistä, selvittämistä tai pyrkimystä kuvata sanan merkitystä toisilla sanoilla. Suomen kielen perussanakirjan (1992: 268) mukaan määritelmä on 'käsitteen olennaisten ominaisuuksien lyhyt, tarkka kielellinen kuvaus, definitio.' Suomen kielen perussanakirjan määritelmän kriteereinä ovat siis olennaiset ominaisuudet, lyhyys sekä tarkkuus. Tämän lisäksi sanakirja käyttää sanaa kuvaus eli määritelmä on käsitteen kielellistä kuvaamista tai käsitteen kuvaamista toisin sanoin.

Määritelmän, kuvauksen ja esimerkin voisi nähdä eräänlaisena jatkumona, jossa määritelmä edustaa tai pyrkii edustamaan mahdollisimman kattavaa selvitystä sanan merkityksestä. Määritelmä on muodoltaan ja sanavalinnoiltaan sanakirjamainen tai tietosanakirjamainen. Mahdollisimman kattava sanan määritelmä pyrkii olemaan

havainnollinen, selkeä ja ymmärrettävä. Kuvaus on puolestaan suhteessa määritelmään epämuodollisempi ja vapaamuotoisempi selvitys sanan merkityksestä. Kuvaus pyrkii ikään kuin omin sanoin selvittämään, mistä sanan merkityksessä on kyse. Esimerkki on tässä jatkumossa, suhteessa määritelmään sekä kuvaukseen, kaikkein löyhin ja epätäydellisin selvitys sanan merkityksestä. Määritelmä pyrkii objektiivisuuteen ja se voi sisältää kuvausta sekä esimerkkejä. Määritelmä voi lähestyä ja selvittää sanan merkitystä useammasta kuin yhdestä näkökulmasta. Kuvaus ja esimerkki puolestaan ovat usein määritelmää subjektiivisempia näkemyksiä sanan merkityksestä. Kuvauksessa ja esimerkissä ilmentyvät useammin ihmisten omat sanoihin liitetyt mielikuvat, asenteet sekä assosiaatiot, jotka heijastavat kunkin ihmisen kokemusmaailmaa. Kuvaus voi sisältää esimerkkejä, mutta silti se kuvailee ja lähestyy sanan merkitystä suppeammin kuin määritelmä. Esimerkki puolestaan lähestyy sanan merkitystä yleensä vain yhdestä, tietystä näkökulmasta. Vaikkapa vierassanan *tragedia* määritelmäksi kävisi seuraava selitys: *Murhenäytelmä, murheellinen tapahtuma, kuvaukseksi puolestaan seuraavanlainen selitys: Kohtalokas tapahtuma, jossa sattuu jotain kaameaa, mitä ei osattu odottaa ja esimerkiksi seuraava: Esim. näytelmä, jossa kaikki on surullistakin surullisempaa.*

Vaikka määritelmän, kuvauksen ja esimerkin näkeminen eräänlaisena jatkumona helpottaa jonkin verran kyseisten käsitteiden määrittelemistä, se ei suinkaan helpota aineistossa esiintyvien määritelmien, kuvausten ja esimerkkien luokittamista näiden käsitteiden alle. Käsitteiden häilyvät rajat häivyttävät myös aineistossa esiintyvien määritelmien, kuvausten ja esimerkkien rajoja. Milloin määritelmä muuttuu kuvaukseksi ja kuvaus esimerkiksi? Esimerkki on tässä jatkumossa selkeimmin erotettavissa, jos ajatellaan, että esimerkki on sellainen, jossa esiintyy sana esimerkiksi tai kuten. Määritelmän ja kuvauksen raja onkin sitten monimutkaisempi.

Luokitellessani aineiston määritelmiä ja kuvauksia pääkriteerinäni on ollut se, että sanan merkityksen määritelmä on aina jollain tavoin muodoltaan ja sisällöltään sanakirjamaisempi ja kuvaus on puolestaan pyrkimys selittää sanan merkitystä omin sanoin. Määritelmät olen jakanut kahteen eri tyyppiin. Toisaalta on yhden sananmittaisia määritelmiä eli sanan merkityksen määritelmänä on vierassanan suomenkielinen vastine ja toisaalta on useammasta sanasta koostuvia merkityksen määritelmiä, jotka voivat sisältää esimerkkejä tai muuta sanan merkitystä havainnollistavaa ainesta. Tämä jaottelu noudattaa myös useimpien sivistyssanakirjojen luokittelua. (Katso kohta 4.1) On kuitenkin hyvä muistaa, että tutkimusjoukko edustaa lukioikäisiä nuoria, jotka eivät, välttämättä ole harjaantuneet sen kummempin määrittelemään sanojen merkityksiä eikä tehtävänannossakaan tätä nimenomaan vaadittu. Tämäkin omalta osaltaan häivyttää

määritelmän ja kuvauksen rajaa. Seuraavassa on aineistoesimerkkejä 1) määritelmistä, jotka olen jakanut kahteen ryhmään eli a) vierassanan suomenkieliset vastineet ja b) useammasta sanasta koostuvat vierassanan määritelmät, 2) kuvauksista sekä 3) esimerkeistä.

1a) Vierassanan suomenkieliset vastineet

tavallinen (normaali)
myötätuntoinen (empaattinen)
arvostella (kritisoida)
liberaalinen (vapaamielinen)
vararikko (konkurssi)
aatteellinen (ideologinen)
murhenäytelmä (tragedia)
kansanvalta (demokratia)
innoittaa (inspiroida)

1b) Useammasta sanasta koostuvat vierassanan määritelmät

Etiikan alalaji. Sisältää normit. Auttaa ymmärtämään erot oikean ja väärän, hyvän ja pahan välillä. (moraali)

Käsitys oikeasta ja väärästä; henkilön tai ryhmän suhtautuminen asiaan esim. :”Sotilaiden moraali laski entisestään vihollisen lähestyessä.” (moraali)

Henkilöllisyys, henkilöitymä abstraktina käsitteenä; tieto siitä millainen ja kuka on. (identiteetti)

Adjektiivi, joka tarkoittaa ihmistä, joka ottaa toiset huomioon, osoittaa myötätuntoa. (empaattinen)

Haaveileva, liittyy rakkauteen. (romanttinen)

Hempeä, liittyy rakkauteen ja rakastamiseen (romanttinen)

Taloudessa käytetty: esim. yritys joutuu hakemaan uudelleenasettelun, kun liian velkainen. Lat. concurrere – 'juosta kokoon'. (konkurssi)

Yritys ei ole kykenevä taloudellisesti jatkamaan toimintaansa. (konkurssi)

Yrityksen tila, jossa yritys tuottaa taloudellista tappiota. (konkurssi)

Vastata johonkin ärsykkeeseen. (reagoida)

Kansanvalta, tulee kreikan kielestä. (demokratia)

2) Kuvaukset

Ihmisen käsitys oikeasta ja väärästä ja sen näkyminen tavallisessa elämässä. (moraali)

Tieto hyvästä ja pahasta ja taito osata käyttää tätä tietoa. (moraali)

Jokaisella ihmisellä on oma identiteetti eli tavallaan luonne ja kaikki asiat, mitkä tekevät ihmisestä juuri tietyn ihmisen. (identiteetti)

Oma tietämys itsestään siis vastaus kysymykseen: kuka minä olen? (identiteetti)

Tunteellinen, mielestäni positiivisessa merkityksessä. Empaattinen ihminen tuntee myötätuntoa toisia kohtaan. (empaattinen)

Voi asettua toisen asemaan toisen kärsiessä. (empaattinen)

Tällä sanalla käsitetään yleensä ainoastaan rakkautta ja hellyyttä, mutta se on myös ymmärtääkseni taiteen tyylisuunta ja kirjallisuudessakin usein esiintyvä. (romanttinen)

Huomaa asioissa aina "runollisen", hempeän puolen ja tykkää lempeästä tunnelmasta ja rakkaus on osa sitä. (romanttinen)

Kun liikkeellä ei mene hyvin ja tuotto on pienempi kuin menot, niin liike/yritys menee konkurssiin. (konkurssi)

Yritys kaatuu... ei ole varaa pitää pystyssä. (konkurssi)

Yhtiöllä menee taloudellisesti niin huonosti, että liike ei kannata, silloin haetaan konkurssiin. (konkurssi)

Vastata johonkin kuulemaansa, näkemäänsä, tuntemaansa. (reagoida)
Suhtautua johonkin tilanteeseen, miten käyttäytyy tilanteessa. (reagoida)

Nopea suhtautuminen johonkin asiaan. (reagoida)

Kansanvalta. Ihmiset päättää yhdessä oman kansansa asioista ja yhteisistä päätöksistä. (demokratia)

Kaikki saavat päättää = kansanvalta. (demokratia)

3) Esimerkit

Empaattisella ihmisellä on kyky eläytyä esim. toisen ihmisen suruihin. (empaattinen)

Romanttinen on esim. ihminen, joka haluaa rakastettunsa tuovan hänelle kukkia, tykkää syödä illallista kynttilänvalossa jne. Elää vähän haaveissaan. (romanttinen)

Saada mielihalu ja idea jostakin esim. maalaamiseen, kirjoittamiseen... (inspiroida)

Kuva, joka muille ihmisille on muodostunut jostain esim. julkisuuden henkilöstä. (imago)

Esim. jos tehdään analysointi jostain runosta, niin analysoidaan siitä syvällinen taso, mitä runon minä haluaa sinulle viestittää. (analysoida)
Tutkia jotain asiaa esim. kuvan analysointi on, kun tulkitaan kuvaa, siitä päätellään, mitä näkyy. (analysoida)

Esim. uskonnollinen tai yleismaailmallinen kysymys esim. abortti. (eettinen)

*Käyttää esim. keppiä aseena tai keksiä jonkun tarkoittavan jotakin.
(improvisoida)*

*Esim. näytellä, laulaa tms. ilman valmista käsikirjoitusta, suoraan
”päästä”, itse keksien. (improvisoida)*

*Esim. aviokriisi, paha tilanne, johon voi joutua yleensä omien tekojensa
ja muiden tekojen vuoksi. (kriisi)*

*Elämässä voi tapahtua jokin vaikea asia esim. omaisen kuolema eli
kriisi. (kriisi)*

*Joku hätätilanne kuten onnettomuus, itsemurha, tulipalo, avioero jne.
(kriisi)*

*Erikoinen, vähemmän tunnettu esim. suomalaisille on eksoottista pyy-
dystä leijonaa viidakossa. (eksoottinen)*

Kaukainen, ulkomainen asia esim. eksoottinen hedelmä. (eksoottinen)

*Erilainen esim. punkkarilla on radikaali, huomiota herättävä tyyli. (ra-
dikaali)*

*Olla jotakin vastaan esim. olla käyttämättä jonkun tietyn tehtaan tuot-
teita, jos tehdas käyttää lapsityövoimaa yms. (boikotoida)*

5. VIERASSANOJEN MERKITYSTEN SELITYSTAPOJA

5.1 Sanaston sisäiset merkityssuhteet

Sen lisäksi, että sanat ovat yhteydessä ympäröivään todellisuuteen ja muihin mahdolli-
siin maailmoihin, ne ovat osallisina myös erilaisissa sanaston sisäisissä merkityssuhteis-
sa. Kuten teoriaosuudessa on aiemmin todettu, näiden sanaston sisäisten merkityssuh-
teiden perusteella kielen sanojen voidaan katsoa muodostavan erilaisia merkityskenttiä
ja -verkostoja. Näitä merkityskenttien sisäisiä suhteita kutsutaan paradigmaattisiksi ja
niistä käsittelen tässä luvussa synonymiaa eli samanmerkityksisyyttä, antonymiaa eli

vastakohtaisuutta sekä hyponymiaa, jolla tarkoitetaan merkitysten hierarkkisia alistussuhteita. (Kangasniemi 1997: 41, 67.) Tarkastelen näitä kolmea paradigmaattista sanaston sisäistä merkityssuhdetta tutkimusjoukon tapana ja keinona selittää vierassanojen merkityksiä. Näiden lisäksi olen ottanut mukaan vertailun ja epävarmuuden. Ne eivät kuulu sanaston sisäisiin merkityssuhteisiin, mutta vertailu on tapa, jonka avulla vastaajat selittävät vierassanojen merkityksiä ja epävarmuus heijastuu aineistosta useammalla tavalla.

Erilaisilla vyyhtimäisillä merkityssuhteilla on tärkeä asema äidinkielen omaksumisessa, ja niitä hyödynnetään usein myös vieraan kielen opetuksessa ja oppimisessa sekä sanakirjatyössä. (Kangasniemi 1997: 41.) Jacksonin (1988: 76) mukaan sanaston sisäisillä merkityssuhteilla on tärkeä osuus sanan merkityksen hahmottamisessa. Tämän vuoksi leksikografit käyttävät näitä sisäisiä merkityssuhteita hyödykseen sanakirjamääritelmässä. Joidenkin sanojen denotaatiota voi olla mahdotonta selittää ilman, että otetaan huomioon sanojen suhde toisiin sanoihin ja siten sanaston sisäisten merkityssuhteiden käyttö sanan määrittelemisen periaatteena on miltei välttämätöntä. Synonymia on sanakirjamääritelmässä käytetyin sisäinen merkityssuhde ja vastakohtaisuus on puolestaan määrältään vähemmän käytetty. Sanaston sisäiset merkityssuhteet ovat tärkeitä myös mentaalisen leksikon organisoitumisen kannalta. Semanttisesti mentaalille leksikolle ovat oleellisia sanojen vahvat siteet toisiinsa kuten rinnasteiset käsitteet, kollokaatiot, synonyymit sekä yläkäsitteet. (Katso kohta 2.3.2)

Vaikka kaikki nämä merkityssuhteet eivät aineistosta käy ilmi (kyselylomakkeet eivät ole siten laadittuja, että ne tarkoin mittaisivat kyseisiä ilmiöitä), niin osa merkityssuhteista kuitenkin todentuu ja niiden perusteella voi sanoa, että sanoilla on vahvoja yhteyksiä toisiinsa ja että nämä merkityssuhteet omalta osaltaan auttavat sanojen merkitysten hahmottamisessa. Sanakirjojen laatijat käyttävät sanaston sisäisiä merkityssuhteita avukseen selittäessään sanojen merkityksiä, ja tutkimusjoukon selitysten perusteella merkityssuhteet näyttävät olevan myös tavallisen väestön varsin keskeisiä ja luontevia tapoja pyrkiä kuvaamaan sanojen merkityksiä.

5.2 Synonyymit

Tutkimusjoukon keskuudessa yleisin tapa selittää vierassanan merkitystä on käyttää läheistä, osittaista synonyymista sanaa tai ilmausta. Synonymia eli samanmerkityksisyys tarkoittaa kahden tai useamman muodoltaan eri lekseemin denotaation identtisyys-

tä. Täydellinen synonymia edellyttää ankarimmillaan, että synonyymit olisivat keskenään vaihdettavissa kaikissa konteksteissa ilman minkäänlaista muutosta denotaatiossa itsessään, tyyliarvossa, konnotaatiossa tai affektiivisessä merkityksessä. (Karlsson 1994: 203.) On kuitenkin kyseenalaista, löytyykö kielestä lainkaan tarkkoja synonyymeja. Yleisemmin kielessä on täydellisten synonyymien sijaan erilaisia lähisynonyymeja eli sanoja, joiden merkitykset eroavat toisistaan vain joiltakin osin tai vain joissakin esiintymisympäristöissä. Usein synonymia rajoittuu nimenomaan sanojen denotatiivisen merkityksen samuuteen eli kahdella tai useammalla sanalla on sama denotatiivinen merkitys, mutta niihin liittyvät liitännäismerkitykset ovat erilaisia. Esimerkiksi sanat *vaimo* ja *eukko* ovat denotatiiviselta merkitykseltään synonyymisia, mutta niiden liitännäismerkitykset ovat erilaisia. (Kangasniemi 1997: 42.) Käytännöllisintä on käsittää synonymia varsin väljästi kuten tavanomaisessa kielenkäytössä yleensä tehdäänkin. Sanojen väliset hienot vivahde-erot parantavat kielenkäyttäjän ilmaisumahdollisuuksia ja tässä mielessä synonyymit rikastuttavat kieltä. (Sivula 1989: 183.)

Tässä tutkielmassa käsitän synonymian myös käytännön syistä väljästi. Olen jakanut tutkielmani aineistossa esiintyvät synonyymit kahteen ryhmään: 1) synonyymiset sanat ja 2) useampiosaiset synonyymiset sanaliitot sekä ilmaukset. Useimmille vierassanoille on olemassa selkeä, usein sanakirjoistakin löytyvä, suomenkielinen vastine. Useimmissa tapauksissa tämän suomenkielisen vastineen voi katsoa olevan synonyymi vierassanalle. Synonyymisella sanalla tarkoitan nimenomaan tällaista selvää vierassanan suomenkielistä vastinetta. Synonyyminen sanaliitto tai ilmaus on puolestaan kahdesta tai useammasta sanasta koostuva synonyymi kysymälleni vierassanalle. Esimerkiksi vierassanan *aggressiivinen* synonyyminen suomenkielinen vastine olisi *hyökkäävä, vihamielinen tai väkivaltainen* ja sanan synonyyminen sanaliitto tai ilmaus olisi *väkivaltaisesti käyttäytyvä, väkivaltaa käyttävä tai helposti suuttuva*.

Useista tutkimusjoukon vierassanojen selityksistä ilmenee, että täydellinen synonymia on todellakin kyseenalainen käsite. Useimmat synonyymiset vierassanan suomenkieliset vastineet tai synonyymiset sanaliitot ovat osittaisia synonyymeja tai merkitykseltään lähekkäisiä sanoja, mutta sanojen merkityksissä on kuitenkin pieniä vivahde-eroja ja vain vierassana itse kuvaa täydellisesti sanan varsinaista merkitystä. Tutkimusaineistossa on myös lukuisia yksittäisiä synonyymisia sanoja sekä kahdesta tai useammasta sanasta koostuvia epämääräisempiä synonyymisia ilmauksia. Nämä eivät välttämättä ole synonyymeja, mutta niissä on synonyymisia vivahteita kysymäni vierassanan kanssa, sillä ilmauksen merkitys on jollakin tavalla läheinen vierassanan merkityksen kanssa. Usein nämä synonyymiset ilmaukset eivät olisi irrallisina synonyymeja,

mutta vastauskontekstissa ne viittaavat synonyymisesti, ja tämän vuoksi olen ottanut niitä esimerkkeihin mukaan. Seuraavassa on esimerkkejä 1) synonyymisista sanoista ja 2) synonyymisista sanaliitoista tai ilmauksista.

1) Synonyymiset sanat

myötätuntoinen, myötämielinen, myötäelävä, ymmärtäväinen, välittävä
(empaattinen)

onnettomuus, suuronnettomuus, tuho, suurtuho, täystuho, hävitys, ongelma, sekasorto, kaaos, sekasotku, mullistus, kriisi, hätä, hätätilanne
(katastrofi)

korjaava, parantava, rentouttava, rauhoittava, hoitava, auttava, kuntouttava, hoivamuotoinen, hoidollinen (terapeuttinen)

hätä, hätätila, hätätilanne, paniikkitilanne, ongelma, ongelmakierre, ongelma-aika, ongelmavyyhti, ongelmatilanne, onnettomuustilanne, uhka, uhkatilanne, kaaos, vaikeus, sekasorto, katastrofi (kriisi)

eteläinen, etelämaalainen, eteläntapainen, kaukainen, kaukomainen, ulkomaalainen, ulkomainen, toisenmaalainen, vieras, vierasperäinen, erikoinen, erilainen, outo, tuntematon, kiehtova (eksoottinen)

yläluokka, yläluokkainen, ylimystö, ylimystöjoukko, ylempiarvoiset, parhaimmisto, paremmat, parhaimmat, paremmusto, parempiosaiset, korkea-arvoinen, huippuryhmä, ykkösporukka, hienostoväki, kärkipäät, johtoporras, valiojoukko, johtajajoukko, isokenkäiset (eliitti)

tutkia, tarkastella, tulkita, arvioida, pohtia, miettiä, eritellä (analysoida)

minäkuva, omakuva, luonnekuva, persoonallisuuskuva, itsekuva, itse-tuntemus, persoonallisuus, luonne, minus, henkilöllisyys, olemus
(identiteetti)

2) Synonyymiset sanaliitot ja ilmaukset

myötätuntoa tunteva, tuntee myötätuntoa, myötäelämiseen pystyvä, toisen tunteita helposti ymmärtävä, muista ihmisistä välittävä, tukensa antava, ottaa toiset huomioon, toisia auttava, toisia kohtaan tunteita omaava, mukautuu helposti toisen ihmisen tunteisiin, osaa eläytyä muiden tunteisiin, kyky asettua toisen asemaan (empaattinen)

innostaa johonkin juttuun, saada innoitus, herättää innostusta, antaa innostusta, keksiä jokin innostava ajatus, antaa virikkeitä, lisätä mielikuvitusta, lisätä luovuutta (inspiroida)

arvostella jyrkästi/kriittisesti/vahvasti, esittää arviointeja, esittää eräviä mielipiteitä, antaa palautetta, ottaa kantaa, olla eri mieltä, olla jostakin toista mieltä, kertoa mielipiteensä jostakin, antaa oma mielipide (kritisoida)

valinta oikeasta ja väärästä, tietty sääntö mikä on oikein ja mikä väärin, käsitys/ajatus siitä mikä on oikein mikä väärin, käsitys hyvästä ja pahasta, käsityksiä siitä mitä saa tehdä ja mitä ei, ihmisen arvot siitä mikä on hyvää mikä on pahaa, mitä pitää hyvänä ja pahana, hyvän ja pahan erottaminen (moraali)

joutua vararikkoon, yrityksen/firman loppu, taloudellinen loppu, rahat loppu, lopullinen loppu, toiminnan lopettaminen, firma/yhtiö/yritys menee nurin, yritys/yhtiö kaatuu, yrityksen kaatuminen, yhtiön taloudellinen metsään meno (konkurssi)

tehdä tai esittää suunnittelematta/ilman suunnitelmaa/ilman suunnitelua, toimia/menetellä tilanteen mukaan, luoda tai keksiä spontaanisti/yllättäin, keksiä omasta päästä, keksiä tilanteen mukaan, keksiä ex tempore, esittää yhtäkkiä, esittää ilman käsikirjoitusta, käyttää omaa mielikuvitusta, soveltaa itse ilman etukäteissuunnitelmaa, tehdä hetken mielijohteesta (improvisoida)

5.3 Vastakohtaisuus

Synonymian lisäksi toinen tapa selittää sanan merkitystä on käyttää vastakohtaista sanaa tai ilmausta. Vastakohtaisuus on sikäli ristiriitainen merkityssuhde, että vastakohtaparit ovat merkitykseltään toisaalta mahdollisimman kaukana toisistaan, mutta toisaalta niiden merkityksessä täytyy olla paljon myös samaa, koska muuten niitä ei voitaisi pitää toistensa vastakohtina. (Cruse 1986: 197.) Kangasniemen (1997: 64) mukaan vastakohtasuhteita on luontevaa käyttää hyväksi sanojen merkityksiä selitettäessä ja näinhän usein sanakirjoissa tehdäänkin. Tietyn sanan merkitystä pyritään hahmottamaan tämän sanan vastakohtien avulla. Lyonsin (1977: 277) mukaan sanastossa esiintyvien vastakohtasuhteiden voidaan katsoa heijastavan ihmismielen yleistä taipumusta jäsentää kokemuksia vastakohtien avulla ja Crusen (1986: 197) mukaan puolestaan vastakohtaisuuden sanotaan olevan merkityssuhteista lähimpänä kielenkäyttäjien arkiajattelua.

Merkitykset voivat olla vastakohtaisia usealla eri tavalla. Ensimmäkin voidaan erottaa antonymia eli asteittainen vastakohtaisuus esimerkiksi *kaunis/ruma*. Toiseksi vastakohtaisuudessa voidaan erottaa komplementaarisuus eli täydentävä vastakohtaisuus, jossa vastakohtaparit ilmaisevat valintaa vain kahden vaihtoehdon välillä esimerkiksi *elävä/kuollut*. Kolmantena vastakohtaisuuden lajina on konversio eli käänteinen vastakohtaisuus esimerkiksi verbit *ostaa/myydä* tai postpositiot *edessä/takana*. Vastakohtaisuutena voidaan pitää myös pelkkää yhteensopimattomuutta esimerkiksi viikonpäivien nimet *maanantai/tiistai*, sillä sama päivä ei voi olla sekä maanantai että tiistai. (Kangasniemi 1997: 59 - 63.)

Tutkimusjoukko käyttää jonkin verran vastakohtaisuutta apuna selittäessään vierassanojen merkityksiä. Vastakohtaisuutta olisi kuitenkin olettanut olevan enemmänkin, jos sitä pidetään tyypillisenä keinona kuvata sanan merkitystä. Selkeitä vastakohtaisia ilmauksia aineistossa on vähän ja nämä tutkimusjoukon käyttämät vastakohtaisuudet ovat lähinnä antonyymisia eli asteittaisia vastakohtia. Useimmiten tutkimusjoukko käyttää ilmausta, jonka alussa on negation ilmaisema *ei*-kieltosana tai sananselitys alkaa adversatiivisella eli vastakohtaisuutta ilmaisevalla *vaan*-konjunktiolla. Esimerkiksi vierassanaa *normaali* selitetään usein *ei*-kieltosanan avulla, kuten alla olevista esimerkeistä voi havaita. Vaikka tällöin kyseessä ei olekaan selkeä vastakohtaisuus, se mielestäni osoittaa kuitenkin jonkinasteista vastakohtaista hahmottamistapaa ja tukee Lyonsin (1977: 277) käsitystä siitä, että ihmismieli luontaisesti hahmottaa maailmaa vastakohtaisuuksien avulla. Seuraavassa on esimerkkejä sekä 1) selkeistä vastakohtaisista että 2) *ei*-kieltosanan tai *vaan*-konjunktion avulla muodostetuista vastakohtaisista.

1) Selkeät vastakohtat

Konservatiivisen vastakohta. Haluaa, että tehdään jotain uutta eikä pitäydy kiinni vanhoissa jutuissa. (liberaalinen)

Vastakohta tavalliselle, erilainen. (eksoottinen)

Kansanvaltaan perustuva hallinto, vastakohta diktatuuri. (demokratia)

Hempeä, hellä, muut huomioon ottava; kirjallisuudessa epärealistinen. (romanttinen)

2) *Ei*-kieltosanan tai *vaan*-konjunktion avulla muodostetut vastakohtat

Vapaamielinen, ei sidoksissa mihinkään. (liberaalinen)

Vapaamielinen, ei kavahda erilaisia maailmankatsomuksia, kieliä tms. (liberaalinen)

ei mitenkään harvinainen, ei poikkeaa valtavirrasta, ei pahemmin eroa muista, ei mitenkään poikkeuksellinen, ei poikkeaa keskiverrosta, ei poikkeaa mistään, ei hassusti käyttäytyvä, ei erikoisesti silmään osuva asia, ei erotu joukosta, ei omaperäinen, ei mitenkään erilainen tai outo, ei ärsytä liikaa mitään aisteja (normaali)

Kaikki erilainen, mihin emme ole tottuneet, mikä ei ole jokapäiväistä elämäämme. (eksoottinen)

Ei meille niin tuttu, ei arkista, ei omaa kulttuuria. (eksoottinen)

Asiat ääriolaitoja myöten ymmärtävä, ei kulje keskitietä. (radikaali)

Jokin raju, ennen näkemätön ja ei istu entiseen malliin. (radikaali)

Erikoinen, villi, ei välitä siitä, miten yleensä asiat on tapana tehdä. (boheemi)

Erilainen, ei välitä, mitä muut ajattelee. (boheemi)

Tehdä jotain ei suunniteltua tai mietittyä asiaa. (improvisoida)

Ei ole suunniteltua. (improvisoida)

Ei ole komedia, vaan vähän surullisempi, traaginen juttu. (tragedia)

Siis, että ei tee niin kuin pitää, vaan esim. soittaa omia juttuja. (improvisoida)

5.4 Hyponymia

Hyponymialla tarkoitetaan sanojen hierarkkisia suhteita. Esimerkiksi *ruiskaunokki* on alemman hierarkiatason sana kuin *kukka*, joka on edelleen hierarkiatasoltaan alempi kuin *kasvi*. Sana *ruiskaunokki* käsitetään sanan *kukka* hyponymiksi eli alakäsitteeksi ja sanaa *kukka* sanan *ruiskaunokki* hyperonymiksi eli yläkäsitteeksi. Sanat *ruiskaunokki* ja esimerkiksi *päivänkakkara* ovat rinnakkaishyponymeja tai -käsitteitä suhteessa sanan *kukka*. Hyponymisten suhteiden perusteella on mahdollista muodostaa hyvinkin moniportaisia ja hienojakoisia taksonomioita eli käsitteellisiä jaotuksia. (Kangasniemi 1997: 57.) Tällaiset käsittehierarkiat ovat erittäin keskeisiä denotaatioiden määrittämisessä. Leksikografiassa denotaatiot määritellään usein juuri käsittehierarkioiden avulla antamalla sellaiset hyperonyymit, hyponymit, synonyymit, parafraasit tai samaan semanttiseen kenttään kuuluvat kuvailevat sanat, jotka paikantavat määriteltävän denotaation käsitejärjestelmän hierarkiassa. (Karlsson 1994: 205.) Kangasniemen (1997: 59) mukaan hyponymiset hierarkiat tarjoavat kielenkäyttäjälle mahdollisuuden valita sopivan yleinen tai tarkka sana ajatuksensa esittämiseen. Sananvalintaa ohjaa yleisesti periaate, että sanan on toisaalta oltava merkitykseltään riittävän täsmällinen, mutta toisaalta sanan ei tarvitse olla liian hienomerkityksinen.

Hyponymiaa on vastaajien selityksissä erittäin vähän. Oikeastaan vain vierassanan *eksoottinen* yhteydessä on selkeästi havaittavissa jonkinasteista hyponymista selitystapaa. Liittäessään vierassanan *eksoottinen* merkitykseen hedelmät toiset vastaajat käyttävät pelkästään yläkäsitettä *hedelmä* ja toiset vastaajat käyttävät puolestaan hienomerkityksisempiä alakäsitteitä sanasta *hedelmä* esimerkiksi *mango*, *avokado* tai *ananas*. Yksi vastaaja on myös selittänyt vierassanaa *eksoottinen* ensin yläkäsitteen *paikka* avulla ja sitten tarkentanut tätä paikkaa alakäsitteellä *Hulahula-saari*. Seuraavassa on esimerkkejä 1) yläkäsitteen käytöstä ja 2) alakäsitteiden käytöstä.

1) Yläkäsite

Ulkomaalainen esim. hedelmä, uusi ja harvinainen asia. (eksoottinen)

Erilainen, ei meille niin tuttu, vaikka hedelmä. (eksoottinen)

Ulkomaihin liittyvä esim. eksoottiset hedelmät. (eksoottinen)

2) Alakäsitteet

*Kaukainen, ulkomainen asia esim. eksoottinen hedelmä kuten ananas.
(eksoottinen)*

*On eksoottisia hedelmiä esim. mango, avokado; "siis erikoisperäisiä".
(eksoottinen)*

*Mieleeni tulee lähinnä jokin hedelmä tai paikka. Tosi vaikea selittää...
eteläinen, vaikka joku hulahula-saari tai mango. (eksoottinen)*

5.5 Vertailu

Aineistosta on havaittavissa jonkin verran myös vertailua, mitä tutkimusjoukko on käyttänyt hyödykseen selittäessään vierassanojen merkityksiä. Sanojen selityksistä on löydettävissä kolmentyyppistä vertailua. Ensinnäkin vierassanan merkitystä verrataan johonkin toiseen sanaan, asiaan tai ilmiöön ja yleensä vertailu alkaa tällöin komparatiivisella *kuin*-konjunktioilla tai vertailevalla sanaliitolla *niin kuin* tai *melkein kuin*. Toiseksi vertailusta on havaittavissa vastaajan epävarmuus siitä, mitä kysytty vierassana oikeasti tarkoittaa tai mikä sanan varsinainen merkitys on. Kun vastaaja ei tiedä tarkasti, mitä kyseinen vierassana tarkoittaa tai hän ei löydä oikeita sanoja kuvailemaan sanan merkitystä, hän käyttää vertailunkaltaista ilmaisua *vähän niin kuin* tai *vähän kuin*. Kolmanneksi selittäessään vierassanan *eliitti* merkitystä tutkimusjoukko on käyttänyt adjektiivien hyvä, korkea, varakas, korkea-arvoinen sekä adverbien ylös eri vertailumuotoja. Seuraavassa on esimerkkejä 1) *kuin*-konjunktioilla tai sanaliitolla *niin kuin* tai *melkein kuin* alkavista vertailuista, 2) epävarmuutta ilmaisevista vertailuista sekä 3) eri vertailumuodoista, jotka kuvaavat vierassanan *eliitti* merkitystä.

- 1) *Kuin*-konjunktilla tai sanaliitolla *niin kuin* tai *melkein kuin* alkavat vertailut

Melkein sama kuin sympaattinen. (empaattinen)

Melkein kuin hermoromahdus. (kriisi)

Suuri sekasotku. Kun kaikki menee päinvastoin kuin pitäisi. (katastrofi)

Tapahtuma, jossa jotakin kauheaa tapahtuu, niin kuin tosielämässä.
(katastrofi)

Tekee samalla tavalla kuin enin osa väestöstä. (normaali)

Ei poikkea muista mitenkään. On just niin kuin pitääkin. (normaali)

Tylsän tavallinen, niin kuin kaikki muutkin. (normaali)

Erilainen kuin on tottunut. (eksoottinen)

Erilainen kuin samassa paikassa olevat muut asiat. (eksoottinen)

Suuri muutos aivan toiseen suuntaan kuin ennen. (radikaali)

Tekee asioita toisella tavalla kuin muut ihmiset, jotka elävät samaan aikaan. (radikaali)

Joku tekee jotain "rajua"; sellaista, joka on erilaista kuin ennen. (radikaali)

- 2) Epävarmuutta ilmaisevat vertailut

Ottaa muut huomioon, voisi olla vähän kuin sosiaalinen. (empaattinen)

Olisko vähän sellainen kuin sympaattinen. (empaattinen)

Ottaa kantaa, vähän niin kuin kritisoida, mutta ei ole niin negatiivinen sana. (kritisoida)

Vähän kuin muoti. (trendi)

Vähä niin kuin suhtautua. (reagoida)

3) Eri vertailumuotoja, jotka kuvaavat vierassanan *eliitti* merkitystä

Parhaista parhaat

Jonkin asian parhaat.

Jonkun ryhmän parhaimmisto.

Jokin ryhmä, jossa on parhaita jäseniä.

Paremmat, korkea-arvoisemmat kansalaiset tai asiat.

Vähän parempi ryhmä ihmiskunnassa.

"Paras joukko"

Tulee mieleen hieno, muita parempi.

Yhteiskunnan rikkaat, "ylimmät kastit", parhaimmissa viroissa olevat henkilöt.

Yläluokkainen, varakkaampi.

Korkeampi luokka kansalaisten keskuudessa.

Hyvä, korkealla oleva, parhaimmistoon kuuluva.

Muita ylempänä oleva yhteiskuntaluokka.

5.6 Epävarmuus

Useiden vierassanojen selitysten kohdalla tulee esille vastaajan epävarmuus siitä, mikä vierassanan varsinainen merkitys on. Vastaaja on ehkä kuullut, nähnyt, tunnistanut tai itse käyttänyt kysytyjä vierassanaa, mutta sen tarkkaa merkitystä hän ei osaa selittää tai paremminkin hän ei löydä oikeita sanoja kuvaamaan vierassanan merkitystä. Kun vastaaja ei ole varma sanan varsinaisesta merkityksestä, hän käyttää 1) lainausmerkkejä, kolmea pistettä, kysymysmerkkiä tai kysyvää ilmausta, 2) apusanaa *liittyä* tai 3) epävarmuutta kuvailevia sanoja esimerkiksi *ehkä, tavallaan, tarkoittaa lähinnä tai vähän niin kuin*.

Lainausmerkkejä tutkimusjoukko käyttää kahdenlaisessa merkityksessä. Toisaalta vastaajat käyttävät lainausmerkkejä ilmaistakseen epävarmuutta ja varsinkin sellaisissa tilanteissa, kun vastaajat eivät löydä oikeita sanoja kuvatakseen sanan merkitystä. Tällöin lainausmerkkejä käytetään merkityksessä *ikään kuin, suurin piirtein tai*

jotain sinne päin. Sen lisäksi, että lainausmerkit heijastavat vastaajan epävarmuutta, lainausmerkit osoittavat myös kuvaannollisuutta. Lainausmerkkien sisällä oleva sana on tällöin kielikuvallinen eikä sanan merkitys ole kirjaimellisesti se, mikä kyseisen sanan varsinainen merkitys todellisuudessa on. Vastaajien sananselityksistä on kylläkin erittäin vaikea tulkita tai eritellä, milloin vastaaja on käyttänyt lainausmerkkejä epävarmuuden osoituksena ja milloin puolestaan kuvaannollisessa merkityksessä. Kun vastaaja laittaa jonkin vierassanaa selittävän sanan lainausmerkkeihin, hän osoittaa jonkinasteista epävarmuutta, mutta tällöin lainausmerkeissä olevan sanan merkitys muuttuu hyvin usein kuvaannolliseksi ja silloin puolestaan kuvaannollisesti käytetyn sanan merkitys on *ikään kuin* tai *vähän niin kuin*.

Tutkimusjoukko käyttää myös verbiä *liittyä* selittäessään vierassanan merkitystä. *Liittyä*-verbi on toisissa tapauksissa tietynlaisen epävarmuuden osoitus, mutta yleensä se on kätevä apusana, jonka avulla voi selittää sanan merkitystä. Monissa sanakirjoissa käytetään usein verbejä *liittyä*, *kuulua* tai *koskea* tietynlaisina apusanoina sanan merkityksen selityksen muodostamiseen esimerkiksi *esteettinen* on Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan (2001: 109) mukaan estetiikkaan, taiteeseen kuuluva ja *terapeuttinen* on Turtian Sivistyssanat-sanakirjan (2001: 978) mukaan terapiaan eli hoitoon liittyvä.

Epävarmuutta tutkimusjoukko osoittaa myös käyttämällä erilaisia epävarmuutta kuvailevia sanoja kuten *ehkä*, *tavallaan*, *tarkoittaa lähinnä*, *jotakin sinne päin* sekä *vähän niin kuin*, *vähän kuin* tai *melkein kuin*. Sanaliitot *vähän niin kuin*, *vähän kuin* tai *melkein kuin* ovat toisaalta vertailun osoituksia, kuten kohdasta 4.5 käy ilmi, mutta ne ilmaisevat myös epävarmuutta ja sen vuoksi olen ottanut niitä esimerkeiksi tähän kohtaan mukaan.

Kolmen pisteen käyttämisen voi myös katsoa olevan tietynlainen epävarmuuden osoitus. Vastaaja jättää selitykseensä aukkoja, jotka lukijan täytyy täyttää ja toisaalta kolme pistettä ilmaisee, että ajatus jää jotenkin kesken. Vastaaja ei ole osannut selittää vierassanan merkitystä tarkemmin, häneltä puuttuvat ehkä sopivat sanat ja hän tarkoittaa, että sananselitys on jotakin vastaavaa tai jotakin sinne päin. Myös kysymyksen asettamisen tai kysymysmerkkien käyttämisen voi katsoa epävarmuuden osoitukseksi. Vastaaja ei ole varma kysytyn sanan merkityksestä ja niinpä hän ikään kuin kysyy sitä lukijalta. Kolmen pisteen tai kysymysmerkin käyttämistä ei voi selkeästi jakaa omaksi luokakseen, koska useat vastaajat käyttävät niitä useissa eri kohdissa. Samassa sananselityksessä voi tällöin esiintyä esimerkiksi kolmea pistettä, kysymysmerkki ja niiden lisäksi vielä lainausmerkit epävarmuuden osoituksena. Seuraavassa on esimerk-

kejä 1) lainausmerkkien käytöstä, 2) *liittyä*-verbin käytöstä sekä 3) epävarmuutta kuvailevien sanojen käytöstä.

1) Lainausmerkit epävarmuuden tai kuvaannollisuuden osoituksena

Ihmisen "maine", "kuva". (imago)

Minkälaisena ihmisenä jotakin pidetään, "kuva ihmisestä". (imago)

Omakuva, miten jokin "näkee" itsensä. (identiteetti)

Oma "persoona". (identiteetti)

Jokaisella ihmisellä pitäisi olla oma sisäinen moraali eli "ääni", joka sanoo, mikä on oikein ja mikä väärin. (moraali)

Omat "lait", joista ei poikkea; mikä on hyvä, mikä paha. (moraali)

Liioitteleva, "näytelmäntapainen", kamala. (dramaattinen)

"Surullisesti ylilyöty", normaalia masentavampi ja surullisempi. (dramaattinen)

"Kehittää" jotain nopeasti ilman suunnittelua. (improvisoida)

"Keksiä", tehdä ilman aiempaa suunnitelmaa. (improvisoida)

"Kaukomainen", jostain vieraasta kulttuurista tullut asia tai esine. (eksoottinen)

On eksoottisia hedelmiä esim. mango, avokado; siis "erikoisperäisiä". (eksoottinen)

"Vastata" johonkin. (reagoida)

Miten "toimit" tilanteessa siis ensimmäiset hetket esim. jonkun jutun jälkeen. (reagoida)

2) Liittyä-verbi

Jokin itsetuntoon liittyvä. (identiteetti)

Positiivisiin tunteisiin, rakkauteen liittyvä. (romanttinen)

Hempeä, liittyy rakkauteen ja rakastamiseen. (romanttinen)

Haaveileva, liittyy rakkauteen. (romanttinen)

Liittyy jollain muotoa vapauteen. (liberaalinen)

Liittyskö jotenkin terapiaan...? (terapeuttinen)

En osaa selittää, liittyy mielenterveyteen. (terapeuttinen)

Liittyy arvoihin, joita ihmisellä on elämässä. (eettinen)

Hyvän ja pahan käsitykseen liittyvä arvo. (eettinen)

Etiikkaan liittyvät valinnat. (eettinen)

Liitetään usein kaukomaiden kiehtoviin ja erilaisiin asioihin. (eksoottinen)

3) Epävarmuutta kuvailevat sanat

Jokaisella ihmisellä on oma identiteetti eli tavallaan luonne ja kaikki asiat mitkä tekevät ihmisestä juuri sen tietyn ihmisen. (identiteetti)

Ihmisellä on oma identiteetti. Se tarkoittaa lähinnä persoonallisuutta. (identiteetti)

Joku ihminen vain on romanttinen...Tavallaan "rakkaudellista" ...hämyt valot, kynttilät, illallinen... (romanttinen)

Inspirointi on lähinnä sitä, että syntyy mielenvirike, joka auttaa tekemään jonkun toisen asian. (inspiroida)

Asia on kerrottu realistisesti tai jotakin sinne päin. (dramaattinen)

Karismaattinen ihminen on hyvin säteilevä, ehkä yleensä hyvännäköinen ihminen. (karismaattinen)

Hyökkäävä ja ehkä väkivaltainenkin. (aggressiivinen)

Melkein sama kuin sympaattinen. (empaattinen)

Oisko vähän sellainen kuin sympaattinen. (empaattinen)

Otaa muut huomioon, voisi olla vähän kuin sosiaalinen. (empaattinen)

Vähä niin kuin suhtautua. (reagoida)

Jokaisen oma sellainen. Oisko luonne tms. (identiteetti)

6. HEIJASTUMIA MENTAALISESTA LEKSIKOSTA

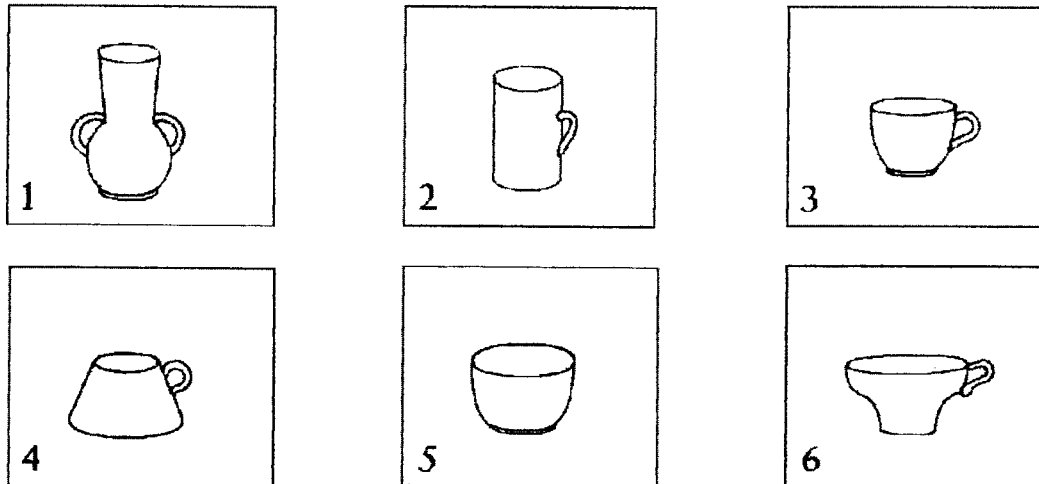
6.1 Prototyypit

Psykolingvistiikan sekä leksikaalisen semantiikan piirissä tutkijat ovat törmänneet siihen ongelmaan, että kaikki sanat eivät näytä olevan semanttisessa kentässä statukseltaan samanarvoisia. Missä tahansa jonkin sanan semanttisessa kentässä toiset sanoista ovat tärkeämpiä kuin toiset, tulevat nopeammin mieleen ja näyttävät olevan kyseisen semanttisen kentän ”klassisia esimerkkejä”. Tämä ilmiö näyttää heijastavan tosiasiaa, että jotkut käsitteet ovat toisia käsitteitä keskeisempiä eli edustavat jonkin käsitteen prototyyppiä. Tähän ilmiöön vaikuttavat usein kulttuuriset sekä henkilökohtaiset käsitykset ja mielikuvat kyseessä olevasta käsitteestä. (McCarthy 1990: 45 - 46.) Esimerkiksi joillekin ihmisille *labradorinnoutaja* on ”koiramaisempi” eli prototyyppisempi koira kuin *perhoskoira*. Tässä tapauksessa *labradorinnoutaja* edustaa kyseisille ihmisille kokonaisuudessaan paremmin koirien lajia tai luokkaa eli heidän mielikuva koirasta muistuttaa enemmän *labradorinnoutajaa* kuin *perhoskoiraa*.

Kategorioilla on siis tyypillisiä toteutumia ja toisaalta vähemmän tyypillisiä. Mitä tyypillisemmästä tarkoitteesta on kysymys, sitä nopeammin ihmiset pystyvät päättämään ja päättämään, kuuluuko tarkoite tietyn sanan denotaation piiriin vai ei.

Prototyypiteoriaa on sovellettu erityisesti merkityksen kuvaukseen ja siitä on vähitellen tullut kielen mielirepresentaatioiden ehkä yleisimmin hyväksytty tapaus. Prototyypiteoriaa on myöhemmin alettu soveltaa myös kielen muiden osajärjestelmien kuvauksessa, koska se suo mahdollisuuden kuvata kaikenlaisten kategorioiden välisiä liukumia, jotka ovat usein olleet kielioppien kuvauskäytännön kompastuskiviä. (Karlsson 1994: 193 - 194.)

Prototyypiteoria liittyy ihmisen kognitioon ja tapaan hahmottaa, käsitteistää ja luokitella asioita, tapahtumia ja suhteita. Tässä teoriassa merkitykset ovat havaintoja tekevien ja luokittelevien ihmisten erotteluiden tuloksia. Ihmiset näkevät samanlaisuuksia ja erilaisuuksia sekä samanlaisuuden eri asteita. Prototyypiteoriassa sanan merkitystä määriteltäessä eivät ole tärkeitä välttämättömät ehdot tai semanttiset piirteet. Sanan *tuoli* prototyypisiin semanttisiin ominaisuuksiin kuuluu, että tuolissa on neljä jalkaa, istuin, selkänoja sekä mahdollisesti käsinoja. Tuoli, jossa on nämä ominaisuudet, edustaa prototyypistä tuolia. Kuitenkin tämän tyyppistä esinettä voi kutsua tuoliksi, vaikka jokin edellä mainituista ominaisuuksista puuttuisikin. Prototyypiteoria tuo semantiikkaan ihmisen hahmottamiskyvyn, tavan tarkastella sitä, miten kielenkäyttäjät esimerkiksi sanojen avulla luokittelevat sisäistä ja ulkoista ympäristöään eri tasoilla ja miten tietylle perustasolle on annettava ensisijainen asema ihmisen hahmottamisessa. (Östman 200: 73 - 74.) Seuraava kuvio on McCarthyn teoksesta *Vocabulary* (McCarthy 1990: 46) ja kuvion tarkoituksena on hahmottaa ja selventää prototyypiteoriaa piirretyn kuvan avulla. Jos suomen kieltä puhuvalle henkilölle sanotaan sana *kuppi*, niin mikä on hänen mielessään prototyypisin kupin kuva.

KUVIO 2. Mikä kupeista on kielenkäyttäjälle prototyyppisin kuppi? (McCarthy 1990: 46).

Tutkimuksen aineistossa on havaittavissa muutamia prototyyppisiä assosiaatioita tai mielikuvia siitä, mikä vierassanan merkityksen sisältö vastaajan mielestä ensisijaisesti on. Otan aineistostani esimerkeiksi vierassanat *esteettinen*, *karismaattinen*, *romanttinen* sekä *terapeuttinen* ja pyrin niiden avulla havainnollistamaan, kuinka prototyyppinen ajattelu ja hahmottaminen ilmenee kysytyjen vierassanojen merkitysten selittämisessä. Prototyyppisyys ilmenee aineistossa kahdella tasolla. Ensinnäkin vierassanoista syntyy vastaajien mieleen prototyyppisiä mielikuvia siitä, mikä kyseisen vierassanan merkitys on ja toisaalta vastaajat käyttävät joitakin prototyyppisiä sanoja kuvailakseen kysytyjen vierassanojen merkityksiä. Nämä sanat ovat hyvin usein sellaisia sanoja, jotka tulevat ihmisille ensimmäisinä mieleen, kun heiltä kysyy kyseisten vierassanojen merkitystä.

Vierassana *esteettinen* on Turtian Sivistyssanat-sanakirjan (2001: 257) mukaan 1) Estetiikkaan kuuluva, sitä koskeva, 2) Taiteellinen, taiteellisesti vaikuttava, kaunis, miellyttävä. Vierassanan alkuperä on kreikan kielen sanoissa *aisthetikos* 'havaitseva, vastaanottava' ja *aisthenestai* 'aistia'. Esteettisyys on siis jotain kaunista, taiteellista tai aistein havaittavaa, mutta sana ei varsinaisesti viittaa tai rajoitu vain näköaistin avulla havaittaviin asioihin. Kuitenkin monet vastaajat viittaavat selityksissään johonkin visuaaliseen ja näköaistin avulla havaittavaan. Tämän näköaistiin viittaamiseen voisi

ajatella olevan vierassanaan *esteettinen* kuuluva prototyyppinen mielikuva kyseisen sanan merkityksen sisällöstä. Näissä prototyyppisissä sanaselityksissä käytetään kaikissa myös jotain muotoa sanasta *silmä*. Seuraavassa on esimerkkejä vastaajien prototyyppisistä sanaselityksistä.

"Silmäähivelevä", ulkoisesti kaunis, miellyttävää katseltavaa. (esteettinen)

Kaunis, silmää miellyttävä. (esteettinen)

Silmä hivelevä, kaunis, seesteinen. (esteettinen)

Tarkasteltaessa löytyy kauniita asioita ja iloa silmälle. (esteettinen)

Vastaavasti vierassanan *karismaattinen* merkitys on sävyttynyt usean vastaajan mielessä prototyyppisesti. Tämä sana on tuonut monen vastaajan mieleen miehenkilön, joka on usein joko särmikäs, komea tai miehekäs. Näissä tapauksissahan vastaajat eivät ole tienneet vierassanan oikeaa, varsinaista merkitystä, mutta mielikuviahan emme voi luokitella oikeisiin ja väärin. Kyseisten vastaajien käsitys ja mielikuva sanasta *karismaattinen* on edellisten ja tässä vastauskontekstissa prototyyppisiksi katsottavien piirteiden kaltainen. Seuraavassa on muutama esimerkki tutkimusjoukon prototyyppisyyttä heijastavista vastauksista.

Sana, jolla yleensä kuvaillaan miestä. Mies on tässä tapauksessa "särmikäs". (karismaattinen)

Mies, jolla on särmää. Hän on sen tietyn kaavan näköinen. Kohtelias ja komea, vanhempi mies. (karismaattinen)

Hyvin miehekäs. (karismaattinen)

Tulee mieleen aika itsevarma, komea mies, joka on "miehinen" ja jollain tapaa huomiota herättävä. (karismaattinen)

Komea, miehekäs, oikea ritari. (karismaattinen)

Komea, raamikas, uljas mies, hurmuri. (karismaattinen)

Puolestaan vierassanan *romanttinen* kohdalla monet vastaajat liittävät vastauksissaan tähän sanaan kynttilän, kynttilän valon tai kynttiläillallisen. Vastaajien viittaukset muun muassa kynttiläillalliseen voisi katsoa olevan myös tietyllä tavalla prototyyppinen mielikuva, joka tulee useimmille ensimmäisenä mieleen kysyttäessä vierassanan *romanttinen* merkitystä. Samoin sana kynttilä on prototyyppinen sana, jolla usein kuvaillaan vierassanan *romanttinen* merkitystä. Seuraavassa on vastaajien prototyyppisiä selityksiä vierassanalle *romanttinen*.

Kynttilöitä illallisella. (romanttinen)

Sellaista hienoa esim. kynttilänvalot. (romanttinen)

Tyyppi, joka haluaa syödä kynttiläillallisia. (romanttinen)

Pitää hellästä ja kauniista asioista kuten kynttiläillallinen. (romanttinen)

Tunteellinen esim. ihminen, joka järjestää rakkaalleen kynttiläillallisia. (romanttinen)

Vierassana *terapeuttinen* on Turtian sanakirjan (2001: 978) mukaan terapiaan eli hoitoon liittyvä tai siihen käytettävä, hoidollinen, parantava. Sanakirjan määritelmässä ei eritellä sen kummemmin, onko *terapeuttinen* fyysisesti vai psyykkisesti parantavaa tai hoitavaa. Kuitenkin monet vastaajat mieltävät, että sanan *terapeuttinen* merkitys on nimenomaan henkisesti auttavaa tai mielelle, mielenterveydelle hyvää tekevää. Vastaajilla on siis näin ollen tietynasteinen prototyyppinen käsitys siitä, mitä heidän mielestään sana *terapeuttinen* ensisijaisesti merkitsee. Ohessa on muutamia esimerkkejä näistä prototyyppisesti viittaavista sananselityksistä.

Henkisesti hoitava. (terapeuttinen)

Parantaa henkisiä haavoja ja rauhoittaa. (terapeuttinen)

Henkisesti parantava. (terapeuttinen)

Henkisesti helpottava. (terapeuttinen)

Sellainen, joka auttaa ihmistä henkisesti. (terapeuttinen)

Mieltä parantava, auttava, rentouttava. (terapeuttinen)

Ihmisen mielenterveydelle hyvää tekevä. (terapeuttinen)

6.2 Assosiaatiot

Sen lisäksi, että sanat ovat organisoituneet muistiin fonologisesti, ne ovat varastoituneena muistiin myös semanttisesti, mistä ovat osoituksena esimerkiksi ihmisten sanojen merkityksiin liittyvät assosiaatiot (Miller 1986: 175 - 176). Erilaisten sana-assosiaatiotestien tuloksena on todettu, että sanat ovat organisoituneet mieleen semanttisiin kenttiin, joissa rinnasteiset sekä kollokationaaliset sanojen väliset suhteet ovat vahvoja ja yläkäsitteet sekä synonyymiset suhteet puolestaan heikompia. Sana-assosiaatiotesteissä on useimmiten käytetty menetelmää, jossa kokeen tekijällä on ollut lista sanoja, ja jokaisen sanan kohdalla hän on pyytänyt koehenkilöitä sanomaan ensimmäisen sanan, mikä heille tulee listalla olevista sanoista mieleen. Tällaisissa kokeissa eri ihmiset ovat yleensä tuottaneet hyvin samantapaisia vastauksia. Kokeiden perusteella psykologit ovat pyrkineet hahmottamaan eräänlaisia mentaalisia karttoja, jotka keskimäärin vastaisivat ihmisten sanastoverkostoja. Tällaisten mentaalisten karttojen muodostaminen, saatavilla olevasta valtavasta aineistosta huolimatta, on kuitenkin osoittautunut ongelmalliseksi. Suurimpana ongelmana sana-assosiaatiotestien tuloksissa on ollut se, että ne eivät kerro juuri mitään ihmisten sanaverkoston mahdollisesta rakenteesta. Tähän on puolestaan ollut syynä se, että koehenkilöitä on pyydetty mainitsemaan vain yksi kysytystä sanasta mieleen tuleva sana - kuitenkin sanojen yhteydet toisiinsa ovat hyvin moninaisia ja sanaverkostot useista eri sanoista koostuvia. (Aitchison 1987: 73.)

Tutkielman aineiston esimerkeistä on huomioitavissa piirre, että sanat ovat luontaisesti sellaista kielellistä ainesta, että ne ensinnäkin herättävät assosiaatioita, miellelyhtymiä toisiin sanoihin ja toisaalta jokaisella ihmisellä on omia assosiativisia mielikuvia siitä, mitä yksittäiset sanat merkitsevät kullekin ihmiselle. Tutkimusjoukon sananselityksistä on havaittavissa sekä sanoista muodostuvia assosiaatioketjuja, joita vastaajalle on tullut kysytystä vierassanasta mieleen että selkeämpiä ja luultavasti pysyvämpiä mielikuvia siitä, mitä kysytty vierassana on tuonut heidän mieleensä. Assosiaation voitakin ajatella toisaalta hetkelliseksi miellelyhtymäksi esimerkiksi tässä tapauksessa vierassanoista on herännyt vastaajille miellelyhtymiä toisiin sanoihin. Toisaalta vierassanat ovat herättäneet vastaajien mielissä mielikuvia sanojen merkityksistä, jotka ovat pysyvämpiä kuin hetkelliset miellelyhtymät.

Aineistossa on luonnollisesti todella runsaasti erilaisia sanoista heijastuvia ja heränneitä mielikuvia, sillä melkeinpä kaikista kielen sanojen merkityksistä voi ihmisillä olla erilaisia mielikuvia. Esimerkkejä erilaisista vastaajien sanoihin liittyvistä mielikuvista esiintyy tutkielmassa myös muissakin kohdissa, muun muassa kohdissa, joissa käsittelen määritelmiä, kuvauksia, esimerkkejä, prototyyppejä assosiaatiota sekä sanoihin liittyvää ensyklopedista tietoa tai asenteita. Tähän kohtaan vierassanoista muodostuneista mielikuvista olen esimerkeiksi valinnut vain sellaiset vastaajien selitykset, joissa he käyttävät ilmausta *mieleeni tulee* ja selittävät sen jälkeen sanallisesti mielikuvaansa kysytystä sanasta. Seuraavassa on esimerkkejä tutkimusjoukon assosiativisista sananselityksistä, jotka olen jakanut kahteen ryhmään 1) assosiativiset sanaketjut ja 2) vierassanoista muodostuneet mielikuvat.

1) Assosiativiset sanaketjut

Heti tulee mieleen palmu, banaani, meri ja papukaija. (eksoottinen)

Tykkää kynttilöistä, musiikista, kuutamosta. (romanttinen)

Kynttilänvalo, ruusuja ja viiniä. (romanttinen)

Vapaus, veljeys, tasa-arvo. (liberaalinen)

Hellyttävä, ihana, mukava. (sympaattinen)

Ystävällinen, ymmärtäväinen, mukava. (sympaattinen)

Ymmärtävä, ihmisläheinen, myötätuntoinen. (sympaattinen)

Lempeä, ystävällinen, lämmin ihminen. (sympaattinen)

Joku hätätilanne kuten onnettomuus, itsemurha, tulipalo, avioero jne. (kriisi)

Esim. pyörremyrsky, tulivuorenpurkaus. (katastrofi)

Komea, miehekäs, oikea ritari. (karismaattinen)

Komea, raamikas, uljas mies, hurmuri. (karismaattinen)

2) Vierassanoista muodostuneet mielikuvat

Tulee mieleen aika itsevarma, komea mies, joka on "miehinen" ja jollain tapaa huomiota herättävä. (karismaattinen)

Tulee mieleen hieno, muita parempi. (eliitti)

Mieleeni tulee lähinnä jokin hedelmä tai paikka. Tosi vaikea selittää... eteläinen, vaikka joku Hulahula-saari tai mango. (eksoottinen)

6.3 Ensyklopedinen tieto

Mentaalinen leksikko sisältää ensyklopedista tietoa sanoista ja tämä tieto yhdistää sanat maailmaan ja vaikuttaa siihen, miten kukin kielenkäyttäjä ymmärtää sanan. Mentaalisen leksikon informaatio sanoista perustuu kunkin ihmisen omiin tietoihin, käsityksiin, kokemuksiin sekä mielikuviin ympäröivästä maailmasta. Sanoihin voi liittyä erilaisia tunteita sekä tietoa sanojen etymologiasta, historiallisista tai henkilökohtaisista asioista tai tapahtumista. Mentaaliseen leksikkoon voi olla varastoituneena myös tietoa sanaluokista sekä sanojen syntaktisista ominaisuuksista. Ensyklopedinen tieto sanoista karttuu koko ihmisen eliniän ajan ja muovautuu kunkin ihmisen kokemusmaailman mukaan. Ensyklopedinen tieto yhdistää myös sanoja toisiinsa muodostaen verkostoja sekä assosiaatioita muihin sanoihin. (McCarthy 1990: 40 - 41.)

Esimerkiksi minulle sana *perhonen* tuo mieleen seuraavanlaisia sanoja sekä assosiaatioita: *siivet, lentäminen, kesä, päiväperhonen, yökkönen, toukka, kotelo, muodonmuutos, kaunis, värikäs, hento ja herkkä*. Oheiset sanat ovat omia assosiaatioitani sanasta *perhonen* ja kaikille ihmisille ei välttämättä tule samat sanat mieleen, vaan kukin ihminen tulkitsee ja käsittelee sanoja ja niiden sisältöjä sekä merkityksiä oman kokemusmaailmansa lävitse. Sanoista heijastuvat assosiaatiot sekä ensyklopedinen tietous ovat varsin lähellä toisiaan ja tämän vuoksi on joskus hyvin hankala sanoa kummasta itse asiassa on kyse. Aitchison (1987: 49) toteaa myös, että joskus on mahdotonta sanoa, milloin tai mihin sanan varsinainen merkitys loppuu ja mistä henkilön oma, kuhunkin sanaan liittyvä, ensyklopedinen tieto alkaa. Seuraavaan olen koonnut esimerkkejä vastaajien vierassanojen selityksistä, joissa on mukana jonkinasteista sanoihin liittyvää ensyklopedista tietoutta.

Tällä sanalla käsitetään yleensä ainoastaan rakkautta ja hellyyttä, mutta se on myös ymmärtääkseni taiteen tyylisuunta ja kirjallisuudessakin usein esiintyvä. (romanttinen)

Tapahtuma, joka on osa evoluutiota; pienentää liian suureksi kasvanutta populaatiota. (katastrofi)

Joku tiettyä ihmisryhmää koskettava negatiivinen kokemus esim. luonnonkatastrofi; tulivuorenpurkaus, maanjäristys. (katastrofi)

Tavallinen, perustyyppi, ei mitenkään harvinainen. Inflatioitunut sivistyssana. Käytetään reilusti arkikielessäkin. (normaali)

Se, mitä enemmistö on, on normaalia. Normaali on yleisintä, tavallista ja odotettavinta. On normaalia olla tyttö ja pukeutua kuin tyttö, mutta epänormaaliksi käsitetään poika, joka pukeutuu kuin tyttö. (normaali)

Elämänvaihe, jossa ihminen taistelee jostakin olotilasta tai asiasta. Voittamalla kriisin ihmisestä tulee vahvempi, häviämällä ihminen ehkä sulkeutuu ym. Muokkaa ihmisen persoonaa. (kriisi)

Jokin ”kauhea” tapahtuma kuten ydinvoimalan räjähtäminen tai jotain vastaavaa. (katastrofi)

Jotain sellaista, mitä ei näe ihan joka päivä. Päiväntasaajalla asuvalle lumi on eksoottista. (eksoottinen)

Erikoinen, vähemmän tunnettu esim. suomalaisille on eksoottista pyydystä leijonaa viidakossa. (eksoottinen)

Kieltäytyä. Jos ihminen boikotoi McDonaldsia, hän ei mene sinne eikä suostu käyttämään sen tuotteita; yleensä myös ilmoittaa kantansa. (boikotoida)

Taloudessa käytetty: esim. yritys joutuu hakemaan ”uudelleenasetelun”, kun liian velkainen. Lat. concurrere – ”juosta kokoon”. (konkursi)

Vaihtuva esim. dynaamista lihastyötä tehdään, kun välillä käytetään toista lihasta ja välillä toista. (dynaaminen)

6.4 Asenteet ja ajankohtaisuus

Joistakin tutkimusjoukon sananselityksistä on havaittavissa vastaajan omat mielipiteet, pohdinnat tai oma asenteellisuus kysytyä vierassanan merkityksen sisältöä kohtaan. Sananselityksistä käy myös ilmi aika ja ajankohtaisuus. Erityisesti sananselityksissä, joissa on käytetty esimerkkiä, esimerkit ovat usein ajankohtaisia tai lähimenneisyyden tapahtumiin, asioihin sekä ilmiöihin viittaavia. Esimerkiksi verbiä *boikotoida* on pyritty selittämään ja havainnollistamaan esimerkeillä, joissa on viitattu vuonna 1998 sekä yhäkin ajankohtaiseen hullun lehmän tautiin. Tällöinhän jotkut ihmiset välttelivät, boikotoivat McDonald'sia, koska kyseisessä hampurilaisravintolassa ei käytetty suomalais-ta naudanlihaa. Tutkimusjoukko koostuu lukioikäisistä nuorista ja siksi sananselityksistä heijastuu heidän senhetkinen ympäröivä todellisuutensa, maailmankuvansa sekä heidän tietonsa maailmasta. Lukiolaiset ovat varmasti äidinkielen tunneilla tulkinneet ja analysoineet runoja ja niinpä verbin *analysoida* yhteydessä vastaajat ovat usein viitanneet juuri runojen ja tekstien analysointiin, koska kyseinen verbi voi olla tuttu tästä yhteydestä. Samoin vastaajien viittaukset kännyköihin ja tekokynsiin ilmentävät nykynuorison maailmankuvaa ja käsitystä siitä, mikä on milloinkin trendikästä ja muodinmukaista. Seuraavassa esittelen 1) esimerkkejä sellaisista sananselityksistä, joista ilmenee tietynlaista asenteellisuutta ja vastaajan omia mielipiteitä tai pohdintoja sekä 2) muutamia esimerkkejä siitä, miten selityksissä heijastuu ajankohtaisuus ja paikoin ehkä nuorten oma senhetkinen todellisuus.

1) Asenteet

Yleisten normien mukaan käyttäytyvä. (Kuka voi määritellä, mikä on normaalia??) (normaali)

Tylsän tavallinen, niin kuin kaikki muutkin. (normaali)

Keskiverto, normaalius on suhteellista, kuten kaikki muutkin. (normaali)

Tavanomainen, ei poikkea muista. Mikä on normaali? (normaali)

Ei tee mitä vain kuten hyppi alasti ulkona; moraalitonta. (moraali)
Meidän sisällämme pitäisi olla oma moraal, jonka mukaan koemme asioita oikeiksi ja vääriksi. (moraali)
Jokaisella oma rajansa, mihin asti voi henkisesti tehdä vaikka jotain rikosta. (moraali)

Ihmisen ulospäin säteilevä lookki tai mielikuva. Imago ei ole kuin pintaosa ihmistä, imagon alta löytyy oikea persoona. (imago)
Ulkoinen olemus. Ei välttämättä anna ihmisestä oikeaa kuvaa. (imago)

Ylpeä, parempi kuin muut, usein ihmisestä sanotaan, että se on semmoinen boheemi tyyppi. (boheemi)

Kaikkien mielipiteet otetaan olevinaan huomioon. (demokratia)

Kerma...jonkun porukan rikas puoli...kaikki rikkaat kuuluvat eliittiin... (eliitti)

Ns. "parempiosaisia", rikkaita ja suhteita omaavia. (eliitti)

Joukko rikkaita ja kuuluisia ihmisiä, muiden yläpuolella. (eliitti)

Bättre folk. Hienommat ihmiset, kansan kerma, ylimystö, rikkaat ja kauniit. (eliitti)

Ihmisiä, jotka kuvittelevat olevansa jotain hienoa. (eliitti)

2) Ajankohtaisuus

Muoti. Uusin trendi voi olla vaikka tekokynnet. (trendi)

Muodinmukainen. Joku asia tehdään sillä tavalla, mikä on muodin/trendinmukaista esim. ostetaan kännyköitä, myös jotkut vaatteet ovat trendejä. (trendi)

Esim. jos tehdään analysointi jostain runosta, niin analysoidaan sitä, syvälinen taso, mitä runon minä haluaa sinulle viestittää. (analysoida)

Selitä ja pohdi tekstiä. (analysoida)

Tulkita ja tutkia esim. jos analysoidaan tv-ohjelmaa, sitä ihan erityisesti tutkitaan ja sen sisältöä pohditaan eikä vaan katsota, että onpa Ridge komea. (analysoida)

Keretä vastaamaan esim. opettajan kysymykseen. Lätkämaalivahti kerkee ottaa kiekon vastaan tai... (reagoida)

Esim. Titanicin uppoaminen. (dramaattinen)

Vältellä tarkoituksenmukaisesti jotain asiaa esim. hullun lehmän liha. (boikotoida)

Eli ei käytä jotain tuotetta esim. McDonald's, ei käy siellä syömässä. (boikotoida)

Kun jotain asiaa ei kannata, niin sitä ei tee ollenkaan esim. McDonald'sia boikotoidaan olemalla menemättä sinne. (boikotoida)

Vastustaa esim. ranskalaisia viinejä jonkun Ranskaan liittyvän syyn takia, kieltäytyä ostamasta niitä. (boikotoida)

7. PÄÄTÄNTÖ

Perehtyessäni tarkemmin tutkimuksen aiheeseen huomasin varsin pian aiheen rajaamisen ongelmallisuuden. Aihe sivuaa muun muassa psykolingvistiikan kysymyksiä, leksikaalisen semantiikan tutkimusta sekä leksikografiaa, jotka kaikki ovat suuria kokonaisuuksia ja joiden syvempi tarkastelu vaatisi enemmän aikaa ja energiaa. Tutkielman aihe liittyy näihin kokonaisuuksiin vieläpä vain joiltakin osin, joten rajanveto näiden eri osa-alueiden välillä sekä oleellisten seikkojen poimiminen teoriaosuuteen ja niissä pysyminen, oli paikoin hankalaa.

Tutkielman analyysiosio koostuu neljästä isommasta kokonaisuudesta, joista ensimmäisessä tarkastelin vierassanojen merkitysten osaamista, toisena määrittämisen ongelmallisuutta, kolmantena vierassanojen merkitysten selitystapoja sekä viimeiseksi aineistosta heijastuvia käsityksiä mentaalista leksikosta.

Kokonaisuudessaan vastaajat osasivat hyvin vierassanojen merkityksiä. Kun otetaan huomioon kyselylomakkeiden 1 ja 2 molemmat osiot, oikeiden sananseli-

tysten määrä kaikissa näissä osioissa on yli 60 prosenttia. Vierassanojen osaamisen hyvin on vaikuttanut varmasti esimerkiksi se, että valitsin kyselylomakkeisiin vierassanoja, joiden oletin olevan merkitykseltään lukioikäisille tuttuja.

Aineostossa substantiiviset vierassanat osattiin parhaiten, sitten verbit ja vähiten osattiin adjektiivisten vierassanojen merkityksiä. Tämä tulos tukee muun muassa Takalan (1984: 60 - 61) havaintoja siitä, että substantiivit ovat tutkimusten mukaan ylipäätään helpompia omaksua ja ymmärtää kuin verbit ja adjektiivit. Kyselylomakkeissa olevat substantiivit ovat luultavasti olleet vastaajille merkitykseltään melko tuttuja ja vastaajat ovat varmasti törmänneet niihin aiemminkin useissa eri kielenkäyttötilanteissa. Toisaalta nämä substantiivit ovat merkitykseltään konkreettisempia kuin kyselylomakkeessa olevat verbit tai adjektiivit ja tämän vuoksi niitä on todennäköisesti ollut helpompi ymmärtää ja selittää. Tytöt osasivat keskimäärin 7,5 prosenttiyksikköä paremmin vierassanojen merkityksiä kuin pojat. Eroa on jonkin verran, mutta se ei kuitenkaan ole valtaisan suuri. Vastaajien äidinkielen viimeisen kurssin arvosanoilla ei ollut tutkimuksessa merkitystä vierassanojen osaamiselle.

Puolestaan virkkeen mittaisessa kontekstissa vierassanoja osattiin keskimäärin 3,5 prosenttiyksikköä huonommin kuin ilman kontekstia. Tulos on siinä mielessä erilainen, että yleensä sanojen ymmärrettävyytutkimuksissa sanoja on ymmärretty paremmin tekstiyhteydessä kuin ilman kontekstia. Syitä siihen, miksi kysytyjä vierassanoja on osattu kontekstissa huonommin, ovat muun muassa valittujen lauseyhteyksien pituus ja sisältö. Virkkeen mittainen lauseyhteys ei välttämättä sisällä tarpeeksi vinkejä tai muita sanoja, jotka auttaisivat vierassanan ymmärtämisprosessissa. Toisaalta, jos lauseyhteys on outo tai vaikea tai kysytyä vierassanaa käytetään normaalitilanteesta poikkeavassa merkityksessä, esimerkiksi metaforisesti, voi vierassanan merkityksen ymmärtäminen tai selittäminen hankaloitua.

Kontekstilla ei siis tutkimuksessani ollut vaikutusta vierassanojen merkitysten ymmärtämiseen paremmin, niin kuin oletin, mutta sanojen kuuluminen konteksteihin näkyi aineistossa muulla tavoin. Sanat koetaan kuuluvaksi luontaisesti johonkin tekstiyhteyteen, sillä hyvin usein vastaajat pyrkivät selittämään kysytyjä vierassanoja jossakin lauseyhteydessä. Tämä viittaa siihen, että normaalissa kielenkäytössä sanat esiintyvät harvoin irrallisina tai tyhjiössä, vaan sanat esiintyvät luontaisesti yhdessä toisten sanojen kanssa ja ne liittyvät melkein aina johonkin kontekstiin.

Tutkimuksen yksi työläimmistä ja vaikeimmista vaiheista oli jakaa tutkimusjoukon sananselityksiä oikeisiin ja väärin. Paikoin olisi ollut tarpeellista muodostaa oma kategoria jokseenkin oikeille vierassanan selityksille tai esimerkiksi pisteyttää vas-

tauksia jotenkin, sillä usein vastaaja on osannut sijoittaa vierassanan jollakin tavoin oikeaan käsityhteyteen, mutta verrattuna muihin vastauksiin tai esimerkiksi sivistys-sanakirjojen antamiin määritelmiin kysytyistä vierassanoista varsinainen sanan merkityksen määrittely horjui. Koska tutkimuksen päätavoite ei ollut vain määritellä, ovatko tutkimusjoukon sananselitykset oikeita vai vääriä, päädyin selvyyden ja käytännöllisyyden vuoksi jakamaan vastaukset vain joko luokkaan oikeat tai väärät sananselitykset.

Saadakseni tarkempia ja hienosyisempiä tuloksia kyselylomakkeen olisi pitänyt olla myös tarkempi. Esimerkiksi tarkoin rajatut monivalintatehtävät olisivat luultavasti paremmin mitanneet nimenomaan vierassanan merkityksen osaamista. Samoin, jos olisin halunnut tietää, osaako tutkimusjoukko sanan merkityksen eri osa-alueita, olisi kyselylomakkeessa pitänyt olla näitä eri osa-alueita mittaavia osia. Aineistosta ilmeni muutoinkin muutamia seikkoja, joihin en kyselylomaketta tehdessäni ollut varautunut. Näin ollen tutkimuksessa on joukko ilmiöitä, joita kyselylomake ei tarpeeksi hyvin mitannut, mutta jotka selvästi tulevat esiin aineistosta. Tämä koskee esimerkiksi mentaalisen leksikon toimintaperiaatteisiin liittyviä kysymyksiä. Psykolingvistiset näkökulmat ikään kuin nousivat vasta aineistosta käsin, kun lähdin etsimään vastauksia tutkimusjoukon sananselityksistä selkeästi esiin tulleisiin ilmiöihin. Päästäkseni paremmin asian ytimeen testaustapa olisi pitänyt suunnata mittaamaan juuri näitä ilmiöitä.

Aineistosta ilmeni joukko väärinymmärryksiä, jotka tutkimukseni kannalta antoivat selvimmän viitteitä mentaalisen leksikon toimintaperiaatteista. Joidenkin vastaajien sananselityksistä voi havaita, että fonologisesti samankaltaiset vierassanat ovat sekoittuneet keskenään. Näyttäisikin siltä, että sanat muodostavat verkostoja, joissa fonologisilta piirteiltään lähekkäiset sanat eli sanat, joilla on samanlainen alku, loppu tai rytminen rakenne, olisivat vahvemmin sidoksissa toisiinsa ja näitä sanoja voidaan siksi silloin tällöin sekoittaa keskenään. Kun vastaaja on hakenut mentaalisesta leksikostaan tilanteeseen sopivaa sanaa, hän on valinnutkin jonkin läheisen, tarvittua sanaa fonologisesti muistuttavan sanan.

Merkityksen olemukseen liittyvät näkökulmat sekä sanojen merkitysten määrittelemistä koskevat seikat muodostuivat tutkimuksessa itselleni mielenkiintoisimmiksi. Vaikka semantiikka tuntuu olevan upottava suo ja mitä lähemmäksi merkitystä pääsee, sen kauemmaksi se tuntuu karkaavan, niin jokin merkityksen olemuksessa on kiehtovaa. Haluan määritellä ja kokea merkityksen mahdollisimman avoimesti ja laajasti. Merkitykset sinänsä tai sanojen merkitykset sisältävät varmasti paljon yhteisiä ja yleisiä ja jopa universaaleja piirteitä tai aineksia, joita voidaan rajata, eritellä tai jakaa merkityskomponentteihin. Kuitenkin sanojen merkitykset sisältävät myös jotain jokai-

selle ihmiselle omaa ja henkilökohtaista. Ihmiset, toisaalta yksilöinä ja toisaalta kulttuurinsa, ympäristönsä ja elämäkokemuksiensa perusteella, tulkitsevat ja ymmärtävät merkityksiä omasta näkökulmastaan. Toki sanoilla on oltava tietyt yhteiset ja sopimukseenvaraiset denotatiiviset merkitykset, että ympäröivän todellisuuden hahmottaminen olisi mahdollista, mutta sanojen merkityksiin jää aina myös ihmisten omia mielikuvia sanojen sisällöistä. Kuten Saariluoma (2000: 62) toteaa, kaikilla ihmisillä on äiti, mutta kenenkään käsitteellinen representaatio äidistä ei ole täysin samanlainen jonkin muun ihmisen representaation kanssa. Nämä representaatiot ovat varmasti monessa suhteessa samanlaisia, mutta on myös paljon sellaisia piirteitä, jotka eivät ole yhteneviä toisten ihmisten kanssa.

Myös pohtiessani sitä, mitä vastaajan vierassanan merkityksen selityksen on sisällettävä, että vastauksen voi tulkita oikeaksi, oli helpottavaa todeta, ettei sanojen merkityksiä voida tyhjentävästi määritellä. Kangasniemen (1997: 11 - 16) mukaan on olemassa erilaisia merkityksen olemuksia ja myös ilmauksen merkitys voidaan määritellä eri tavoin. Merkityksen määritelmät eivät pyri olemaan mitään tyhjentäviä esityksiä ilmauksen merkityksistä, vaan ne ovat vain jollakin riittävästi katsotulla tarkkuudella annettuja kuvauksia.

Tutkimusjoukon vierassanojen merkitysten määritelmistä sekä sivistys-sanakirjojen antamista määritelmistä oli havaittavissa samanlainen piirre, joka tuki oletustani sanojen abstraktiotason vaikutuksesta vierassanojen selitysten muotoon. Mitä abstraktimpi vierassana on kyseessä, sitä vaikeampi sanaa on määritellä tai kuvailla yhdellä sanalla tai yksiselitteisesti. Sama ilmiö koskee myös sellaisia vierassanoja, joille ei ole olemassa selkeää suomenkielistä vastinetta. Tutkimusjoukon pyrkimyksistä määritellä vierassana-käsitettä tai kysyttyjä vierassanoja ilmeni myös se, että määritelmät olivat aina jossain mielessä osa-määritelmiä eli vastaajat määrittelivät sanoja yleensä vain yhdestä tai kahdesta näkökulmasta. Tässä on otettava huomioon, että tutkimusjoukko on otos tavallisesta väestöstä, joka ei välttämättä ole harjaantunut tieteellisesti määrittelemään erilaisia käsitteitä.

Vierassanojen merkityksiä selitettiin eniten lähekkäisten tai osittaisten synonyymisten sanojen tai ilmausten avulla. Kokonaisuudessaan vierassanat tuottivat runsaasti erilaisia, paikoin hyvinkin deskriptiivisiä, synonyymeja. Muutoin vierassanoja pyrittiin selittämään vastakohtaisuuden sekä hyponymian avulla, joita myös sanakirjat käyttävät hakusanojen määritelmässä. Tutkimusjoukko käytti myös jonkin verran vertailua hyödykseen selittäessään vierassanojen merkityksiä ja vastauksista ilmeni myös

tietynasteista epävarmuutta siitä, mikä kyseisten vierassanojen merkitys on. Tällöin vastaajat käyttivät selityksissään epävarmuutta kuvailevia sanoja tai välimerkkejä.

Tutkimuksen viimeisessä osiossa olevat esimerkit vastaajien sanoihin liittyvistä prototyypisistä mielikuvista, assosiaatioista, ensyklopedisesta tiedosta sekä asenteista heijastavat kaikki käsityksiä mentaalisesta leksikosta. Prototyypiteorian avulla voidaan tarkastella ihmisten hahmottamiskykyä sekä sitä, miten eri ihmiset näkevät esimerkiksi sanoissa ja käsitteissä samanlaisuuden, mutta toisaalta myös erilaisuuden asteita. Samoin kuin sanojen merkityksiin sisältyy hyvin usein ihmisten omia mielikuvia, myös mentaalisen leksikon olemukseen liittyy henkilökohtainen aspekti. Varsinkin vastaajien sanoista heränneet assosiatiiviset sanaketjut sekä mielikuvat, ensyklopedinen tieto sekä sanoista heijastuvat asenteet kysytyjen vierassanojen merkitysten sisältöä kohtaan kuvaavat hyvin tätä sanoihin liittyvää henkilökohtaista tasoa. Ihmisten sanoihin liittämiä mielikuvia ei voida jakaa oikeisiin tai väärin, vaan nämä mielikuvat ovat oikeita kyseisten mielikuvien omistajille. Myöskään sanakirjat eivät pysty ottamaan huomioon kaikkia eri sanoihin liittyviä mielikuvia, koska se olisi sanakirjojen tekijöiden sekä käyttäjien kannalta mahdotonta. Tutkimuksen myötä huomasin kuitenkin, että juuri se tieto tai ne ihmisten mielikuvat sanojen merkityksistä, jotka jäävät sanakirjojen sisältämän tiedon ulkopuolelle, ovat kaikkein mielenkiintoisimpia, sillä ne muistuttavat siitä, miten monilla eri tavoilla sanojen merkityksiä voi käsittää ja hahmottaa. Maailmassa on huikea määrä sanoja - sanat elävät ja minä voin sen nähdä.

LÄHTEET

- Aalto, Eija 1994. Alussa on sana - systemaattisuutta sanaston opettamiseen. Teoksessa Suni, M. & Aalto, E. (toim.) *Suuntaa suomenopetukseen - tuntumaa tutkimukseen*. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 93 - 117.
- Aitchison, Jean 1987. *Words in the mind: An introduction to the mental lexicon*. Oxford: Basil Blackwell.
- Chamell, Joanna 1988: Psycholinguistic considerations in the study of L2 vocabulary acquisition. In Carter & McCarthy 1988: *Vocabulary and Language Teaching*. Applied Linguistics and Language Study -sarja (toim. Candlin, C.N.). London: Longman, 83 - 96.
- Cruse, D. A. 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gummeruksen suuri sivistyssanakirja 2001 Toim. Nurmi, T. & Rekiaro, I. & Rekiaro, P. & Sorjanen, T. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Ikola, Osmo (toim.) 1991: *Nykysuomen käsikirja*. Kolmas uudistettu laitos. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Itkonen, Terho 1990: *Vierassanat: Kielenkäyttäjän opas*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- 2000: *Uusi kielioipas. Tarkistanut ja uudistanut Sari Maamies*. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.
- Jackson, Howard 1988: *Words and Their Meaning. Learning about language*, General Editors Leech Geoffrey & Short Mick. London: Longman.
- Kailas, Uuno 1989: *Unten maa*. Karisto Oy: n kirjapaino: Hämeenlinna.
- Kangasniemi, Heikki 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Oy Finn Lectura Ab: Helsinki.
- Karlsson, Fred 1994: *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino: Helsinki.
- Kieli ja sen kieliopit 1996. *Opetuksen suuntaviivoja*. Opetusministeriö. Painatuskeskus: Helsinki.
- Leech, Geoffrey N. 1981: *Semantics. The Study of Meaning*. Second edition. Penguin Books: England.
- Lehtonen, Mikko 2000: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. 3. painos. Vastapaino: Tampere.
- Lyons, John 1977: *Semantics*. 2 vols. Cambridge University Press: Cambridge.
- 1983: *Language, Meaning and Context*. Second impression. Fontana Paperbacks: Great Britain.
- McCarthy, Michael 1990: *Vocabulary*. Language Teaching -sarja (toim. Cadlin, C. N. & Widdowson, H. G.). Oxford University Press.
- Miller, George A. 1996: *Dictionaries in the mind*. *Language and Cognitive Processes* 1, 171 - 185.
- Nation, I. S. P. 1990: *Teaching and Learning Vocabulary*. New York: Newbury House Publishers.
- Saariluoma, Pertti 2000: *Kognitiiviset semantiikka*. Teoksessa Airola, A. & Koskinen, H. J. & Mustonen, V. (toim.) *Merkillinen merkitys*. Gaudeamus: Helsinki, 44 - 68.
- Sajavaara, Paula 1989: *Vierassanat*. Teoksessa Vesikansa, J. (toim.) *Nykysuomen sanavarat*. WSOY: Juva, 64 - 109.
- Sivula, Jaakko 1989: *Synonyymit*. Teoksessa Vesikansa, J. (toim.) *Nykysuomen sanavarat*. WSOY: Juva, 183-199.
- Suomen kielen perussanakirja I - III, 1990 - 1994. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 55. Valtion painatuskeskus: Helsinki.
- Suuri sivistyssanakirja 2000 Toim. Koukkunen, Kalevi. WSOY: Juva.
- Takala, S. 1984: *Evaluation Of students knowledge on English vocabulary in the Finnish comprehensive school*. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja* 350. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tunkelo, E. A. 1907: *Vierasperäiset sanat*. *Virittäjä*, 53 - 89.
- Turtia, Kaarina 2001: *Sivistyssanat*. Otavan Kirjapaino Oy: Keuruu.
- Östman, Jan-Ola 2000: *Merkityksen ajankohtaiset haasteet yleiselle kielitieteelle*. Teoksessa Airola, A. & Koskinen, H. J. & Mustonen, V. (toim.) *Merkillinen merkitys*. Gaudeamus: Helsinki, 69 - 84.

AINEISTOLÄHTEET

Tutkittavien vierassanojen virkkeen mittaiset kontekstit:
Helsingin Sanomat ja Karjalainen 14.11. - 29.11.1998

LIITE 1 Kyselylomake 1 (osiot A ja B)

Oletko 1. Tyttö vai 2. Poika

Ikäsi:

Äidinkielen numerosi:

Mitä mielestäsi tarkoitetaan vierassanalla (sivistyssanalla):

Mitä seuraavat vierassanat mielestäsi tarkoittavat:

1. Identiteetti

2. Empaattinen

3. Spekuloida

4. Romanttinen

5. Inspiroida

6. Katastrofi

7. Normaali

8. Esteettinen

9. Kritisoida

10. Moraali

11. Dramaattinen

12. Liberaali(nen)

13. Kommentoida

14. Konkurssi

15. Parodioida

16. Trendi

17. Ideologinen

18. Terapeuttinen

Oletko 1. Tyttö vai 2. Poika

Ikäsi:

Äidinkielen numerosi:

Mitä alleviivatut vierassanat mielestäsi tarkoittavat:

1. Taideteos on suuri esteettinen kommentti kaupunkirakenteen sisällä.
2. En tiedä, onko hänelle hyväksytty jotain vähennyksiä enkä lähde spekuloimaan kenenkään verovelvollisen asioilla.
3. Avustajia voi turhauttaa se, että erilaisia katastrofeja tuntuu olevan maailmassa liikaa.
4. Hän oli lapsirakas, herkkätunteinen, empaattinen luonne.
5. Niissä kiteytyy minun näkemykseni vuosikymmenistä ja siitä, miten trendit ovat eri aikoina nousseet esiin.
6. Yökorpit ovat uskonnollisesti, poliittisesti tai ideologisesti täysin riippumaton järjestö.

7. Ehkä hänestä on huvittavaa lukea, millaisia ajatusleikkejä hänen teoksensa ovat in-spiroineet.

8. Venäläiset järkyttyivät liberaalin naiskansanedustajan salamurhasta.

9. ”Miten he voivat toimia kunniallisissa ammateissa, jos heillä on tällainen moraali?”
kysyy Kosunen.

10. Trubaduuri Danny kommentoi keskiaikaisia tapahtumia sitä mukaa kuin juoni eteni.

11. Taksin takapenkki on näet kansanterveydellisissä katsannoissa kovan luokan terapeutinen hoitopiste.

12. Stuffissa parodioimme tätä tehtävää.

13. Oma identiteettiä ei voi olla ilman toista, toisen kosketusta ja myös katsetta.

14. Myös päähenkilöt ovat kaikessa normaaliudessaan osuvasti tehdyt.
15. Turkkilaisomistuksessa ollut Kymppimatkat meni konkurssiin vuosi sitten syksyllä.
16. Viisikymppinen Lapualaisooppera-sukupolvi, joka nostalgoi ja kritisoi nykyisiä opiskelijapolvia.
17. Epäilemättä sille on tilauksensa, kun pehmeästi vaikeroiden lauletaan tällaisia romanttisia tarinoita.
18. Tanssi kiihtyy yhä suuremmaksi roihuksi kunnes päättyy dramaattiseen loppupisteeseensä.

KIITOS!

LIITE 2 Kyselylomake 2 (osiot A ja B)

Oletko: 1. Tyttö vai 2. Poika

Ikäsi:

Äidinkielen numerosi:

Mitä mielestäsi tarkoitetaan vierassanalla (sivistyssanalla):

Mitä seuraavat vierassanat mielestäsi tarkoittavat:

1. Imago

2. Sympaattinen

3. Analysoida

4. Eettinen

5. Improvisoida

6. Kriisi

7. Boheemi

8. Eksoottinen

9. Argumentoida

10. Tragedia

11. Karismaattinen

12. Radikaali

13. Reagoida

14. Demokratia

15. Boikotoida

16. Eliitti

17. Aggressiivinen

18. Dynaaminen

Oletko 1. Tyttö vai 2. Poika

Ikäsi:

Äidinkielen numerosi:

Mitä alleviivatut vierassanat mielestäsi tarkoittavat:

1. Beck syntyi Los Angelesissa seitsemänkymmentäluvun sarastaessa boheemiin perheeseen.
2. Hän argumentoi tämän mallin avulla, että filosofi-tutkijalla on yhteinen päämäärä.
3. Viime kesänä kriisi leimahti uudelle kierrokselle.
4. Sympaattinen tähti totesi tyynen rauhallisesti, että mietiskeleminen on lähellä sydäntä.
5. Kolmannen valtakunnan eliitti tiesi pohjoisen partioretken olevan Hitlerin johdossa.
6. Clapton on rocklegenda, joka ei ole kuollut tai menettänyt eksoottisesti järkeään.

7. Oppilaat eivät ole harjoitelleet vuorosanoja, he improvisoivat etukäteissuunnitelman mukaan.

8. Susien palauttaminen on herättänyt ihmisten mielissä eloon vanhoja aggressiivisia asenteita.

9. Tunnetasolla se on sodan koetteleman lotan draama ja sotalesken tragedia.

10. ”Ongelmat eivät nosta esiin ympäristörikoksia tai talousrikoksia”, Dahlgren analysoi.

11. Kovin radikaali tai eettisesti pohdiskeleva Toni ei kuitenkaan eläinsuojelussaan ole.

12. Kiinnostavampaa on, miten EKP siihen reagoi.

13. Eivät ne ole vain kirkon imagokysymyksiä.

14. Tämä uusi ja paljon dynaamisempi tulkinta olikin keikan kohokohta.

15. Kai te puolustatte demokratiaa.

16. Japanilainen luokkatoverini boikotoi luentoja toisesta maailmansodasta.

17. Hieno juttu on, että Furukawa on antanut soolajakson karismaattiselle Kuorelahdelle.

KIITOS!

LIITE 3 Gummeruksen suuren sivistyssanakirjan sekä Sivistyssanat-sanakirjan määritelmät kyselylomakkeessa olevista vierassanoista.

AGGRESSIIVINEN:

- A) 1) hyökkäävä, vihamielinen *Aggressiivinen nuorukainen*. 2) tehokas *Aggressiivinen myyntityyli*. (GSS).
- B) (lat. *aggressivus*) 1) Hyökkäävä, riidanhaluinen, vihamielinen. 2) Määrätietoisuus, tehokkuus. (S)

ANALYSOIDA:

- A) hajottaa osiinsa, ottaa selville, jäsentää, eritellä, suorittaa analyysia. (GSS)
- B) (kreik. *analysis* 'hajottaminen'), hajottaa osiinsa, eritellä, jäsenellä, tehdä analyysi. (S)

ARGUMENTOIDA:

- A) perustella, todistella. (GSS)
- B) todistella, perustella. (S)

BOHEEMI:

- A) 1) subst. epäsäännöllistä, epäsovinnasta ja surutonta elämää viettävä henkilö 2) adj. *Hän elää hyvin boheemia elämää*. (GSS)
- B) (ransk. *bohème*, *bohémien* < lat. *Bohemus* 'böömiläinen; mustalainen'), epäsäännöllistä, epäsovinnasta ja huoletonta elämää viettävä henkilö, vars. taiteilija, kirjailija tai opiskelija; lähtöisin Henri Murger'n romaanista *Boheemielämää*, johon Puccinin ooppera *La Bohème* perustuu. (S)

BOIKOTOIDA:

- A) harjoittaa boikottia (= jostakin kieltäytyminen painostustarkoituksessa, pakote). (GSS)
- B) (engl. *boycott*), harjoittaa boikottia (= liike- tai muiden suhteiden katkaiseminen painostustarkoituksessa.) (S)

DEMOKRATIA:

- A) 1) kansanvalta 2) kansanvaltainen valtio *Nyky-Euroopan demokratiat.* 3) yhteishenkinen vallankäyttö *Työpaikalla on hyvä demokratia.* (GSS)
- B) (kreik. demokratia < demos 'kansa', kratein 'hallita') 1) Kansanvalta, poliittinen järjestelmä ja valtiojärjestys, jossa enemmistön tahdolla on ratkaiseva vaikutus hallitustoimissa, tunnuksi kansanedustuslaitos, vapaat vaalit, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, sanan-, paino-, yhdistymis- ja kokoontumisvapaus, valittu valtion päämies sekä poliittiset puolueet. 2) Demokraattinen valtio. (S)

DRAMAATTINEN:

- A) 1) näytelmällinen 2) vaikuttava, jännittävä, järkyttävä, huomiota herättävä. (GSS)
- B) alk. esteettisesti viritetty, draamallinen; nyk. useimmiten vilkas, kiihkeä, odottamattomia ja yllätyksellisiä tapauksia ja toimintaa sisältävä. (S)

DYNAAMINEN:

- A) 1) voimia koskeva, voimaa sisältävä, liikkeeseen pyrkivä 2) dynamiikkaan (= voimasuhteita ja kappaleiden liikkeitä tutkiva mekaniikan haara) liittyvä 3) lihassupistuksesta: jossa lihaksen pituus muuttuu tai nivelessä tapahtuu liikettä *Dynaaminen lihastyö.* (GSS)
- B) (kreik. dynamikos < dynamis 'voima') 1) Voimaan perustuva, voimaperäinen; itsestään, omalla voimallaan vaikuttava. Vastakohta staattinen. 2) Fys. dynamiikkaan kuuluva, sen lakien mukainen. 3) Mus. sävelteoksen voimavaihteluja koskeva. (S)

EETTINEN:

- A) 1) etiikan (= 1) ihmisen oikeaa käyttäytymistä tutkiva oppi 2) käyttäytymissäännöt, jotka määrittelevät oikean ja väärän *Kristillinen etiikka.*) piiriin kuuluva 2) siveellinen, moraalinen. (GSS)
- B) (kreik. ethikos < ethos 'tapa'), moraalifilosofinen, etiikkaa koskeva, moraalinen, siveellinen. (S)

EKSOOTTINEN:

- A) kiehtovasti vierasmainen, kiehtovan erilainen tai outo. (GSS)
- B) (kreik. eksotikos 'muukalainen, pakana'), vierasmaalainen, omasta jyrkästi poikkeava, kaukaisilta, vars. trooppisilta seuduilta peräisin oleva, niihin liittyvä, etelämainen, kaukomaita koskeva, vieraudellaan viehättävä. (S)

ELIITTI:

- A) 1) parhaat, parhaimmisto, jonkin alan tms. huippu 2) johtava vähemmistö jonkin suuren ryhmän sisällä *Valtaeliitti* 'päättäjät'. (GSS)
- B) (ransk. élite < lat. eligere 'valita, poimia'), parhaimmisto, valiojoukko, esim. parhaiten koulutetut tai alallaan pisimmälle edenneet; esim. valtaeliitti, yhteiskunnan ylintä valtaa käyttävät henkilöt; myös hienosto. (S)

EMPAATTINEN:

- A) eläytyvä, myötätuntoinen. (GSS)
- B) (kreik. empathia 'kiintymys'), eläytyvä, myötäelävä. (S)

ESTEETTINEN:

- A) estetiikkaan (= kauneutta ja taidetta tutkiva tiede), taiteeseen kuuluva, taiteellinen *Hänellä on esteettistä silmää.* (GSS)
- B) 1) Estetiikkaan kuuluva, sitä koskeva, taide-. 2) Taiteellinen, taiteellisesti vaikuttava, kaunis, miellyttävä. (S)

IDENTITEETTI:

- A) 1) identtisyys, samuus, yhtäläisyys 2) henkilöllisyys 3) psyk. persoonallisuus *Koko hänen identiteettinsä muuttui sairastumisen jälkeen.* 4) ominaislaatu *Yhtiö haluaa korostaa identiteettiään.* (GSS)
- B) (myöhäislat. identitas) 1) Log. samuus merkki =. 2) Mat. identtisen yhtälön ilmaiseva yhteys. 3) Ominaislaatu, omin olemus, yksilöllisyys; henkilöys. 4) Psyk. yksilön kokonaiskäsitelmä itsestään toimivana yksilönä ja omien ja toisten yksilöiden havaintojen kohteena, minätunne, ominaislaatu. 5) Valtio-oikeudessa valtion pysyminen samana sisäisistä muutoksista huolimatta. (S)

IDEOLOGINEN:

- A) 1) aatteellinen, ideologian (= 1) aatejärjestelmä 2) maailmankatsomus, arvojärjestelmä) mukainen, ideologioihin liittyvä *Ideologiset näkökohdat*. (GSS)
- B) aatteellinen, ideologian (= 1) Aatteiden, uskomusten ja arvostusten järjestelmä, aatemaailma esim. sosialismi, pasifismi. 2) Jonkin aatteen mukainen maailmankatsomus.) mukainen. (S)

IMAGO:

- A) 1) el. täysimuotoinen hyönteinen 2) psyk. isästä, äidistä ym. lapsuudessa muodostunut kuva 3) maine, vallitseva käsitys jostakin, jonkin itsestään antama kuva *Tämä ei ole hyväksi yrityksen imagolle*. (GSS)
- B) (lat. 'kuva') 1) image (engl.) hahmo, kuva, henkilökuva, mielikuva, maine esim. henkilön julkisuuskuva; tal. yrityskuva, tuotekuva, tuotteen luoma mielikuva. 2) Psykoanal. henkilöstä muodostunut psyykinen kuva, joka jää pysyvästi vaikuttavaksi tekijäksi. 3) Eläint. hyönteisen täysimuotoinen aikuisvaihe. (S)

IMPROVISOIDA:

- A) tehdä jotain valmistelematta. (GSS).
- B) (ransk. improviser), luoda ja esittää ennakolta valmistamatta esim. puhe, soittaa vapaasti; järjestää pikaisesti tai tilapäisesti tilanteen suomin keinoin. (S)

INSPIROIDA:

- A) innoittaa. (GSS)
- B) 1) Innoittaa, antaa inspiraatio. 2) Hengittää sisään. (S)

KARISMAATTINEN:

- A) 1) lumoava, ihailtu, vetovoimainen, esiintymiskykyinen *Häntä pidettiin karismaattisena johtajana* 2) (kristitystä) armoitettu, jumalaisen kyvyn saanut.
- B) (GSS) nolahjoihin perustuva, jumalallisen kyvyn omaava. 2) Vetovoimainen, lumovoimainen, ihailun ja sokean luottamuksen kohteena oleva. (S)

KATASTROFI:

- A) 1) suuronnettomuus, luonnonmullistus *Katastrofin uhrin. Luonnonkatastrofi*. 2) kuv. täydellinen epäonnistuminen, möhläys, fiasko. (GSS)
- B) tuhoisa tapahtuma, mullistus, luhistuminen, suuri onnettomuus, romahdus. (S)

KOMMENTOIDA:

- A) ilmaista kantansa, selittää, tulkita, huomauttaa. (GSS)
- B) (lat. *commentari*), esittää kommentti, selittää laatia selitys, arvioida, tehdä huomautuksia (reunahuomautuksia), huomauttaa. (S)

KONKURSSI:

- A) vararikko, yleistäytöntöönpano, jossa velallisen koko ulosmittauskelpoinen omaisuus realisoidaan ja varat jaetaan velkojien kesken. (GSS)
- B) (lat. *cocursus* 'yhteen juokseminen'), vararikko, laillisesti järjestetty menettely, jolla henkilön (myös juridisen) omaisuus yhdellä kertaa luovutetaan hänen kaikkien velkojiensa tyydyttämiseksi suhteellisesti kunkin saatavan suuruuden mukaan. (S)

KRIISI:

- A) 1) murros, käänne, kärjistyminen; tilanne, joka on vaarallinen, vaikea, sekava tai poikkeuksellinen *Sodan kriisit. Hallituskriisit. Talouskriisi. Antti potee keski-ikänsä kriisiä. Hyvinvointiyhteiskuntamme on joutunut kriisiin.* 2) lääk. taudinkäänne; kohta *Potilas on kriisissä.* (GSS)
- B) (kreik. *krisis* 'ratkaisu') 1) Vaarallinen taitekohta, vakava jännitystilä esim. poliittinen, murros, äkkimuutos. 2) Taudin käänne. 3) Ankarat tautikohtaus. (S)

KRITISOIDA:

- A) arvostella, antaa tavallisesti kielteistä palautetta, moittia, ruotia, repostella. (GSS)
- B) arvostella, vars. moittivasti. (S)

LIBERAALI(NEN):

- A) 1) adj. vapaamielinen, ennakkoluuloton, humaani, avarakatseinen *Hänellä on hyvin liberaalit mielipiteet.* 2) subst. suvaitsevainen, avarakatseinen ihminen 3) liberaalisen puolueen kannattaja. (GSS)
- B) (lat. *liberalis* < *liber* 'vapaa') 1) vapaamielinen, suvaitsevainen. 2) Vapaamielinen, suvaitsevainen henkilö. 3) Liberalismin kannattaja. 4) Pol. sosialismin ja konservatismiin välistä linjaa kannattava henkilö, liberaalisen puolueen kannattaja. (S)

MORAALI:

- A) 1) yksilön tai yhteisön eettiset käyttäytymissäännöt, käsitys oikeasta ja väärästä, arvostukset ja eläminen niiden mukaisesti, kunniallisuus, siveys 2) henkinen voima, kestävyys, kunnia *Pataljoonan moraali joutui koetukselle.* (GSS)
- B) (lat. *moralis* 'tapoja koskeva < *mos* 'tapa') 1) Yhteisön eettiset käyttäytymissäännöt ja arvot, siveellisyys. 2) Yksilön henkinen ryhti. 3) Eettinen sisältö, opetus, ohje. (S)

NORMAALI:

- A) 1) tavallinen, yleinen, totunnainen *Normaalikoko.* 2) hyväksyttävä, normin mukainen, oikea *Normaalilämpö.* 3) luonnollinen, terve, henkisesti terve *Tutkimusten mukaan hänellä oli normaaliarvot. Pelästyminen on siinä tilanteessa aivan normaalia.* 4) subst. geometriassa: kohtisuora. (GSS)
- B) (myöhäislat. *normalis* < lat. *norma* 'sääntö') 1) Säännönmukainen, säännöllinen. 2) Tavallinen, tavanomainen; suurta keskimääräisaluetta edustava. 3) Oikea, hyväksyttävä. 4) Lääket. henkisesti terve. Vastakohta *abnormi.* 5) Esikuva, malli, perusmuoto. 6) Geom. kohtisuora, suoraa vastaan piirretty kohtisuora suora, joka on kohtisuorassa kaikkia tasoon kuuluvia sen ja tason leikkauspisteen kautta kulkevia suoria vastaan. (S)

PARODIOIDA:

- A) mukailla ilkkuen, pilkaten. (GSS)
- B) esittää parodiana, mukailla ivallisesti, tehdä naurettavaksi matkimalla. (S)

RADIKAALI:

- A) 1) adj. läpikotainen, seikkaperäinen, tyhjentävä, kertakaikkinen *Radikaali muutos, toimenpide.* 2) adj. vallankumouksellinen, kapinallinen; ehdoton, ääri-; radikalismien mukainen 3) subst. henkilö, joka vaatii jyrkkää tai täydellistä muutosta tai uudistusta, jolla on kumouksellisia mielipiteitä, joka menee äärimmäisyyksiin; radikalismien kannattaja *Oikeistoradikaali. Vasemmistoradikaali.* (GSS).
- B) (lat. *radix* 'juuri') 1) Juuriin menevä, perusteellinen. 2) Perinpohjaisia muutoksia vaaliva (vars. yhteiskunnallisessa ja poliittisessä mielessä), mullistava, äärimmäisyssuuntaa edustava, jyrkkä. (S)

REAGOIDA:

- A) 1) toimia, menetellä jonkun ulkoisen tekijän vaikutuksesta; vastata sysäykseen, herätteeseen *Hän ei reagoanut siihen mitenkään* 'hän oli täysin välinpitämätön'.
2) kem. osallistua reaktioon (GSS).
- B) 1) Käyttäytyä tai toimia jonkin tapahtuman vuoksi, vastata ärsykkeeseen. 2) Kem., lääket., ottaa osaa reaktioon, vastata johonkin (lääkkeen, bakteerin, myrkyin tms. muodostamaan) ärsykkeeseen. (S)

ROMANTTINEN:

- A) 1) haaveellinen, tunteellinen 2) ihastuttava, herttainen, ihmeellinen 3) joka liittyy rakkauteen. (GSS)
- B) 1) Romantiikkaa edustava, romantiikan makusuunnan mukainen. 2) Tunnelmallinen, runollisen viehättävä tai ihana, haaveellinen. (S)

SPEKULOIDA:

- A) 1) mietiskellä, järkeillä 2) keinotella, laskelmoida. (GSS)
- B) (lat. speculari 'tähytellä') 1) Harjoittaa spekulatiota, mietiskellä. 2) Havitella, laskelmoida, pyrkiä asemaan tai virkaan ym. 3) Tal. keinotella. (S)

SYMPAATTINEN:

- A) 1) myötätuntoinen, miellyttävä *Sympaattinen ihminen*. 2) lääk. sympaattista hermostoa koskeva. (GSS)
- B) (kreik. sympathes 'myötäkärsivä') 1) Myötätuntoa herättävä, miellyttävä. Vastakohta antipaattinen. 2) Myötätuntoinen, säälivä, suopea. 3) Anat. sympaattiseen hermostoon liittyvä. (S)

TERAPEUTTINEN:

- A) lääk. hoidollinen, hoito-; parantava *Lääkkeen terapeuttinen vaikutus. Terapeuttinen keskustelu*. (GSS)
- B) (kreik. therapeutikos), terapiaan eli hoitoon liittyvä tai siihen käytettävä, hoidollinen, parantava. (S)

TRAGEDIA:

- A) 1) murhenäytelmä *Antiikin tragediat*. 2) kuv. *Avioliitto muuttui pian tragediaksi* 'murheelliseksi tapaussarjaksi'. (GSS)

B) (kreik. tragodia, oik. 'vuohenlaulu' < tragos 'pukki', aoidē 'laulu') 1) kirjall. murhenäytelmä, toinen näytelmäkirjallisuuden kahdesta pääajasta komedian ohella, kehittyi taidelajiksi ant. Kreikassa. 2) Kuv. järkyttävä tapaus, onnettomuus. (S)

TRENDI:

A) kehityssuunta, taipumus, suuntaus. (GSS)

B) (engl. trend) 1) Taipumus, suuntaus, kehityssuunta, yleiskehitys, pitkäaikainen kehitys; (talous)suhdanteen yleispiirteinen kehityskulku. 2) Arkik. leimallinen (nyky)muodin tai käyttäytymisen piirre, (hetken) muoti. (S)